

SIJAINVANHEMMUUS TUNTOINA JA TARINOINA
Narratiivinen tutkimus perhehoidon haasteista ja arjen sankareista

Satu Sariola
Pro gradu –tutkielma
Sosiaalityö
Kokkolan yliopistokeskus Chyde-
nius,
Jyväskylän yliopisto
syksy 2014

TIIVISTELMÄ

SIJAISVANHEMMUUS TUNTOINA JA TARINOINA Narratiivinen tutkimus perhehoidon haasteista ja arjen sankareista

Satu Sariola

Sosiaalityö

Pro gradu-tutkielma

Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: Anni Vanhala ja Katri Viitasalo

Syksy 2014

sivumäärä: 118

Viime vuosina lapsia on jouduttu sijoittamaan oman kotinsa ulkopuolelle entistä enemmän. Tutkimuksen tehtävänä on tarkastella sijaisvanhempina toimivien perhehoitajien arkea ja jaksamisen kokemuksia. Kyseessä on narratiivinen tutkimus, jossa sijaisvanhemmuutta lähestytään kertomuksina arjesta. Tutkimukseni on aineistolähtöinen ja tutkin arkea sijaisvanhempien kirjoittamien tarinoiden kautta: millaista kuvaa arjesta nämä tarinat rakentavat ja mikä arjessa auttaa jaksamaan. Sijaisperheen arjen tutkimuksen kautta on tarkoitus etsiä työkaluja perhehoitajien jaksamisen ja perhehoidon kokonaisuuden kehittämistyöhön.

Vuonna 2012 voimaan tulleen lakimuutoksen myötä perhehoidosta tuli ensisijainen sijaishuollon muoto. Tämä asettaa uusia haasteita niin perhehoitajien rekrytoinnille kuin heidän jaksamisensa tukemisellekin. Tutkimukseni näkökulma on kokemuksellinen. Käytän tutkimuksessa fenomenologis-hermeneuttista lähestymistapaa ja tutkimustani ohjaa narratiivinen tutkimusote. Narratiivisuus näkyy tutkimuksessa niin aineiston valinnassa kuin analyysimenetelmänäkin. Aineistona toimii perhehoitajien kirjoittamat tarinat kahdessa eri teoksesta; Marja Kaskelan (2009) toimittamasta ”Kohdakkain” –teoksesta sekä Ulla-Leena Alppin (2010) päiväkirjasta ”Mä oon päättänyt lentää!”.

Tulosteni valossa perhehoitajuuden arki rakentuu ristiriitaisesti. Siinä on samanaikaisesti läsnä niin iloa ja tavallisuutta, kuin myös lapsen oirehdinnasta, eri verkostoista ja perheen ja muun ympäristön reaktioista kumpuavia haasteita ja erityisyyttä, jotka laittavat perhehoitajan jaksamisen välillä lujille. Tulosteni mukaan voimaa ja jaksamista arkeen tuovat arjen toimijuus, vertaistuki sekä toimivat, yhteistyöhön perustuvat suhteet lapsen verkostossa toimiviin ammattilaisiin sekä lapsen syntymävanhempiin. Tutkimukseni tulokset kertovat siitä, kuinka arkea eletään ”tässä ja nyt”, mutta samalla se asettuu sekä menneisyyden että tulevaisuuden jatkumolle: molemmat aspektit näkyvät kerrotuissa tarinoissa vaikuttaen ja rakentaen kuvaa tämän hetken arjesta. Tutkimukseni anti perhehoidon tutkimukselle on sen perhehoitajien oman kokemuksen esille nostaminen, äänen antaminen perhehoidon kokemusasiantuntijoille, henkilöille, jotka itse elävät tätä arkea. Tutkimusteni tulosten pohjalta on mahdollista kehittää perhehoitajien tukimuotoja ja heille suunnattuja palveluja.

Avainsanat: perhehoitaja, sijaisvanhempi, jaksaminen, selviytyminen, arki, narratiivisuus

ABSTRACT

FOSTER PARENTING AS EMOTIONS AND STORIES Narrative research of the challenges and everyday heroes in foster care

Satu Sariola

Social Work

Master's Thesis

University of Jyväskylä, Kokkola University Consortium Chydenius, Department of Social Sciences

Supervisors: Anni Vanhala ja Katri Viitasalo

Autumn 2014

Pages 118

Purpose of this research was to observe and assess foster parents experiences to manage their everyday life. This research was implemented by using narrative research method; phenomenon of being a foster parent is approached by stories and narrations from foster parents' everyday life. Foster parents' everyday life was explored by the stories they had written; how they describe their everyday life and what gives them strength to carry on. By exploring the everyday life of a foster the aim is to find tools and resources to support foster carers' to manage their everyday life and further on to develop the foster care services.

Perspective of this research is experiential. Research was structured by narrative method by using phenomenological hermeneutic approach. Narrative method arises from the chosen research material and analyzing method. Research materials include stories written by foster carers that were collected from two books: Marja Kaskela (2009) edit. "Kohdakkain" and Ulla-Leena Alppi (2010) diary "Mä oon päättänyt lentää!".

The results of the research show that the foster carer's everyday life is built with contradictions. There are joy and ordinary things present at the same time when there are children showing symptom, various networks, family and reaction from the surrounding environment that rouse particular challenges that will put foster carer's strength to the test. Being operational in ones' everyday life is seen as factor that gives strength to manage also peer support and effective co-operationally based relationships with children's multidisciplinary network and birth parents. The everyday life is "here and now" but at the same time it takes a position in line with the past and the future: both aspects are seen in the stories by affecting and building the picture of the current moment in everyday life. Based on the results it is possible to develop forms of support for foster carers and services for them.

Key words: Foster carer, foster parent, managing, survive, everyday life, narrative

Sisällys

1	JOHDANTO.....	1
2	SIJAI SVANHEMMUUTTA TUTKIMASSA: LÄHTÖKOHDAT JA KESKEISET KÄSITTEET ..5	
	2.1 Lähtökohtia, näkökulmia ja rajauksia	5
	2.2 Sijaisvanhemmuus, toimijuus ja arkielämä	9
3	PERHEHOITO OSANA SIAISHUOLTOA JA TUTKIMUKSEN KOHTEENA	11
	3.1 Perhehoito osana lastensuojelua	11
	3.2 Perhehoidon ja sijaishuollon tutkimus 2000-luvulla	13
4	TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	21
	4.1 Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa.....	21
	4.2 Kokemustieto ja kokemuksen tutkimus	24
	4.3 Kokemuksista kertominen - narratiivisuus metodologisena lähestymistapana	27
5	KOKEMUSTIETOA KOHTI: AINEISTO, TUTKIMUSEHTÄVÄ JA ANALYYSI.....	31
	5.1 Empiirinen aineisto: kaksi teosta sijaisvanhemmuudesta	31
	5.2 Tutkimustehtävä: perhehoitajan arjen tarinoita tutkimassa	34
	5.3 Tutkimusprosessi – ja sen eteneminen.....	35
	5.4 Tutkimuksen toteutus narratiivisella metodilla.....	38
6	PERHEHOITAJUUDEN PERUSTARINA TUNTOINA JA KOKEMUKSINA	42
	6.1 Tie perhehoitajaksi: halusta hoivata odotuksen tunnelmiin ja ensihetkien merkityksellisyyteen	42
	6.2 Arjen keskellä: tarina haasteista ja sinnikkäästä arjen sankarista	46
	6.2.1 Sijoitettuun lapseen liittyvät haasteet.....	50
	6.2.2 Lapsen verkostoihin liittyvät haasteet.....	54
	6.2.3 Perheen sisäisiin suhteisiin ja lapsen muuttuvaan perheeseen liittyvät haasteet.....	57
	6.2.4 Perhehoitajuuteen liittyvät haasteet.....	61
	6.3 Matkan varrella tarttunutta: voimaa ja jaksamista sijaisvanhemmuuteen	66
	6.4 Perhehoitajuuden perustarinan keskeiset ulottuvuudet.....	69
7	PERHEHOITAJUUS JA VOIMAANNUTTAVAT ELEMENTIT: ARJESSA KOETTUA JA SIITÄ KERROTTUA.....	71
	7.1 Arjen toimijuus jaksamisen kivijalkana.....	71
	7.2 Vertaistuki voimavarana	75
	7.3 Ammatillaiset perhehoitajan taustajoukkoina.....	77
	7.4 Lapsen kahdet vanhemmat.....	81
	7.5 Voimaantumisen osa-alueet yhteenvetona.....	88
8	KERROTUISTA KOKEMUKSISTA TEORIOIHIN	89
	8.1 Perhehoitajana jaksaminen, selviytyvyys ja selviytyminen.....	89
	8.2 Voimaantuminen.....	92

9	JOHTOPÄÄTÖKSIÄ, POHDINTAA JA UUSIA ELÄMÄNJÄSENYYKSIÄ.....	94
9.1	Yhteenvetoa – millä eväin kohti tulevaa?.....	94
9.1.1	Normivanhemmasta arjen sankariksi.....	94
9.1.2	Vanhat sävelet, uudet säkeet – suosituksia perhehoidon kehittämiseksi....	97
9.1.3	Oivalluksia ja uusia elämänjäsenyyksiä.....	100
9.2	Luotettavuuden arviointia	104
9.3	Eettistä tarkastelua	108
9.4	Lopuksi	110

1 JOHDANTO

Tutkimukseni kohteena on perhehoitajuuden arki lastensuojelun viitekehyksessä. Tutkin arkea sijaisvanhempien tarinoiden kautta, kysymällä millaista kuvaa arjesta nämä tarinat rakentavat. Mitä arki sisältää ja mitä omakohtaiset tarinat kertovat siitä? Kirjoitettujen kertomusten rooli tutkimuksessani on näin ollen niiden arkea esille tuova funktio. Kohdentamalla tarkastelun sijaisperheen arkeen etsin konkreettisia käytännön asioita, jotka perhehoitajuudessa kaipaavat muutosta tai joiden kautta perhehoitoon suunnattua henkistä tai käytännön tukea on mahdollista kohdentaa ja lisätä. Näin ollen arki antaa tutkimuksen kautta hyödyllisiä työkaluja perhehoidon kokonaisuuden kehittämistyöhön. Tutkimuksellisen huomion keskittäminen perhehoitoon ja sen kehittäminen on tärkeää siksi, että vuonna 2012 lakimuutoksen myötä perhehoidosta tuli ensisijainen sijoitusmuoto huostaan otetuille ja sijoitetuille lapsille.

Kiinnostukseni aiheeni kohtaan lähti omasta työstäni; toimin aluepäällikkönä ja sosiaalityöntekijänä perhehoitoa tarjoavassa yrityksessä ja tämän työn puitteissa olen usein kohdakkain perhehoitajien arjen haasteiden ja jaksamiseen liittyvän problematiikan kanssa. Etsiessäni eväitä omaan työhöni, törmäsin Marja Kaskelan (2009) toimittamaan ”Kohdakkain” –teokseen, jossa perhehoitajat kirjoittavat omista kokemuksistaan. Kirja kuvaa monivaihteisesti perhehoitajuuden arkea ja pohtii kohtaamisen ja kohdakkain olemisen kysymyksiä - ennen kaikkea sitä, kenen kaikkien kanssa sijaisvanhemmuudessa pitääkään olla kohdakkain: lapsen kanssa, muiden aikuisten vai sittenkin ennen kaikkea itsensä kanssa? Sain luettavakseni myös Ulla-Leena Alppin (2010) sijaisvanhemmuuden tunteita ja tuntemuksia kuvaavan päiväkirjan. Sen lukeminen vahvisti entisestään käsityksiäni siitä, kuinka tärkeästä ja onnistumisen kannalta oleellisesta asiasta onkaan kysymys perhehoitajien arjen ymmärtämisessä ja jaksamisen tukemisessa sekä näiden herättämien tunteiden kanssa työskentelyssä. Tämän vuoksi päätin tässä pro gradu –tutkielmassani keskittyä tähän itselleni läheiseen ja tärkeään aiheeseen. Näin ollen toivon tutkielmani kautta saavani myös konkreettisia työkaluja omaan työhöni perhehoitajien tukijana.

Käytän tutkielmassa rinnakkain sanoja perhehoitaja ja sijaisvanhempi. Perhehoitajalla tarkoitetaan Perhehoitajalain (312/1992) mukaan henkilöä, joka hoitaa ympärivuorokautisesti hoidon ja huolenpidon tarpeessa olevaa henkilöä omassa kodissaan. Perhehoidossa voi olla

lasten lisäksi vanhuksia, mielenterveyskuntoutujia tai vammaisia henkilöitä. Lastensuojelun perhesijoituksella ja perhehoidolla tarkoitetaan lapsen hoidon, kasvatuksen ja huolenpidon järjestämistä sijaishuoltona kodin ulkopuolella yksityiskodissa, sijaisperheessä, jolloin lapsi sijoitetaan tehtäväänsä valmennettuun ja kuntaan toimeksiantosopimussuhteessa olevaan yksityiseen perheeseen (Lastensuojelulaki 2007). Lastensuojelun toimintakäytännöissä perhehoitajina toimivista vanhemmista käytetään yleisesti nimitystä sijaisvanhemmat. Lakimuutos nosti perhehoidon huostaan otetun lapsen ensisijaiseksi hoitomuodoksi, huostaanotot lisääntyvät ja niistä kerrotaan lukuja ja uutisia, mutta lukujen takana olevista ihmisistä on vain vähän kirjoitettua tietoa. Harva tietää, minkälaista arkea uutisten takana elävä perhehoitaja elää. Tämän tiedon tuottamiseen toivon osallistuvani tällä omalla tutkielmallani.

Tutkimusotteeni on induktiivinen, aineistolähtöinen, jolloin niin teoria kuin keskeiset käsitteetkin valikoituivat tutkimukseeni aineistosta käsin. Pyrin tarkastelemaan, tulkitsemaan ja ymmärtämään perhehoitajuuden ilmiötä mahdollisimman kattavasti ja monesta näkökulmasta. Keskeistä tutkimuksessani on perhehoitajien ”oman äänen” kuuluminen ja jokaisen tarinan ainutlaatuisuuden arvostaminen, joiden kautta uskon saavuttavani uutta ymmärrystä tutkimastani asiasta. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 5 – 6.) Lähestyn perhehoitajan arkea narratiivisen tutkimuksen näkökulmasta nojautuen fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen. Tutkimuksellinen kiinnostukseni kohdistuu tarinoiden ja kertomusten kautta rakentuviin perhehoitajien arjen kokemuksiin. Tutkiakseni, millaista kuvaa arjesta nämä tarinat rakentavat, kysyn tutkimuksessani: Mitä ja miten kerrotaan perhehoitajaksi ryhtymisestä? Mitä kerrotaan arjesta ja sen koostumisesta? Mikä tarinoiden mukaan auttaa jakamaan arjessa, mikä voimaannuttaa? Kirjoitettujen kertomusten kautta kokemus sitoutuu aikaan ja tarinan muotoon. Näin kokemus muotoutuu tarinoista, joita ihmiset arjessaan elävät ja jotka toimivat ajattelun, tietämisen ja kulttuurisen ymmärtämisen välineenä.

Myös oma tutkimusprosessini ja tutkielman kirjoittaminen toimivat ikään kuin narratiivisena kertomuksena: tarinana erään pro gradu –tutkielmaan liittyvän tutkimuksen valmistamisesta. Narratiivisen tutkimusotteeni mukaisesti tutkimusprosessiani voi kuvata juonellisenä ajassa etenevänä tarinana, jolla on alku, keskikohta ja loppu: tutkimuksen tausta ja lähtökohdat, sen konkreettinen toteutus ja lopuksi tulokset sekä niistä johdetut johtopäätökset. Olen kirjoittanut tekstiin myös tarinaa opintojeni aikana omaksumistani meto-

diopinnoista sekä aiheeseen liittyvistä tunteista, ajatuksistani ja pohdinnoistani pitkin tutkijan matkaani. Tutkimustarinani juonen mukaisesti tarkastelen tutkielmani aluksi niitä - menneisyydessäkin liikkuvia - lähtökohtia ja syitä, joiden vuoksi kiinnostuin tutkimaan perhehoitajuuden arkea jonka jälkeen jäsenän tutkimukseni taustaa, tarkoitusta ja sen keskeisiä käsitteitä sekä perhehoitoa lastensuojelun kentässä ja tutkimuksen kohteena. Näiden jälkeen kuvaan tutkimukseni toteutusta teoreettisen viitekehyksen, aineiston esittelyn sekä tutkimusprosessini analyysilukujen kontekstissa. Tulososiossa avaan perhehoitajuutta arjen kokemuksina ja siihen voimaa sekä jaksamista tuovien elementtien kautta. Ennen pohdintojani esittelen vielä lyhyesti tutkimuksessani keskeisiksi nousseita selviytymisen ja voimaantumisen teorioita perhehoitajuuden näkökulmasta. Tutkijan matkani lopuksi haastan vielä itseni pohtimaan, mikä sosiaalityöntekijän maailmassani on tutkimusprosessini jälkeen toisin. Miten ja minkälaisia tarinoita jatkossa kerron perhehoitajuuden arjesta?

Ajattelen narratiivisten tutkijoiden tavoin, että elämästä voidaan kertoa vain tarinoita ja tullakseen kerrotuiksi tarinat tarvitsevat kuulijan. Kertomus tuotetaan yhdessä ja kieli itsessään luo todellisuutta (mm. Vähämaa 2009, 28). Käytännön sosiaalityön orientaatiosta johdun kuuntelijan rooli sekä kiinnostus ihmisten elämäntarinoita ja niiden tutkimista kohtaan on vahvasti ”veressäni”. Olen aidosti kiinnostunut kuulemaan ihmisten kertomuksia – ja niiden välityksellä kokemuksia - omasta elämästään niin henkilökohtaisten keskustelujen, kuin luettujen tarinoidenkin kautta. Olen tutkimusta tehdessäni pyrkinyt ymmärtämään kirjoittajien kokemuksia, eläytynyt niihin ja sallinut itseni tulla kosketetuksi kirjoittajien kokemasta. Kirjoitetuissa tarinoissakaan koskettavat kohtaamiset eivät ole mahdollisia yhdensuuntaisena liikkeenä vaan edellyttävät dialogia aineiston ja tutkimuksen tekijän välillä. Tämä tuo tutkimukseen mahdollisuuden myös intertekstuaalisuudelle: tietoisuuden siitä, että havaintoni eivät välttämättä ole pelkästään omiani, vaan pitävät sisällään myös toisten ajatuksia, ideoita ja elämyksiä. (Husso 2003, 35 – 37.) Kirjoitukset ovat näin puhutelleet minua, kertoneet minulle tarinaa, johon olen vastannut tutkimuksellani.

Käytännön sosiaalityötä tehdään pitkälti menneisyyteen ja tulevaan liittyvien kertomusten ja niihin eläytymisen varassa ja myös valitut työskentelytavat perustuvat hyvin pitkälle näiden kerrottujen kertomusten varaan. Näin narratiivisuus, kuulemisen, koskettamisen ja kohtaamisen juonteet ja teemat ovat vahvasti läsnä joka päivä myös arjen sosiaalityössä. Perhesijoituksissa näitä rinnakkaisia tarinoita ja todellisuuksia on useita; sijoitukset muo-

dostavat monimutkaisen kokonaisuuden, palapelin, jonka osien on kuitenkin sovittava yhteen. Tutkimukseni tarkoitus on pyrkiä jäsentämään ja analysoimaan uudella, käytäntöäkin hyödyntävällä tavalla niitä arjen ulottuvuuksia, joiden kanssa perhehoidon toimijat (perhehoitajat, sosiaalityöntekijät, lapset, nuoret ja heidän syntymävanhempansa) joutuvat perhesijoituksissa työskentelemään.

2 SIJAISVANHEMMUUTTA TUTKIMASSA: LÄHTÖ- KOHDAT JA KESKEISET KÄSITTEET

Tämän luvun tarkoitus on esitellä tarkemmin tutkimukseni lähtökohtia, valintoja ja tarkoitusta. Avaan tässä luvussa myös tutkimukseni keskeisiä käsitteitä ja perustelen niiden valintaa perhehoitajuuden näkökulmasta. Toimijuuden käsitettä tarkastelen tässä luvussa yleisellä tasolla: mitä toimijuus on ja millaisena se näyttäytyy? Tulososiossa tarkastelen vielä lähemmin, millaisena se esiintyy perhehoitajuuden arjessa ja minkälaista erityisyyttä siihen liittyy.

2.1 Lähtökohtia, näkökulmia ja rajauksia

Tutkimukset (mm. Janhunen 2007; Vähämaa 2009) kertovat perhehoidon haasteista. Millaista arkea eletään sijaisperheissä? Mikä auttaa selviytymään ja jaksamaan ja mitä tämän jaksamisen hyväksi voisi tehdä? Nämä samat teemat ja aihepiirit nousevat esille myös monissa muissa perhehoitoon liittyvissä tutkimuksissa (mm. Ketola 2008; Rabb 2008; Sinclair, Baker, Wilson & Gibbs 2005). Näiden kysymysten äärellä olen ollut useasti viime aikoina myös arkityöni puitteissa, perhehoidon sosiaalityöntekijänä.

Tutkielmani tarkastelee perhehoitajuuden arkea ja siinä jaksamista. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti kysymykset siitä, mistä arki koostuu ja mikä sijaisvanhempia heidän omasta mielestään auttaa jaksamaan arjessa, mikä voimaannuttaa. Arjella tarkoitan tässä ihmisten ja (perhe)yhteisöjen jokapäiväistä elämää, jota rytmittää ja jäsentää toistot ja rutiinit. Arkeen liittyy yllätyksettömyyttä, turvallisuutta, mukavuutta ja jatkuvuutta, jonka kaipuun Hanna Heinonen (2012, 60) näkee korostuvan erityisesti silloin, jos ihmisen elämässä tapahtuu jotakin poikkeavaa.

Perhehoitajuus on oma erityinen maailmansa, jossa rikotaan kahden perheen, lapsen biologisen perheen ja sijaisperheen, yksityisyyden rajoja. Lapsen arki rakentuu monimutkaisesti ja osin ristiriitaisestikin, kun sitä jakaa kahdet, eri taustoista ja lähtökohdista tulevat vanhemmat. Sujuvastikin toimivassa sijoituksessa vaaditaan paljon kompromisseja, käytännön

järjestelyjä, yhteistyötä ja keskinäistä vuorovaikutusta. Kun tähän yhtälöön vielä lisätään lapsen ja hänen verkostonsa mukanaan tuomat haasteet, voi arki (ainakin paikoitellen) olla hyvin konkreettisestikin arjessa selviytymistä ja pyrkimystä sen sujuvaan toimimiseen. Selviytymiseksi ymmärretään tässä yhteydessä prosessi, jonka kautta on päästy hyvään tilanteeseen (Reinikainen 2009, 4). Sijaisperheen odotetaan sosiaalityön ammattikäytännöissä *selviytyvän* tästä yhteiskunnan sijaisperheelle siirtämästä tehtävästä ja kykenevän kantamaan ottamansa vastuun. Tämän vuoksi perhehoitajuuteen liittyvän tutkimuksen yhteydessä on relevanttia pohtia myös selviytymisen kysymyksiä. Tässäkin tutkimuksessa selviytymisen tematiikka tulee esille useissa kohdissa.

Selviytymisen näkökulmasta perhehoitajien jaksaminen ja voimavarat ovat aihealueita, jotka tulevat vaatimaan jatkossa entistä suurempaa huomiota osakseen. Tarja Janhusen (2007) tutkimuksen mukaan sijaisperheen väsymiseen liittyvät ongelmat ovat yksi keskeinen perhesijoitusten katkeamiseen liittyvä tekijä. Pirjo Vähämaan (2009, 7) mielestä perhesijoitus on jo lähtökohtaisesti kompleksinen ja epävarma kokonaisuus, johon sosiaalityön lyhytjännitteisyys ja katkonaisuus tuo uuden riskitekijän, kun lasta sijoitavalta sosiaalityöntekijältä usein puuttuu lapsen/perheen pitkänajan tuntemus. Sijoituspäätöksiä joudutaan tekemään olosuhteissa, joihin liittyy rajallinen tieto, vahvat tunteet, kiire ja keskenään kilpailevat intressit, jolloin virhearviotkin ovat mahdollisia. Niin ikään huomiota tulisi kiinnittää perhehoidosta omaan elämään siirtyvien nuorten ja heidän sijaisvanhempiansa tukemiseen (Sinclair ym. 2005, 171 – 186). Kaikesta arvioinnista, yhteensovittamisesta ja ponnisteluista huolimatta sijoituksista ei aina tule hyvin toimivia, jolloin tuen tarjoaminen ja jaksaminen korostuvat. Näin ollen toimivien tuen lähteiden ja jaksamisen tukemisen tutkiminen nimenomaan perhehoitajien omakohtaisen kokemuksen kautta on tärkeää perhehoidon laadukkuuden ja kehittämisen kannalta.

Tammikuussa 2012 lastensuojelulakiin tulleen muutoksen myötä tutkimukseni aihe on erittäin ajankohtainen. Lain mukaan perhehoito on aina ensisijainen vaihtoehto laitossijoitukseen nähden, jolloin perhesijoitusten määrään on odotettavissa runsastakin kasvua (LsL 2007, 49§). Uusia sijaisperheitä tarvitaan lisää ja jo nyt toimivat tulisi saada pysymään alalla. Jotta sijaisvanhemmat eivät jäisi yksin haastavan kasvatustehtävänsä kanssa, on monipuolinen ja –amatillinen tuki tärkeää. Perhehoitajien vahvaan tukemiseen tuleekin jatkossa entisestään löytyä resursseja ja oikein kohdennettuja, oikea-aikaisia ja oikeanlaisia

tukimuotoja myös sosiaalityön puolelta (vrt. myös Heinonen 2011, 23 – 24). Jotta näitä voitaisiin löytää, on tärkeää kuulla perhehoitajien oma näkemys tuen tarpeista ja auttavista elementeistä. Parhaiten kohdennettua tuki on silloin, kun sijaisvanhempien oma näkemys ja kokemus kuuluvat niin sijaishuollon käytännöissä, suunnitelmissa kuin päätöksenteossakin. Tukemalla perhehoitajia riittävästi heidän tärkeässä työssään voidaan vaikuttaa sijoitusten pysyvyyteen ja jatkuvuuteen. Sijoitusten ennenaikainen katkeaminen luo paljon inhimillistä hätää ja traumatisoi jo ennestään turvattomissa olosuhteissa elänyttä lasta tarpeettomasti, joten kyseessä on yhteiskunnan näkökulmastakin katsottuna erittäin tärkeä työsarka.

Tutkielmani empiirisenä aineistona toimii kaksi perhehoitajuutta ja sen tuntoja omakoh- taisten kirjoitusten kautta käsittelevää teosta: Marja Kaskelan (2009) toimittama ”Kohdak- kain” -teos sekä Ulla-Leena Alppin (2010) sijaisäidin päiväkirja ”Mä oon päättänyt lentää”. Esittelen teokset tarkemmin myöhemmin. Tiedostan, että jokainen perhehoitaja toteuttaa sijaisvanhemmuutta omalla persoonallisella tavallaan ja sijaisvanhemmuus saa merkityk- sensä ainutlaatuisella tavalla jokaisen lapsen kohdalla ja kokemuksissa. Koska jokainen sijaisvanhempi rakentaa omaa ja muiden verkostossaan olevien todellisuutta, on mielestäni relevanttia kysyä perhehoitajilta itseltään, minkälaisena he itse todellisuutensa ja arkensa näkevät ja miten sen kokevat. Tämän sijaisvanhempien oman kokemuksen kautta voidaan saada näkyville jotakin kulttuurisesti laajempaa myös siitä yhteiskunnallisesta ajasta ja paikasta, jossa parhaillaan elämme, muun muassa siitä, miksi huostaan otettujen lasten ja nuorten ongelmien syventymisestä huolimatta (mm. Vähämaa 2009, 13) perhehoitajan vaativa tehtävä edelleen kuitenkin kiinnostaa. Tiedostan tutkimukseni aineistoon tästä nä- kökulmasta kohdistuvan kritiikin: aineistonani toimii valmis, muuhun tarkoitukseen tuotet- tu, kirjallinen kokoomateos. Näin ollen aineistoani ei voi asettaa täysin rinnasteiseen ase- maan itse hankitun, nimenomaan tutkimukseni kysymyksenasetteluihin fokusoidun aineis- ton kanssa, joskin aineistoni antaa tutkimukseni kannalta riittävän kattavan kokonaiskuvan tutkimastani ilmiöstä.

Tutkielmani näkökulman valinnan taustalla on myös viime vuosina kasvanut – niin oma kuin tutkimuksellisenkin - kiinnostus kokemustietoa, ”toista tietoa”, kohtaan, joka laadulli- sesti erilaisena täydentää tilastollisin keinoin ja määrällisesti mitattavissa olevaa tietoa (Reinikainen 2009, 4 – 5). Kokemus ja kokemuksen tutkimus ovat tärkeitä lähtökohtia

tutkimuksessani. Fenomenologisen tutkimusperinteen mukaisesti kokemukset ymmärretään tässä merkityksinä, jotka muotoutuvat ihmisen tajunnallisessa suhteessa todellisuuteen ja ihmisen sisäisenä todellisuutena, jossa hän koko ajan elää ilman, että hänellä olisi mahdollisuus siitä irtautua. Näin ollen kokemus on aina subjektiivinen ja sitä leimaa omakoh- taisuus; se on aikaan sidottu, paikallinen, ruumiillinen ja ainutlaatuinen. (Suorsa 2011, 174 - 176.) Tässä tutkielmassa tavoitteenani on tehdä Timo Laineen (2001, 31) sanoin ”*jo tun- nettua tiedetyksi*” eli nostaa tietoiseksi ja näkyväksi se, minkä tottumus on häivyttänyt huomaamattomaksi ja itsestään selväksi: mikä on koettu, mutta ei vielä tietoisesti ajateltu.

Kokemustiedon kautta on mahdollista ohjata toiminnan kehittämistä, koska on ilmeistä, että perhehoidon haasteiden ymmärtäminen sijaisvanhempien näkökulmasta on keskeinen edellytys palvelujen kehittämiselle mahdollisimman hyvin perhehoitajuutta ja heidän jak- samistaan tukevaksi. Tämän tutkielman tarkoitus on tuoda sijaisvanhempien oma näkö- kulma arjesta, jaksamisesta ja sitä tukevista elementeistä entistä vahvemmin perhehoita- juudesta käytävään ammatilliseen keskusteluun. Näiden koottujen kokemusten kautta pys- tytään toivoakseni jatkossa suunnittelemaan ja tarjoamaan perhehoitajuuteen mahdolli- simman kattavaa ja laadukasta tukea.

Tarve ja mielenkiinto tätä aihepiiriä kohtaan ovat syntyneet myös omassa arkityössäni las- tensuojelun ja perhehoidon sosiaalityössä, johon erilaiset yhteiskunnassa ja sosiaalityön kentässä tapahtuvat muutokset ja ilmiöt heijastuvat luoden painetta jatkuvalla sosiaalityön- tekijänä kasvamiselle ja kehittymiselle. Tästä näkökulmasta yksi tutkielmani tarkoituksista ja tavoitteista onkin omista tarpeista nouseva omakohtainen tiedonintressi; toivon tutkiel- mani lisäävän myös omaa itseymmärrystäni tutkimastani aihealueesta ja sen myötä kehit- tyväni työssäni perhehoidon asiantuntijana. Koska sosiaalityöntekijä kohtaa työssään mo- nitahoisia ja monimutkaisia, jatkuvasti muuttuvia, epävarmuutta sisältäviä tilanteita, tulee sosiaalityössä olla läsnä valmius ja tahto reflektiivisyyteen, oman toiminnan, tunteiden ja omien käsitysten kyseenalaistamiseen sekä kokemuksesta oppimiseen. Reflektiivisyys ja reflektointitaidot ovat läsnä kaikessa käyttäytymisessämme joko tietoisesti tai tiedostamat- tamme. Reflektio haastaa työntekijän kyseenalaistamaan toimintatapojaan ja niitä muovaa- via ehtoja, asettumaan ”ei tietämisen” – asemaan sekä etsimään vaihtoehtoisia tapoja toi- mia, arvioida omaa toimintaa, ajatuksia ja tunteita. (Karvinen–Niinikoski 2009, 335 -336.)

Yleisluontoisempänä tavoitteenani on, että tutkielmani voisi tuoda esille jotakin uutta myös laajemmassa perspektiivissä: Hakalan (1999, 152) sanoin ”*tutkimus lisää aina myös oman tieteenalan kykyä selittää sitä aluetta ja niitä ongelmia, joilla kyseinen tutkimus operoi.*”

2.2 Sijaisvanhemmuus, toimijuus ja arkielämä

Kokemustieto rakentuu myös toimijuuden näkökulman kautta. Toimijuudessa on kyse ihmisten toiminnasta ja käyttäytymisestä sekä niiden luonteesta ja merkityksistä. Toimijuus mielletään sosiaalisissa suhteissa muodostuvaksi muutosvoimaksi, sekä kyvyksi tehdä omia moraalisia valintoja ja sitä kautta kyvyksi selviytyä annetuista tehtävistä. Toimijuuden tarkasteluihin yhdistyy usein pohdinnat tietoisuudesta sekä itsemääräämisoikeudesta. Toimijuuden nähdään olevan kontekstisidonnaista ja sosiaalisesti rakentuvana sisältävän myös kollektiivisia piirteitä. Sosiaalisiin suhteisiin liittyy oleellisella tavalla myös vallan näkökulma, joka on läsnä myös toimijuudessa. (Gordon 2005, 114 – 115; Jyrkämä 2008, 190 - 194.)

Jaan tutkimuksessani Jeanette Cawn ja Judy Sebban (2014, 83 – 87) näkemyksen perhehoitajista aktiivisina, keskeisinä toimijoina ja muutoksen tuojina sijoitetun, elämäkokemuksensa vaurioittaman, lapsen tai nuoren elämässä (primary agents of change). Ajatukseni on, että tutkimalla sijaisvanhempien kokemuksia tuotetaan tietoa, jonka avulla on mahdollista kehittää perhehoitoa entistä paremmin lapsen tarpeita vastaavaksi. Perhehoitajien kokemuksen kautta on mahdollista saada kriittistäkin palautetta nykykäytännöistä uusien tukimuotojen kehittämisen pohjaksi.

Jyrki Jyrkämän (2008, 190) mukaan toimijuus on noussut viime vuosina monitahoisena ilmiönä keskeiseksi käsitteeksi ja yleisen kiinnostuksen kohteeksi eri tieteenaloilla. Marita Honkasalon (2004, 57 - 81) mielestä toimijuutta jäsennetään yleisesti rationaalisen ja aktiivisen toiminnan kautta. Näkemällä toimijuus vain dynaamisena ja hyvin aktiivisena toimintana ei mielestäni anneta sijaisperheenkin arkielämässä usein läsnä olevalle arkeen kuuluvalla sykliselle, itseään toistavalle ja rutiininomaiselle toimijuudelle sille kuuluvaa arvoa. Arki määritellään tässä jokapäiväiseksi, tavalliseksi todellisuudeksi. Se on jokaisen

ulottuvilla ja saavutettavissa oleva välitön maailma, jolloin arkielämän nähdään liittyvän inhimillisen elämän olemassaolon ehtoihin (Salmi 1991).

Honkasalon (2004, 57 - 81) mukaan tämän kaltainen ”paikallaan oleva”, arkea ylläpitävä toimijuus nähdään käsitteellisenä jäännösluokkana suhteessa rationaaliseen toimintaan. Honkasalo kuvaa tätä minimaaliseksi toimijuudeksi. Tämän toimijuuden ”alalajin” ei nähdä kehittävän yhteiskuntaa, vaan tuovan siihen ainoastaan tylsän samanlaisuuden. Omassa tutkimuksessani en näe asiaa näin mustavalkoisesti, sillä samana pysyvän, toistettavuuteen ja rutiineihin perustuvan arjen on nähty olevan monesti kaoottisista ja turvattomista olosuhteista tullee sijoitetulle lapselle hyväksi (Vähämaa 2009).

Toimijuuden käsite on yhteyksissä rakenteisiin: ihmisen elämänculussa rakenteet ovat läsnä niin mennessä, nykyisessä kuin tulevassakin elämässä. Ihminen toimijana nähdäänkin rajoja luovien ja toimintamahdollisuuksia tarjoavien rakenteiden omaksujana, kantajana ja uusintajana, mutta myös näiden rakenteiden hyväksikäyttäjänä. Toimijuudella tarkoitetaan aikomuksellista toimintaa, jota henkilö voi tehdä tai jättää tekemättä. Toimijoilla on näin ollen vapaus luoda ja muuttaa tapahtumia sekä niiden kulkua. Toimijuuden käsitteen kautta jokainen yksilö rakentaa oman elämänculkunsa tehden yksilöllisiä valintoja historian ja yhteiskunnallisten olosuhteiden tarjoamien mahdollisuuksien rajoissa. Elämänculussa ihminen reflektoi elettyä elämäänsä ja omaa tilannettaan menneisyyden, nykyisyyden ja tulevan aikajanalla, punnitsee eri vaihtoehtoja ja tekee valintoja tämän prosessin pohjalta. (Jykämä 2008, 190 -194.) Nämä kaikki ovat elementtejä, jotka ovat vahvasti läsnä perhehoitajan ja sijaisperheenkin arjessa – jokaisen perheenjäsenen kohdalla.

3 PERHEHOITO OSANA SIJAISHUOLTOA JA TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Koska tutkimukseni sijoittuu perhehoitoon, lastensuojelun sijaishuollon kentälle, on mielestäni relevanttia tarkastella tässä tutkielmassa pääpiirteittäin myös lastensuojelua tutkimuksen keskeisenä kontekstina.

Lastensuojelun kontekstin lisäksi tarkastelen tässä luvussa perhehoitoon liittyvää viimeaikaista tutkimusta, josta tämän hetken perhehoidon olosuhteista kertovaa tutkimuskirjallisuutta on edelleen varsin niukasti. Lastenkotisijoituksia koskevien tutkimusten ja kertomusten vähäisyyteen saattaa Tuija Erosen (2012, 113) väitöskirjan mukaan olla syynä lastenkodeissa elettyihin lapsuuksiin liittyvä pitkään vallinnut hiljaisuuden kulttuuri. Lastensuojelukontekstin henkilökohtaiset tarinat ovat edelleen hyvin arkoja aihealueita jaettavaksi ja kerrottavaksi muille.

3.1 Perhehoito osana lastensuojelua

Lastensuojelulain mukaan lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona taikka muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. (LsL 2007, 49§.) Perhehoitajalla tarkoitetaan Perhehoitajalain (312/1992) mukaan henkilöä, joka hoitaa hoidon ja huolenpidon tarpeessa olevaa henkilöä omassa kodissaan ollen toimeksiantosuhteessa johonkin kuntaan tai kuntayhtymään.

Lastensuojelu on tarkasti lailla ohjeistettua toimintaa, jonka tarkoitus on osaltaan toteuttaa Suomenkin ratifioimaa Lapsen oikeuksien sopimusta. Yleiseen ja erityiseen jakautuvan Lastensuojelulain tarkoitus on turvata jokaisen lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Sen on pyrittävä ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia sekä puuttumaan havaittuihin ongelmiin riit-

tävän varhain. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja sitä toteutettaessa on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. (LsL 2007.)

Lastensuojelulain (2007) mukaan ehkäisevällä lastensuojelulla edistetään ja turvataan lasten kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä tuetaan vanhemmuutta. Ehkäisevää lastensuojelua on tuki ja erityinen tuki, jota annetaan esimerkiksi kouluissa, nuorisotyössä, päivähoitossa, neuvoloissa sekä muussa sosiaali- ja terveydenhuollossa. Tässä tutkimuksessa viitataan kuitenkin lastensuojelulla lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun, jota toteutetaan tekemällä lastensuojelutarpeen selvitys, järjestämällä asiakassuunnitelman mukaisia avohuollon tukitoimia tai tekemällä tarvittaessa lapsen kiireellinen sijoitus tai huostaanotto sekä järjestämällä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto. Perhehoitoa, lapsen sijoittamista väliaikaisesti oman biologisen perheensä ulkopuolelle sijaisperheeseen, voidaan käyttää sekä avohuollon tukitoimena että kiireellisesti sijoitetun tai huostaan otetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämisessä. Lapsi voidaan sijoittaa perhehoitoon myös oman läheisverkostonsa luokse. (LsL 2007.) Tutkimukseni fokuoittuu lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun, koska käytän aineistonani huostaan otettujen ja sijaishuoltoon sijoitettujen lasten ja nuorten perhehoitajina toimivien henkilöiden tarinoita.

Lastensuojelulain mukaan huostaanottoon ja sijaishuoltoon turvaudutaan, mikäli kodin olosuhteet tai lapsen oma käyttäytyminen uhkaavat vaarantaa vakavasti lapsen terveyttä tai kehitystä. Laki velvoittaa ryhtymään huostaanoton valmisteluun niissä tilanteissa, joissa avohuollon tukitoimet eivät ole olleet mahdollisia, sopivia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Ennen huostaan ottamista tulee myös arvioida, että sijaishuolto on lapsen edun mukaista. (LsL 2007.) Lastensuojelun piirissä olevien lasten ja nuorten tilanteet ovat hyvin moninaiset: lasten turvattomuus, laiminlyönti ja pahoinpitely kietoutuvat monisyisin tavoin esimerkiksi vanhempien päihteyden ongelmakäyttöön, mielenterveysongelmiin, rikoksiin, parisuhteen ristiriitoihin ja muuttuviin perhekuvioihin (Bardy 2009, 41).

Vuoden 2011 aikana Suomessa oli huostaan otettuna 10 535 lasta tai nuorta, joista enemmistö oli poikia. Kiireellisesti jouduttiin sijoittamaan 3 867 lasta. Huostassa olleiden lasten määrä lisääntyi edellisvuodesta vajaat 3 prosenttia, ja kiireellisten sijoitusten määrä kasvoi 13 prosentilla. Kaikkiaan kodin ulkopuolelle oli vuoden 2010 aikana sijoitettuna 17 409 lasta ja nuorta. Lähes puolet huostassa olleista lapsista on sijoitettu perheisiin, joista suku-

lais- tai läheisperheiden osuus on noin 9 prosenttia. (THL, tilastoraportti 2011.) Pohjoismaittain vertailtuna Suomessa sijoitetaan lapsia perheisiin huomattavasti vähemmän kuin muissa pohjoismaissa. Esimerkiksi Ruotsissa on vuonna 2013 sijoitettuna kodin ulkopuolelle 26 200 lasta tai nuorta, joista 67 % on sijoitettu perhehoitoon. Ikäryhmässä 0-12 v. jopa melkein 90 % on sijoitettu perheisiin. (Socialstyrelsen 2013.) Norjassa kodin ulkopuolisia sijoituksia oli vuonna 2012 12 500, joista 70 % (8 800 lasta tai nuorta) oli perhehoitossa (Kunnskapsdepartementet 2012).

Perhehoito on ensisijainen tapa järjestää lapsen sijaishuolto. Lain mukaan lapsi voidaan sijoittaa laitoshuoltoon vain siinä tapauksessa, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimienkaan avulla perhehoitossa. Perhehoidon tavoitteena on tarjota lapselle uusi mahdollisuus kokea vakaata perhe-elämää, luoda läheisiä ihmissuhteita ja oppia elämän perusasioita. Lastensuojelulain 50 §:n mukaan sijaishuoltopaikan valinnassa tulee kuitenkin kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin sekä lapsen sisarussuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. Lisäksi tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta. (LsL 2007.)

Perhehoitossa lapsen arjesta ja kasvatuksesta vastaa perhehoitaja, jolla tarkoitetaan henkilöä, joka kunnan tai kuntaliiton kanssa tekemänsä toimeksiantosopimuksen perusteella antaa omassa kodissaan sosiaalihuoltolaissa tarkoitettua perhehoitoa. Lain mukaan perhehoitajan edellytetään olevan koulutuksensa, kokemuksensa tai henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella sopiva antamaan perhehoitoa. (Perhehoitajalaki 312/1992.) Perhehoitoa tarjotaan monille huolenpitoa tarvitseville ryhmille, kuten lapset ja nuoret, kuntoutajat, ikäihmiset ja kehitysvammaiset. Tässä tutkielmassa tarkoitan kuitenkin perhehoitajalla sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten perhehoitajana toimivaa henkilöä, jota myös sijaisvanhemmaksi lastensuojelun toimintakäytänteissä kutsutaan.

3.2 Perhehoidon ja sijaishuollon tutkimus 2000-luvulla

Lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin suunnattu hanketoiminta on ollut varsin aktiivista 2000 – luvulla. Niin ikään lasten hyvinvointi, siihen liittyvät uhat ja riskit sekä lastensuojelu ovat

herättäneet vilkasta keskustelua julkisuudessa. Erityisen vilkasta se on ollut viime aikoina julkisuuteen ja lehtien lööppeihin yltäneiden tapausten johdosta. Myös lastensuojelua ja lasten elämän olosuhteita käsitteleviä väitös- ja lisensiaattitutkimuksia on julkaistu useita. (Eronen 2007, 5 – 15.) Lisäksi aiheesta on tehty runsaasti pro gradu –tutkielmia. Laakson (2009, 5) ja Hämäläisen (2012, 9 – 10) mukaan varsinaista perhekoti- tai lastenkotityön arjen todellisuutta on kuitenkin tutkittu esimerkiksi väitöskirjatasolla varsin vähän, ja se on muutoinkin saanut osakseen vain vähäistä tutkimuksellista kiinnostusta. Heidän mielestään erityisen vähän aihetta on tutkittu parhaillaan sijoitettuna olevan lapsen näkökulmasta. Leena Valkosen (2008, 118) näkemys asiasta on hieman toisenlainen. Hänen mukaansa perhehoidon tutkimuksessa lapsen ääni on kuulunut melko hyvin ja myös sijaisvanhempia koskevaa tutkimustietoa on saatavilla runsaasti, mutta sijaisperhettä kokonaisuutena on tutkittu aika vähän. Viime aikoina perhehoitoon ja lapsen äänen esille nostamiseen liittyvät pro gradu –työt ovat olleet lisääntymään päin (mm. Husu 2011; Pursiainen & Vepsäläinen 2007; Perkiö 2009). Kuitenkin näyttää siltä, että perhehoitajuutta nimenomaan jaksamisen näkökulmasta on tutkittu vielä varsin vähän.

Oman tutkielmani kannalta merkittäviä aikaisempia tutkimuksia ovat sijaishuoltoon, perhehoitajuuteen ja sijaisvanhemmuuteen liittyvät tutkimukset. Lastensuojelu, ja sen sisällä perhehoito, poikkeaa maittain niin lakien kuin käytäntöjenkin suhteen toisistaan ja on näin ollen kulttuurisesti suuntautunutta. Siksi tutkielmassani oman analyysini peilauspintana on painopiste enemmän suomalaisessa tutkimuksessa. Kuitenkin voisi olettaa, että perhehoitajuuteen liittyvät tunteet ja tuntemukset ovat hyvin samankaltaisia kansalaisuudesta huolimatta. Toisaalta suomalaiseen sijaishuoltoon tuo oman vivahteensa verrattuna esim. brittiläiseen tai amerikkalaiseen sijaishuoltoon syntymävanhempien vahva mukanaolo lapsen elämässä myös sijaishuollon aikana ja lakiin kirjattu vaatimus huostaanoton väliaikaisesta luonteesta (LsL 2007). Iso-Britaniassa painotetaan lapsen tarvetta yhteen pysyvään ja turvalliseen aikuissuhteeseen, ja siellä, kuten myös Yhdysvalloissa, lapset siirtyvät sijaishuollosta adoptioon ja perhesijoitukset tehdään lähtökohtaisesti pitkäaikaisiksi. (Hamnett 2012, suullinen tiedonanto; Hämäläinen 2012, 18 - 19). Nämä seikat voivat vaikuttaa hyvinkin ratkaisevalla tavalla perhehoitajan sitoutumiseen lapseen ja sijoituksen herättämiin tunteihin ja tuntemuksiin.

Kati Hämäläisen (2012) sosiaalityön väitöskirja tutkii sijaisperheeseen sijoitettujen lasten kodille ja perhesuhteille antamia merkityksiä. Se oli Suomessa ensimmäinen laatuaan oleva tutkimus, joka tuo esille nimenomaan lasten näkökulman perhehoidosta. Tutkimusta varten haastateltiin 20:tä perhehoidossa elävää 8-12-vuotiasta lasta. Teemahaastattelun lisäksi aineistonkeruumenetelminä käytettiin verkostokarttaa ja päiväkirjaa. Tulosten mukaan lapsen entinen ja nykyinen koti ovat sidoksissa toisiinsa ja kotia on mahdollista neuvotella aina uudelleen. Niin ikään lasten entiset ja nykyiset perhesuhteet ovat sidoksissa toisiinsa ja aina neuvoteltavissa. Hämäläisen (2012) saamat tutkimustulokset vahvistavat verisiteiden merkityksen ja jättävät sijaisperhesuhteet ikään kuin niiden varjoon. Onkin mielenkiintoista nähdä, miten tämä näkyy perhehoitajina toimivien sijaisvanhempien arjessa ja kirjoitelmissa – vai näkyykö mitenkään?

Lastensuojelun perhesijoituksen onnistumista sosiaalityön kokemustietona on tutkinut Pirjo Vähämaa (2009) sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluvassa tutkimuksessaan ”Tavallisuutta epätavallisissa olosuhteissa”. Tulosten mukaan sisällöllisesti perhesijoituksen onnistumiskertomus rakentuu neljän kertomusta kuljettavan merkityskokonaisuuden varaan, joita ovat lapsen hyvinvointi, toimiva yhteistyö, sijoituksen tunnelma ja lopputulos. Vähämaan (2009, 2) tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijöiden kerronnassa tunnistetaan sijoitusten erilaisuus. Sijoitusten onnistumisen perustana painottuukin yksityiskohtia enemmän sijaisperheen, lapsen ja biologisten vanhempien yhteensopivuus, oikeat yhdistelmät ja eri osapuolten välisen luottamuksen syntyminen. Tulevatko nämä näkyväksi myös perhehoitajien kertomuksissa?

Tarja Janhusen (2007) tutkimusraportti ”Sijoitusten purkautuminen pitkäaikaisessa perhehoidossa” tarkasteli Helsingin perhehoitoa ja purkautuneita sijoituksia vuosina 2004 - 2005. Selvityksen mukaan purkautumisia tapahtui kaikenlaisille lapsille, erilaisille sijaisperheille ja kaikissa sijoituksen vaiheissa, joskin sijoituksen ensimmäiset vuodet olivat kriittisimmät purkautumisten kannalta. Selvityksen mukaan purkautumisen syyt näyttivät liittyvän lapsen oireilua tai syntymävanhempiin liittyviä haasteita enemmän sijaisvanhempien jaksamiseen tai perheen tilanteeseen, kuten esimerkiksi muuttuneeseen perhetilanteeseen tai lapsen kaltoinkohteluun. Sijoitusta tukeviksi tekijöiksi nousivat lapsen ja perheen yhteensopivuus, toimiva yhteistyö, sijoituksen alkuvaiheen vahva tuki sekä sijoitusprosessin selkeys. (emt., 78 – 80.) Ruotsalaisessa tutkimuksessa (Vinnerljung, Sallnäs & Kyhle

Westermarck, 2001) tutkittiin vastaavasti 13 – 16 –vuotiaiden nuorten perhesijoitusten suunnittelematonta katkeamista. Sijoituksista kolmasosa purkautui ensimmäisen viiden vuoden aikana. Brittiläisten Ian Sinclairin, Claire Bakerin, Kate Wilsonin ja Ian Gibbsin (2005, 31) tutkimusten mukaan heidän aineistonsa 596 lapsesta vain 24 % vuonna 1998 perheisiin sijoitetuista lapsista oli edelleen vuonna 2001 samassa perheessä. Näiden tutkimusten valossa on mielestäni tärkeää kysyä minkälaisen tuen keinoin näitä (turhia) katkeamisia olisi mahdollista välttää. Mistä löytyisi toimivia keinoja perhehoitajan arkeen ja jaksamisen tukemiseen erityisesti näinä haasteellisina alkuvuosina?

Vaikka Janhusen (2007) tutkimustulokset osoittavat toisin, oman käytännön kokemukseni kautta suurimmat kriisit näyttäisivät ajoittuvan nuoren murrosikään tulemiseen ja/tai siihen, että sijoitus on kestänyt noin kolme vuotta. Brittiläinen sijaisperheiden parissa työskentelevä terapeutti (Senior Therapist) Paul Hammnet vahvisti tämän oman ”mutu”-tuntumani kiintymyssuhteista kertovassa koulutuksessaan (2012, henkilökohtainen tiedonanto). Hänen mukaansa ns. Delaney-prosessin kolmas, uudelleen elämisen (re-enactment) vaihe, ajoittuu yleensä sijoitusvuosissa sijoituksen kolmannelle tai neljännelle vuodelle. Tässä vaiheessa lapsi elää uudelleen ”vanhat” ihmissuhteensa uudessa tilanteessa. Lapsi tai nuori ei hyväksy emotionaalisella tasolla sijaisvanhempiansa uutta kiintymyskäyttäytymistä, vaan liittyy aiemmat ihmissuhteensa uusiin. Näin riski sille, että sijoituksen tasapaino järkkyy ja sijoitus katkeaa, on tässä vaiheessa suurimmillaan. Vastaavasti Vinnerljung ym. (2001, 146 – 147) ovat omassa tutkimuksessaan tulleet siihen johtopäätökseen, että sijoitusten purkautumisriski on silloin suurempi, kun kyseessä on nuoret ja etenkin, jos heillä vielä on käyttäytymiseen liittyviä ongelmia.

Edellä olevien itseäni mietityttävien kysymysten pohjalta mielenkiintoni kohdistuu myös aiemmin mainitsemaani Sinclairin, Bakerin, Wilsonin ja Gibbsin (2005) teokseen ”Foster Children, Where they go and how they get on”. Tutkimus on jatkoa heidän aikaisemmalle tutkimukselleen, jossa tutkittiin, kuinka hyvin perhesijoituksia voitaisiin määritellä ja mitata ja miten niitä voitaisiin lisätä. Tässä toisessa teoksessa tarkastellaan näiden tuolloin tutkitun 596 lapsen elämää vuosina 1999 – 2001. Huomio on tässä tutkimuksessa suunnattu siihen pääsivätkö lapset aikanaan oikeaan paikkaan, ja jos pääsivät, ovatko he asettuneet sijaishuoltoipaikkaansa ja kykenevätkö käyttämään koko potentiaaliansa. (emt. 7.) Erityisesti minua kiinnostaa heidän tutkimuksensa siitä, miksi perhesijoituksessa olevat lapset jäävät

sijaisperheeseen tai siirtyvät muihin ympäristöihin kuten adoptioon tai laitoshoitoon. Tämän kysymyksen vastausten uskon hyödyntävän myös perhehoidon kehittämistä sijaisvanhempien koulutuksen näkökulmasta. Kun tiedetään sijoitusta tukevat seikat, voidaan perheitä kouluttaa näistä asioista, ja sen kautta toivoakseni myös koko perheen hyvinvointi, jaksaminen ja voimavarat lisääntyvät.

Vinnerljungin ym. (2001) tutkimuksen mukaan sukulaisperheisiin tehdyt sijoitukset olivat kuitenkin huomattavasti pysyvämpiä ja sijoitusten suunnittelemattomia purkautumisia oli näissä perheissä puolet vähemmän kuin muissa sijaisperheissä. Samansuuntaisia tuloksia saivat myös Sinclair ym. (2005, 139). Suomalaista sukulaissijaisvanhemmuuden profiilia on tutkinut Anna-Liisa Koisti-Auer (2008) lapsi- ja nuorisososiaalityön ammatillisessa lisensiaattityössään. Hänen tutkimuksensa osoitti sukulaisperheistä olevan eroteltavissa kaksi toisistaan poikkeavaa sukulaissijaisperhetyyppiä: isovanhemmat ja muut sukulaiset. Ryhmien välillä oli suuria eroja iän, terveydentilan, koulutuksen, ammatin, perhehoitajan tulojen, velkojen sekä asumismuodon osalta. Tutkimus toi esille sijaisvanhempina toimivien isovanhempien iäkkyyden ja teki näkyväksi sukulaissijaisvanhemmuuden taustalla olevat neljä keskeistä ulottuvuutta: kiintymys lapseen, suvun koossapitäminen, vanhempien auttaminen ja ulkopuoliset tekijät. Haasteet liittyivät tutkimuksen mukaan yhteydenpitoon erityisesti toisen vanhemman sukuun.

Omaa tutkielmaani sivuaa myös nuorisokodissa elämisen kokemuksia ja aikuisiässä selviytymistä tutkineen Sarianna Reinikaisen (2009) tutkimus. Hänen kasvatustieteisiin liittyvän väitöskirjansa anti omalle tutkielmalleni on erityisesti sen sijaishuollon kontekstiin liittyvä kokemuksen tutkimusta kuvaava metodi. Reinikaisen saamien keskeisten tulosten mukaan nuorten kokemukset olivat yhteydessä ennen kaikkea siihen, miten nuorisokodin koettiin vastaavan nuoren omiin, yksilöllisiin tarpeisiin ja odotuksiin. Toisille nuorisokoti oli oikea koti, uusi maailma tai turvasatama, kun toisten mielestä sama paikka oli rangaistuslaitos tai painajainen. Näkyykö aineistoni perhehoitajien kirjoituksissa vastaavia diskursseja heidän perheisiinsä sijoitettujen lasten ja nuorten tunnoista?

Niin ikään erityisesti omaa analyysimenetelmääni sivuavaa taustoitusta omalle tutkimukselleni hain Risto Koivumäen (2009) sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluvasta lisensiaattitutkimuksesta ”Isyyttä alihankintana. Narratiivinen analyysi sijaisäinä toimivi-

en miesten identiteetin rakentumisesta”. Tutkimus on tehty fokusryhmähaastattelun menetelmällä ja siinä on haastateltu viittä sijaisiksi ryhtymässä olevaa miestä kolmessa 1,5 vuoden aikajänteellä tehdyssä ryhmähaastattelussa. Koivumäen tutkimuksen mukaan sijaisien keskeisimmäksi identiteettiä rakentavaksi suhteeksi muodostui suhde sijoitettuun lapseen ja hänen omaan verkostoonsa, jolloin identiteettiä muovaaviksi teemoiksi nousivat isäksi asettuminen, lapsen empaattinen ymmärtäminen, lapseen kiintyminen, lujana kasvatelijana toimiminen ja isyyden jakaminen. Toiseksi tärkeimmäksi nousi suhde omaan perheeseen ja omaan elämään, eli hyvin ”arkikeskeiset” ja arjessa kiinni olevat kokonaisuudet. Keskusteluissa keskeisiä teemoja olivat sijaisiksi ryhtyminen, perhehoitajuuden motiivit sekä omien arvojen tarkastelu. Kolmanneksi identiteettiään muovanneeksi tekijäksi tutkitavat nostivat suhteen sosiaalityöntekijöihin ja lastensuojelun toimintakäytäntöihin. Tutkimuksessa konstruoitui neljä erilaista sijaisyyden positiota, jotka Koivumäki nimesi rakentuvan ydinperheen isyydeksi, ydinperheperustaiseksi isyydeksi, uusperheperustaiseksi isyydeksi ja perhehoitoperheen isyydeksi. Uskon, että näitä samoja identiteetin rakennusaineita tulee näkyväksi myös omassa tutkielmassani.

Sijaisvanhempien omaa näkemystä muun muassa jaksamisen ja yhteistyön tekemisen näkökulmasta tutkielmaani hain Lastensuojelun keskusliiton julkaisemasta Hanna Heinosen (2011) tekemästä raportista ”Sadoissa verkostoissa sukkulointia – kumppanuudet sijaishuollossa”. Siinä selvitettiin kyselytutkimuksella sijaishuollossa toimivien asiantuntijoiden - lastensuojelulaitosten, ammatillisten perhekotien ammattilaisten sekä toimeksiantosuhteessa toimivien perhehoitajien - näkemyksiä siitä, miten lasten ja nuorten tarpeet vaikuttavat sijaishuollon muotoutumiseen ja millaisia ovat sijaishuollon kumppanuudet. Kyselyssä selviteltiin myös toimijoiden kokemuksia sijoittajatahoiltaan saamastaan tuesta sekä yhteistyöstä syntymävanhempien kanssa. Niin ikään tutkimuksella haluttiin tehdä näkyväksi syitä, jotka ovat esteenä lapsen tai nuoren sijoittamiselle perhehoitoon. Lisäksi käytän tutkielmani lähteenä Perhehoitoliiton 25 –juhlavuotenaan julkaisemaa kokoelmateosta ”Perhehoito. Tekemisen ja tukemisen arvoista työtä” (2008), jossa vahvana välittyy myös perhehoitajuuden kuva ja näkökulma.

Työni teoriapohjaa hakiessani tutustuin myös Riitta Laakson (2009) etnometodologisella etnografian menetelmällä tehtyyn sosiaalityön väitöskirjaan ”Arjen rutiinit ja yllätykset”. Väitöskirjan aiheena on ollut lastenkodissa tehtävä työ, työn jäsentäminen ja käsitteellis-

täminen. Tutkimuksen aineisto koostuu havaintomuistiinpanoista, tutkimuspäiväkirjasta, 21 työntekijän haastattelusta, lapsikohtaisista päivittäisraporteista ja lastenkotien omista aineistoista, ja se on kerätty syksyn 2004 ja kevään 2005 aikana kahdesta lastenkodista. Laakson (emt.) tutkimus toimi tutkimukselleni lähinnä tausta-aineistona ja arjen erilaisuuden peilauspintana.

Vanhempaa tutkimuskirjallisuutta edustavat Leena Valkosen (1995) tutkimus ”Kuka on minun vanhempani? Perhehoitovuoren vanhempisuhteet” sekä Anja Laurilan (1993) ”Lainaksi annettu lapsi. Sijaishoito kokemuksia ja ajatuksia”, joista hain historiallista perspektiiviä tutustuessani lähemmin aiheeseeni. Yksi tuoreemmista väitöskirjoista tutkimastani aiheesta on Tuija Erosen (2012) yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikön ”Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista”, jossa on tutkittu lastenkodissa eläneiden muistoja. Tutkimusaineisto koostuu lastenkodissa eläneiden henkilöiden kirjoittamista ja suullisesti kertomista tarinoista. Tarinoiden kautta on haluttu selvittää mitä ja miten kertojat kuvaavat lastenkotilapsuudestaan omassa elämäntarinassaan.

Aivan tuoreinta tutkimustietoa aiheestani tulee edustamaan KT Leena Valkosen tekeillä oleva sijaisperheitä koskeva tutkimus. Valkonen oli esittelemässä tutkimustaan Perhehoitoliiton 30 –vuotisjuhlaseminaarissa ”Sijaisvanhemmuuden kolme A:ta”. Perhehoitoliiton Perhehoitaja –lehden pääkirjoituksen mukaan Valkosen tutkimus tuo päivänvaloon sijaisperheiden hyvin erilaisen arjen, tunnetyön luonteen ja sijaisvanhempien huolenaiheet. Sijaisvanhemmuuden ydintä on siinä tutkittu huolenpito –käsitteen avulla. Tutkimuksen mukaan suurimmat huolenaiheet liittyivät lapsen käyttäytymiseen, tuen ja hoitoavun puutteeseen sekä yhteistyöhön lapsen vanhempien kanssa. Niin ikään huolta perhehoitajissa aiheuttaa suhteen katkeaminen lapsen sijoituspaikan muuttuessa tai lapsen palatessa kotiin. Tutkimus nostaa esille myös toiveita sosiaalityöntekijälle: häneltä toivotaan luottamusta ja myönteistä palautetta sekä tavoitettavissa olemista. Lisäksi sijaisvanhemmat toivovat tulevansa kuulluksi yhteistyössä ilman, että heidän asiantuntemuksensa ohitetaan. Pääkirjoituksen mukaan Valkonen näkee, että sijaisperheiden omakohtaisia kokemuksia tulisi jatkossa kuulla ja käyttää erityisesti perhehoidon tukimuotojen kehittämiseen. (Hakkarainen 2013, 3.)

Suomalaista sijaishuoltoa koskevaa tutkimusta on arvosteltu pirstaleiseksi (Eronen 2007). Siitä on katsottu puuttuvan erityisesti perhehoidossa tällä hetkellä elävien lasten ja sijaisvanhempien erilaisiin (arjen) tilanteisiin liittyvä tutkimus. Niin ikään sijaishuollon vaikutavuutta on tarkasteltu hyvin vähän. (Hämäläinen 2012, 23.) Valkonen (2008, 118) nostaa artikkelissaan omastakin mielestäni relevantteja ja tärkeitä jatkotutkimuksen aiheita esille: Voidaanko tutkimuksella todistaa, että perhehoito on lapselle hyvä asia? Miksi toiset sijoitukset onnistuva, toiset epäonnistuvat? Miten hoitaa lapsen ja perheen yhdistäminen (”matching”) mahdollisimman hyvin? Mikä sijaisperheen tekemisessä on tärkeää? Valkosen mukaan tärkeää olisi tutkia myös lapsen paluuta sijaisperheestä takaisin omaan syntymäperheeseensä: mitä tästä paluusta tiedetään, mitä se on merkinnyt lapselle ja hänen elämälleen? Mielestäni perhehoidon eri toimijoiden, lasten, sijais- ja biologisten vanhempien sekä sosiaalityöntekijöiden, näkemysten tutkiminen ja esille nostaminen on tärkeää. Näiden erilaisten näkökulmien kautta on mahdollista rakentaa moniulotteista kuvaa sijaisperheen perhe-elämästä ja esimerkiksi sen turvallisuutta tukevista elementeistä ja vuorovaikutussuhteista. Tämän kokonaiskuvan rakentumisen kautta on mahdollisuus päästä koskettamaan sijaisperheen arjen todellisuutta ja löytää siitä kohtia, jotka kaipaavat muutosta tai kehittämistä. Tällä omalla tutkimuksellani haluan osallistua tämän uuden tiedon tuottamiseen. Sen kautta on mahdollisuus kehittää perhehoitajuuden laadukkuutta entistä enemmän sijoitettujen lasten tarpeita vastaavaksi.

4 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tässä luvussa esittelen tutkielmani teoreettis-metodologista viitekehystä ja työni käsitteellisiä sitoumuksia, jotka muodostavat tutkielmalleni eräänlaisen kivijalan. Työtäni ohjaa fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote ja sitoudun tutkimuksessani narratiiviseen tutkimukseen. Narratiivisuus näkyy tutkimuksessani paitsi aineiston valinnassa, myös analyysimenetelmänä.

Tutkielmani tekemistä ohjaa humanistinen ihmiskäsitys: ajatus ihmisten ainutlaatuisuudesta, hyvyydestä, kyvystä kasvaa ja kehittyä sekä toimia itseohjautuvasti ja tavoitteellisesti (Kaikko & Fiis 2009, 76 – 78). Tästä katsontakannasta kumpuaa osa tutkimukseni tavoitteista. Ihmisten kunnioittaminen niin työn, tutkimuksen kuin arjenkin areenoilla on minulle niin ikään keskeinen arvo ja työskentelyni ohjenuora.

4.1 Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa

Juha Hakalan (1999, 150) mukaan jokaisella tutkimuksella tulisi olla perustanaan jokin ajatuksellinen tikapuurakennelma, kehikko, jonka varassa kaikki muu lepää ja joka ohjaa tutkimuksen tekijän valintoja. Omassa tutkielmassani tällaisina ”tikapuina” toimii fenomenologis – hermeneuttinen lähestymistapa; kiinnostus kokemusta ja asioille antamiemme merkityksiä kohtaan.

Fenomenologisen tutkimuksen tarkoituksena on lisätä ymmärrystämme jostakin inhimillisen elämän ilmiöstä eli toisin sanoin tehdä tunnettua tiedetyksi (Laine 2001, 42 – 43). Siinä tutkimuksen kohteena ovat kokemukset eli ihmisen suhde omaan elämäntodellisuuteensa, jolloin fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen kannalta keskeisiä ovat erityisesti kokemuksen, merkityksen, yhteisöllisyyden sekä ymmärtämisen ja tulkinnan käsitteet. Timo Laineen (emt., 26 – 28) mukaan kokemus käsitetään ihmisen kokemuksellisena suhteena omaan todellisuuteensa, maailmaan, jossa hän elää. Kokemus syntyy vuorovaikutuksessa todellisuuden – toisten ihmisten, kulttuurin ja luonnon – kanssa, eikä ihmistä voida ymmärtää irrallaan tuosta suhteesta. Ihmisen suhde maailmaan ilmenee hänen asioille antamiensa

merkitysten kautta. Kaikki merkitsee meille jotakin oman mielenkiinnon, tavoitteiden tai uskomustemme valossa, jolloin myös kokemuksemme muotoutuu näiden merkitysten mukaisesti. Merkitykset, joiden kautta todellisuus meille avautuu, eivät ole sisäsyntyisiä, vaan ne muotoutuvat kulttuurisessa yhteisössä, jossa ihminen kasvaa ja kehittyy. Varsinaisesti juuri nämä asioille antamamme merkitykset ovat fenomenologisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena. Fenomenologiseen tutkimusperinteeseen pohjaavan tutkimuksen tulosten pitää puhutella sekä tiedeyhteisöä että arkitodellisuutta (Aaltio & Puusa 2011, 155). Näin ollen fenomenologia tarjoaa luontevan lähestymistavan omalle tutkimukselleni ja sen pyrkimykselle tutkia sijaisvanhempien kokemusten merkityksiä perhehoitajuuden kehittämisen viitekehyksessä.

Fenomenologisen tutkimuksen juuret ovat 1900 –luvun alun Edmund Husserlin ja hänen seuraajiensa filosofisessa perinteessä. Huolimatta siitä, että fenomenologisesta tutkimustavasta ja käsitteistöstä kiistellään yhä, sen lähtökohtia koskevista ydinteemoista ollaan Miettisen, Pulkkinen ja Taipaleen (2010, 9 – 22) mukaan kuitenkin pitkälti yhtä mieltä. Näitä teemoja ovat fenomenologista menetelmää koskevat pohdinnat siitä, miten kokemuksellisen todellisuuden hahmottumista voidaan tutkia filosofisesti, millainen on kokeva subjekti ja sen yleiset rakennepiirteet, miten yksilö on suhteessa toisiin kokijoihin (yksilön ja yhteisön jännitteinen suhde) sekä fenomenologian asema filosofian perinteessä. (emt., 9 – 22.) Fenomenologia ymmärretään tutkimuskirjallisuudessa Jussi Backmanin (2010, 65) mukaan tutkimusotteena, filosofisena etenemis- ja lähestymistapana, tutkimus- tai analyysimenetelmänä. Se voidaan ymmärtää myös Laineen (2001, 31) tavoin laajemmin prosessia ohjaavana filosofisena asenteena - ajattelutapana, tutkimussuuntauksena ja lähestymistapana - kuten sen itse ymmärrän tässä tutkielmassani.

Fenomenologiassa lähtökohtana on tutkijan avoimuus ja ennakkoluulottomuus. Aihetta tai kohdetta pyritään lähestymään ilman ennalta määrättyjä oletuksia, määritelmiä tai teoreettista viitekehystä, jolloin tutkittavan kokemus ja tutkittava ilmiö pyritään tavoittamaan ”sellaisena kuin se on”; mahdollisimman tarkasti sellaisena, kuin se esiintyy tutkittavien kokemusmaailmassa. Fenomenologisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena on eletty todellisuus, inhimillinen elämismaailma ja sen rakenteet – valmiiden positioiden sijaista lähdetään liikkeelle asioista ja ongelmista. Fenomenologinen tutkimussuuntaus antaa mahdollisuuden kuvailla ja ymmärtää yksilöiden kokemuksia ja sitä, miten asiat merkityksellisty-

vät tutkittavan kokemuksessa. Siinä yksilöiden kokemusten kautta pyritään pääsemään sisälle ilmiöihin itseensä. Kiinnittämällä huomiota siihen, miten tutkittavat, omassa tutkielmassani kirjoittajat, käsittävät jonkin ilmiön, voidaan tutkimuskysymystä lähestyä kohteiden kautta ymmärtäen ja sisäistäen. (Backman 2010, 66; Miettinen ym. 2010, 9 - 11.)

Hermeneuttinen ulottuvuus tulee fenomenologiseen tutkimukseen – ja myös omaan tutkimukseeni - sen tulkinnallisuuden myötä. Hermeneutiikalla tarkoitetaan Laineen (2001, 29) mukaan teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Hermeneutiikan mukaan kaikki ajattelu sisältää tulkintaa ja ”totuus” riippuu aina näkökulmasta. Hermeneutiikassa tutkimus kohdistuu ihmisten väliseen kommunikaatioon ja ymmärtämiseen tähdätään tulkintojen tekemisen prosessilla, jota kutsutaan hermeneuttiseksi kehäksi: tulkinnassa osat muodostavat sisällön kokonaisuudelle ja tämän kokonaisuuden uudelleen tulkitseminen tuottaa yhä laajenevaa ymmärrystä tutkittavasta kohteesta. (Laine 2001, 29 – 35; Reinikainen 2009, 24.) Fenomenologis-hermeneuttisen näkökulman mukaisesti oikeita tai vääriä vastauksia ei ole, vaan todellisuus rakentuu osiensa muodostamasta kokonaisuudesta, joka saa merkityksen yksilön oman tulkinnan kautta sosiaalisesti ja inhimillisissä käytännöissä syntyvistä kulttuurisista ja historiallisista konstruktioista. Näin rakentuen tutkimus on luonteeltaan kuvailtavaa, selventävää ja uutta luovaa. Kuitenkin on syytä pitää mielessä, että tulkinta ei koskaan tavoita kerrottua kokemusta sellaisenaan ja asioiden tai esineiden kokemisemme ja näkemisemme on sinällään aina jo läpikotaisin käsitteellistä ja kielellisesti jäsentynyttä. Esimerkiksi ilman käsitettä äiti emme kokisi näkemäämme lapsensa kanssa leikkivää naista äidiksi. (Backman 2010, 66.)

Koska todellisuutta ja maailmaa rakennetaan aina oman sisäisen ja ulkoisen vuoropuhelun kautta sekä vuorovaikutuksessa toisten ihmisten ja ympäröivän yhteiskunnan kanssa, ei ole olemassa yhtä ainoaa ja oikeaa tapaa tulkita tai tutkia myöskään perhehoitajuutta tai perhehoitajan kokemusta. Fenomenologis-hermeneuttisella tutkimuksella on kaksitasoinen rakenne: perustasolla on tutkittavan koettu elämä esiymmärryksineen ja toisella tasolla tutkija pyrkii refleктоimaan, tematisoimaan ja käsitteellistämään perustason merkityksiä (Laine 2001, 30). Merkitysten tutkimuksessa tutkimuksen kohde ei ole tutkijan merkitysmaailmalle yleensä täysin vieras, koska tutkija ja tutkittava jakavat yleensä vähintäänkin saman kulttuurin. Niin on laita myös tässä tutkimuksessa. Työni kautta minulle on muodostunut jonkinlainen esiymmärrys perhehoitajuudesta, josta pyrin tässä tutkielmassa irrottautu-

maan. Tutkielmassani fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote näkyy siinä, että lähestyn aiheitani mahdollisimman avoimin mielin pyrkien unohtamaan oman työkokemukseni ja sen mukanaan tuomat ennakko-oletukset ja ”mutu-tuntuman”. Näin toimien pystyn keskittymään vain kirjoittajan esille tuomiin käsityksiin kiinnostukseni kohteista. Niin ikään lähestymistapani ideologian mukaisesti pyrin samanaikaisesti pitämään mielessäni kirjoitusten yksityiskohdat; muun muassa yksittäiset tapahtumat ja yksityiskohdat, mutta samalla myös hahmottamaan kokonaisuuden: kirjoituksen tunnelman ja kontekstin, perhehoitajan arjen. Tulkitessani kirjoituksia pidän mielessäni koko ajan kirjoitelman muodostaman kokonaisuuden ja käytän sitä peilauspintana omien tulkintojeni varmistamiselle. Näin siksi, että hermeneutiikan lainalaisuuksien mukaisesti kokonaisuus nähdään osiensa kautta, jolloin tarinan osat saavat merkityksensä siitä kokonaisuudesta, johon ne liittyvät.

4.2 Kokemustieto ja kokemuksen tutkimus

Kokemustieto on ikivanha tapa hahmottaa maailmaa. Tutkimusaineistossani sijaisvanhempana toimivat henkilöt kirjoittavat omakohtaisia kokemuksistaan perhehoitajuudesta. Tutkielmassani ymmärrän ja tarkoitan Vähämaan (2009, 26) tavoin kokemustiedolla kokonaisuutta, joka asettuu tuttuuden, omakohtaisen kokemuksen ja yhteiskunnallisen/kulttuurisen tiedon muodostamaan kolmioon. Tutkimuksellisenä oletukseni on, että kirjoittamisen kautta perhehoitajat ovat tuoneet esiin sijaisvanhemman arkityössä syntyneitä kokemuksia ja työn kautta syntynyttä kokemustietoa, jolloin tarinat tekevät näkyväksi sen, mistä perhehoitajan arki koostuu ja mitä kirjoitetut tarinat kertovat siitä. Näin ollen kirjoitelmien kautta on mahdollista lähteä hakemaan vastausta tutkimuskysymyksiini *Mitä ja miten kerrotaan perhehoitajaksi ryhtymisestä? Mitä kerrotaan arjesta ja sen koostumisesta? Mikä tarinoiden mukaan auttaa jaksamaan arjessa, mikä voimaannuttaa?*

Bardy (2009b, 270) näkee, että kokemuksellisen oppimisen merkitys on suuri kaikessa inhimillisessä elämässä. Hänen mukaansa kokemustietokaan ei ole sinällään ”puhdasta” kokemusta vaan siihen vaikuttavat aikaisemmat opinnot, muut tiedot ja taidot sekä kokijan kyky reflektoida niin käsityksiään, tietojaan kuin tunteitaan ja arvojaankin. Julie Drury Hudson (1997, 35 - 44) on tutkinut sosiaalityön ammatillista tiedonmuodostusta ja löytänyt siitä viisi lajia; teoreettinen-, empiirinen-, proseduurinen- ja persoonallinen tieto sekä käy-

tännön viisautta. Näistä kaksi viimeksi mainittua muodostavat henkilön kokemustiedon. Tutkimukseni aikana huomaan itsekini aloittelevana tutkijana liikkuneeni ja hyödyntäneeni näitä tiedonmuodostuksen eri tasoja, joskin huomaan pitkän työkokemuksen kautta omaksumani kokemustiedon painottuvan käytännön sosiaalityössäni. Näkemykseni mukaan nämä samat tiedon tasot ovat löydettävissä myös perhehoitajaksi kehittymisen ja kasvamisen – kokemustiedon karttumisen - taustalta.

Vaikkakin tiedon lajeissa on myös päällekkäisyyttä, jokainen tiedonmuodostuksen tapa on tärkeä. Sijoitukseen tulevien lasten taustalla olevien haasteiden ymmärtäminen niin teorian kuin empiriainkin tasolla on tärkeä edellytys. Käytännön viisautta rakentuu perhehoitajan arjessa, teoriaan tutustumalla, keskustelemalla ja toimimalla erilaisten lapsen liittyvien haasteiden kanssa. Persoonallinen tieto on intuitiivista, kulttuuriseen ja henkilökohtaiseen arkiymmärrykseen ja elämäkokemukseen perustuvaa ns. ”maalaisjärkeä” tai hiljaista tietoa, jota on vaikea tehdä näkyväksi tai siirtää eteenpäin. Kokenut perhehoitaja osaa erottaa myös sen, mikä on lapsen tilanteessa tavallista ja mikä poikkeavaa. Aloittelevalle sijaisvanhemmalle tämä on haasteellisempaa. Tällä tutkimuksellani pyrin jossakin määrin tekemään myös tätä kokemustiedon kautta karttunutta hiljaista tietoa näkyväksi teoreettisen tiedon muodossa. Vaarana on sen katoaminen kokemusasiantuntijan mukana, ellei sitä pyritä systemaattisesti keräämään ja hyödyntämään.

Fenomenologisessa tutkimuksen kohteena ovat ihmisten kokemukset, jotka syntyvät vuorovaikutuksessa ihmisten, kulttuurin, luonnon tai muun todellisuuden kanssa. Kokemus voidaan käsittää ihmisen kehollisena toimintana ja havainnointina, kokemuksellisen suhteen omaan todellisuuteensa eli maailmaan, jossa hän elää. Kokemuksella voidaan tarkoittaa myös koetun ymmärtävää jäsentämistä. (Laine 2001, 26 – 27.)

Juha Perttulan (2006) mukaan kokemuksen käsite kuvaa ihmisen oppimisen, kasvamisen ja omaan kulttuuriin sosiaalistumisen prosesseja, jolloin ihmisen koko elämän voidaan nähdä olevan yhtä kokemusten virtaa. Kokemus koostuu aistimuksista, elämyksistä, tunteista ja tunnelmista pitäen näin sisällään laajan elämysten ja tunteiden sävyjen kirjon, jotka vastavasti muodostavat ihmiselle eletyn elämän merkityksiä. Ymmärrykseni mukaan kokemukset siis muotoutuvat ihmisen senhetkisestä elämyksellisestä tilasta. Tähän taas osaltaan vaikuttavat henkilön elämäntilanne, aikaisemmat kokemukset sekä vuorovaikutustilanteet,

jotka hän kokee tai on kokenut itselleen sisäisesti merkittävänä. Tämän kokemuksellisen tilan ja tiedon – sen, miten ihmiset itse kokevat oman elämänsä ja olemassaolonsa – kautta on mielestäni mahdollisuus saavuttaa jotakin tutkimuksellisesti merkittävää tietoa ja uutta tietämystä kehittämistyön tueksi erityisesti subjektiivista ja vaikeasti mitattavista asioista, kuten jaksaminen ja voimaantuminen.

Vähämaa (2009, 24) kirjoittaa, että sosiaalityössä kokemustietoon perustuvat toimintamahdollisuudet ovat rajalliset. Tätä hän perustelee sillä, että sosiaalityöntekijät eivät voi läheskään aina toimia niin kuin parhaaksi tietävät. Resurssien niukkuudesta johtuen sosiaalityöntekijät eivät voi esimerkiksi tavata asiakkaistaan niin paljon kuin he haluaisivat tai tarvetta olisi. Jäinkin pohtimaan onko näin laita myös sijaisvanhemmuudessa? Perhehoitajan tulee noudattaa asiakassuunnitelmaa ja toimia muiden ammattilaistahojen antamien ohjeistusten mukaisesti, vaikka he arkityössään ja omaan kokemustietoonsa nojaten saattavat nähdä, että jokin asia ei toimi. Joudun esimerkiksi usein arkityössäni pohtimaan sijaisvanhempien kanssa sitä, kumman, lapsen vai syntymävanhemman, oikeudesta on kotilomassa kyse, jos lapsi kokee siitä turvattomuutta tai oirehtii ennen ja jälkeen kotilomien kovasti.

Vaikka kokemuksissa olisi jotakin samankaltaista tai merkittäviäkin yhtäläisyyksiä, tulee kuitenkin muistaa, että lähtökohtaisesti ja olemukseltaan kokemukset ovat kuitenkin viimeiseen asti yksilöllisiä ja ainutlaatuisia (Reinikainen 2009, 21 – 22). Näin on laita myös aineistossani: perhehoitajien kokemukset ovat kirjoitusten perusteella hyvin monitahoisia ja vivahteikkaita, joskin myös yhtäläisyyksiä löytyy. Aineiston valossa perhehoitajien kirjoittamat kokemukset eivät ole yksittäisiä ja irrallisia, vaan niistä yhdessä muodostuu yhteinen kokonaisuus, jonka kautta pääsemme kurkistamaan palan matkaa kirjoittajan elämäntarinasta. Kokemustieto on vaikeasti sanallistettavaa, osin intuitiivistakin tietoa, jolloin on itsestään selvää, että ihminen on oman kokemuksensa paras asiantuntija. Tämä johtaa siihen, että tutkijan on otettava tämä kertojan kokemus totena riippumatta sen sisällöstä – siitäkin huolimatta, että mikään kokemus ei säily muistissamme alkuperäisenä, vaan se on aina suhteessa tutkimustilanteen ajalliseen, paikalliseen ja sosiaaliseen todellisuuteen.

4.3 Kokemuksista kertominen - narratiivisuus metodologisena lähestymistapana

Eeva Kohosen (2011, 201) mukaan narratiivista lähestymistapaa soveltavalle tutkijalle on eduksi, jos hän on jo lähtökohtaisesti kiinnostunut tarinallisuudesta tiedon muodostuksen tapana. Näin on laita omalla kohdallani. Olen kiinnostunut sijaisvanhempien arjen rakentumisesta ja kiinnostukseni kohdistuu erityisesti tarinoiden kerronnan sisällöllisiin, teematiisiin, piirteisiin. Lisäksi käyttämäni aineisto tukee narratiivisuuden ottamista osaksi tutkimusprosessia. Narratiivisuus näkyy tutkielmassani myös analyysimenetelmänä.

Narratiivisuudella viitataan tutkimuksessa lähestymistapaan, jossa huomio kohdistetaan kertomuksiin tiedon välittäjänä ja rakentajana (Heikkinen 2001, 116). Tutkimuksessani sijaisvanhempina toimivien henkilöiden kirjoittamat tarinat välittävät kokemustietoa perhehoitajuudesta. Pesäpuu ry. on kirjoittajakutsua esittäessään hakenut nimenomaan selviytymistarinoita. Jakamalla rohkeasti kokemuksiaan arjesta kirjoittajat ovat viitoittaneet tietä uusille sijaisvanhemmille, syventäneet sijaisvanhemmuuden kuvaa ja antaneet mahdollisuuden kohdata sijoitettu lapsi uudella tavalla niin, että syntyisi uutta toivoa ja uusia selviytymistarinoita (Kaskela 2009, 6 – 7).

Narratiivisuus voidaan ymmärtää hyvin monella tavalla ja usein sitä käytetään synonyyminä tarinalle (Larsson & Sjöblom 2010, 274). Tässä tutkielmassani käytän synonyyminä käsitteitä narratiivisuus, tarinallisuus ja kertomuksellisuus. Tutkimuskirjallisuudessa vastaava käsitteiden käyttö on melko yleistä (Vähämaa 2009, 27; Heikkinen 2001, 116; Syrjälä 2001; 213). Hänninen (2000, 15) tarkoittaa tarinallisella lähestymistavalla sosiaalitieteellistä suuntausta, jossa tarina nähdään keskeisenä ajattelun ja elämän jäsentämisen muotona (myös mm. Polkinghorn 1997, 13). Heikkisen (2001, 118 – 126) näkemyksen mukaan narratiivisuutta käytetään ainakin neljällä eri tavalla tieteellisessä keskustelussa. Ensinnäkin sillä voidaan hänen mielestään viitata tietämisen tapaan ja tiedon konstruktivistiseen luonteeseen, toisekseen sillä voidaan kuvata tutkimusaineiston kerronnallisessa muodossa olevaa luonnetta ja kolmanneksi sitä voidaan käyttää analyysimenetelmänä eli aineiston käsittelytapana. Neljännessä käyttötavassa narratiivisuuden käsite on liitetty tutkimuskirjallisuudessa usein *narratiivien* (kertomusten) käytännölliseen merkitykseen, jolloin tarinoita käytetään ammatillisena työvälineenä (esimerkiksi psykoterapiassa).

Tässä työssä tarinallisuus kulkee läpäisevänä tulokulmana läpi koko tutkielman. Olen tutkimukseni eri vaiheissa hyödyntänyt näitä Heikkisen (emt.) listaamia narratiivisuuden erilaisia käyttötapoja: ensinnäkin ymmärrän narratiivisuuden tutkielmani yleiseksi viitekehyyksi, jossa kohdistetaan huomio tarinoihin todellisuuden rakentajina ja välittäjinä. Kerronta nähdään siinä toimintana, joka antaa kokemukselle rakenteen ja merkityksen. Aika, paikka ja juoni yhdessä muodostavat tarinan, jossa tietyt henkilöt elävät elämäänsä ja jonka kautta he rakentavat – konstruoivat – tietonsa ja identiteettinsä. Tutkimukseni antaa äänen perhehoitajille kuulemalla heidän tarinansa ja kiinnittämällä niihin huomiota. Näin kertominen nähdään tapana raportoida, jakaa ja tehdä kokemuksia ymmärrettäväksi. (Larsson & Sjöblom 2010, 273.) Myös aineistoni laatu on narratiivinen ja lisäksi käytän aineistoni käsittelytapana narratiivista analyysia. Tutkimukseni tuloksia toivon voitavan hyödyntää niin ikään narratiivisesti sekä käytännön sosiaalityössä että sijaisperheiden kouluttamisessakin, esimerkiksi sijoitetun lapsen elämäntarinan työstämisessä.

Narratiivinen lähestymistapa aineistoon sopii hyvin yhteen fenomenologis-hermeneutiikan lähtökohtien kanssa, koska myös siinä tutkitaan ihmisten inhimillisiä, subjektiivisia kokemuksia - tajuntaa ja ajattelua – jossa tulkinnalla on myös oma roolinsa. Fenomenologian periaatteiden mukaisesti yksilö rakentaa tarinaa ja tulkintaa tilanteista aikaisempien käsitystensä, tietojensa ja kokemustensa pohjalta (Laine 2001, 32 - 33). Kokemus sitoutuu aikaan, paikkaan ja tarkastelijan asemaan ja muotoutuu tarinoista, joita ihmiset elävät (Syrjälä 2001, 280). Niin ikään yhteiskunnallinen ja kulttuurinen ympäristö kontekstoivat tarinoita ja niihin liittyviä kerronnan tapoja ja sisältöjä. Oletettavaa on, että tietynlaisessa kulttuurisessa ympäristössä kasvaneet ja elävät ihmiset omaksuvat juuri tämän ympäristön tyypillisiä merkitysjärjestelmiä ja hyväksytyjä tapoja kertoa ja kirjoittaa (esimerkiksi sen mitä on sopivaa sanoa, mistä voi kirjoittaa).

Myös fenomenologinen merkitysteoria pitää sisällään ajatuksen, että ihmisyksilö on perustaltaan yhteisöllinen (Laine 2001, 28). Susanna Helavirta (2006, 202) käyttää alun perin Hännisen (2000, 50 - 52) lanseeraamaa sosiaalisen tarina- tai tietovarannon käsitettä, jolla hän tarkoittaa kaikille yhteisön jäsenille yhteistä merkityksperustaa, jonka varassa teemme tulkintoja – yhteisöä ja tarinoita joiden keskellä kasvamme ja elämme – ja jonka kautta ymmärryksemme asioista muodostuu. Myös tutkija jakaa tämän saman todellisuuden: Iris Aaltion ja Anu Puusan (2011, 159) mukaan täysin objektiivista tai ennakko-oletuksista

vapaata tutkimusta ei ole olemassakaan. Näin ollen vaikkakin tutkijana pyrin objektiivisyyteen ja irrottautumaan omista ennakko-oletuksistani, en kuitenkaan ole, narratiivisen lähestymistapani mukaisesti, tutkielmani kannalta näkymätön taustatekijä, vaan ajallisesti ja paikallisesti positioitunut toimija. Narratiivisuudessa tietäminen nähdään aina jostakin perspektiivistä tietämisenä, jolloin tietäminen on aina jonkun sosiaalisessa ja fyysisessä ympäristössä elävän ihmisen tietoa (Heikkinen 2001, 119 – 120). Tutkielmassani tämä tarkoittaa, että luen ja tulkiten tarinoita oman kulttuurisen ja historiallisen elämäkokemukseni kautta, ja pyrin pohtimaan havaitsemieni emootioiden merkitystä kertojan tarinan kannalta. Näin tutkimuksen tekijä ja tarinan kirjoittaja käyvät ikään kuin keskinäistä moraalista dialogia keskenään.

Narratiivisuuden taustalla on konstruktivistinen näkemys, jonka mukaan ihmiset rakentavat eli konstruoivat tietonsa ja identiteettinsä tarinoiden ja aikaisemman kokemuksensa välityksellä ja ymmärtävät itseään kertomusten kautta (Heikkinen 2001, 119 – 121). Narratiivisten ”silmläsiensä” läpi katsottuna maailma on syntynyt kertomuksista ja merkityksistä ja sitä voidaan lukea ja tulkita kuin tekstiä. Inhimillisten tarinoiden kautta voidaan hallita ja ymmärtää menneisyyttä ja toisaalta orientoitua kohti tulevaisuutta: ”we live life forwards but understand it backwards”. (Vähämaa 2009, 27 – 29; Miller 2000, 14). Näin ollen tieto voidaan määritellä kertomusten kudelmaksi, joka saa jatkuvasti uutta materiaalia alati uusiutuvasta kulttuurisesta tarinavarannosta ja liittyy siihen takaisin, jolloin narratiivisuus toimii kahteen suuntaan: kertomukset ovat sekä tutkimuksen lähtökohta että sen lopputulos (Heikkinen 2001, 120).

Tarinat ja kertomukset kertovat yksilön inhimillisen elämän lisäksi myös ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen kulttuurisesta kertomusperinteestä kuvaten näin ollen myös kulttuurillista todellisuutta, kuten moraalijärjestystä ja uskomuksia (Hänninen 2000, 18). Narratiivisuudessa painottuvat prosessinomaisuus sekä yksilön ja ympäristön välinen vuorovaikutus eli ajatus siitä, että tarina on keskeinen ihmiselämän tapahtumien ja merkitysten tuottamisen sekä välineellistämisen muoto.

Syrjälän (2001, 203 - 208) mukaan kiinnostus elämäntarinoiden ja muiden kertomusten tutkimuskäyttöön on voimistunut siinä määrin, että voidaan puhua jopa narratiivisesta käänneestä sosiaalitieteissä (kts. myös Heikkinen 2001, 116 – 117). Larssonin ja Sjöblomin

(2010) mukaan narratiiviset metodit sopivatkin hyvin erityisesti sosiaalityön käytännön tutkimukseen. Syrjälä (2001) näkee, että tarinallisen lähestymistavan taustalla on näkemys elämän ja identiteetin rakentumisesta tarinoina sekä kiinnostus yksittäisen ihmisen ainutlaatuisuuteen tapaan kokea, ajatella ja toimia. Kerrottaessa yksilölliset kokemukset ja tapahtumat tuotetaan sosiaalisesti ymmärrettäviksi, jolloin ihminen rakentuu tilanteittain muuttuvista, itselle ja muille kerrotuista tarinoista. Tarinat ovat monikerroksisia, ja niissä näkyvät koko kulttuurinen, historiallinen ja yhteiskunnallinen konteksti, johon vielä tutkijan oman elämän monet tarinat antavat oman lisänsä. Oman elämän pohdinta, reflektio, on ihmisen perustavaa laatua oleva ominaisuus, jonka kautta hän rakentaa minuuttaan. Näin ollen tarinoiden kertominen voidaan nähdä persoonallisen ja ammatillisen kasvun välineenä, kuten toivon tämänkin tutkimuksen kuluessa käyvän.

Narratiivisessa tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan erityisesti elämän käännekohtia, jotka voivat muuttaa radikaalisti ja yllättäenkin niitä merkityksiä, joita ihmiset antavat itselleen ja omille kokemuksilleen. Tutkimuksessani päätös ryhtyä perhehoitajaksi ja ensimmäisen lapsen sijoitus perheeseen ovat uskoakseni juuri näitä elämän suuria käännekohtia, joilla on hyvin käännteentekevä merkitys perheiden elämässä. Narratiivisessa tietämisen tavassa korostuu maailman ymmärtäminen ihmisten välisessä arkielämän vuorovaikutuksessa vähitellen kehkeytyvänä juonellisena tarinana, jossa etsitään yhteyttä eri tapahtumien välillä. Kertomusten avulla ihminen tavoittelee elämäänsä eheyttä, pysyvyyttä ja mielekkyyttä pyrkimyksenään rakentaa elämästään yhtenäinen kokonaisuus, elämäntarina. (Syrjälä 2001, 203 – 208.)

Ari Antikaisen (1991) mukaan elämäkertoja voidaan tutkia objektiivisina elämäkertoina, subjektiivisina elämäkertoina ja tarinoina (narrative). Tässä tutkielmassa on kyse jälkimmäisestä: tutkia elämäntarinoita (life-story), jotka on kohdennettu yhteen tiettyyn teemaan, sijaisvanhemmuuteen ja siihen liittyvään prosessiin. Jaettu ja kerrottu tarina voi olla jollakin uuden alku ja sen avulla voidaan saattaa jokin loppuun tai se voi olla lohduksi ja rohkaisuksi muille. Tärkeitä asioita voi oppia paitsi tiedosta ja kirjoista myös omasta ja muiden kokemuksesta, jolloin tämä eletty ja koettu kokemus tavoittaa tietoisuuden läpäisemällä sekä ajatukset että tunteet.

5 KOKEMUSTIETOA KOHTI: AINEISTO, TUTKIMUSEHTÄVÄ JA ANALYYSI

Tässä luvussa etenen kronologisesti samassa järjestyksessä tutkimukseni etenemisen mukaisesti. Tutustuin ensin aineistonani toimineisiin teoksiin, joten esittelen ne ensimmäiseksi. Aineiston kautta löysin seuraavaksi esittelemäni tutkimuskysymykseni. Aineiston ja kysymysten innoittamana kiinnostuin narratiivisesta tutkimusotteesta ja analyysimenetelmästä, jotka esittelen luvun lopussa. Tutkimuksellani haen vastauksia perhehoitajuuden arkeen ja arjenhallintaan liittyviin kysymyksiin: *Mitä kerrotaan arjesta ja sen koostumisesta? Mikä tarinoiden mukaan auttaa jaksamaan arjessa, mikä voimaannuttaa?* Näiden tutkimuskysymysten lisäksi pohdin sitä, *mitä ja miten kerrotaan perhehoitajaksi ryhtymisestä?*

5.1 Empiirinen aineisto: kaksi teosta sijaisvanhemmuudesta

Aineistonani toimii kaksi sijaisvanhemmuuden tunteja ja tuntemuksia käsittelevää teosta. ”Kohdakkain” ja sijaisäidin päiväkirja.

Törmäsin omaan työhöni työkaluja metsästäessäni Marja Kaskelan (2009) toimittamaan teokseen ”Kohdakkain – sijaisvanhempien tunteja ja tarinoita”. Teos sisältää hyvin oma-kohtaisia, hyvinkin erilaisista elämänvaiheista käsin kirjoitettuja tarinoita välittämisestä, sijaisvanhempien jaksamisen poluista ja sijoitukseen liittyvistä tunteista. Kirja on valtakunnallisen lastensuojelun erityisosaamisen keskuksen, Pesäpuu ry:n, 10-vuotisen olemassaolonsa kunniaksi julkaisema. Yhteistä kaikille teoksessa julkaistuille tarinoille on koetun ymmärtämisen ja jäsentämisen tarve: mitä tapahtui, mistä kaikesta selviydyimme, mitä tunsimme, mikä oli tärkeintä ja kannattelevaa. Kirjoitukset ovat tarinoita siitä, mitä kirjoittajat ovat eläneet ja kokeneet. Teos sisältää 16 sijaisvanhemman kirjoitukset sekä seitsemän itsekkin sijaisvanhempana toimineen Marja Kaskelan aiheeseen liittyvää runoa. Osa kirjoituksista on kirjoitettu selvästi nimimerkillä, osa oletettavasti omalla nimellä. Olen käyttänyt tekstissäni lainausten yhteydessä näitä kirjoituksen alussa mainittuja nimiä tai nimimerkkejä sellaisenaan.

Sain luettavakseni myös Ulla-Leena Alppin (2010) omakustanteisen, kirjan muotoon tuotettun sijaisäidin päiväkirjan “Mä oon päättäny lentää!” heille sijoitetun tytön murrosiän vuodista, jolloin perheen jaksaminen oli todella koetuksella. Tekstiä on noilta vuosilta kertynyt paljon, koska Alppin mukaan kirjoittaminen oli hänelle tärkeä selviytymiskeino (emt., 3). Henkilökohtaisuutensa vuoksi teos ei ole yleisesti saatavilla, vaan Alppi lainaa sitä pyydettyäessä erityistapauksissa sosiaalityöntekijöille ja perhehoitajille. Teosta on tutkimuksellisessa tarkoituksessa käytetty ainoastaan KT Leena Valkosen jo aiemmin referoimassani, työn alla olevassa tutkimuksessa.

Tutustuttuani teoksiin huomasin niiden antavan melko kattavan kuvan perhehoitajuuden arjesta, sen haasteista ja siihen voimaa tuovista elementeistä, joten arvelin näiden teosten kautta saavuttavani tutkimukselleni riittävän aineistopohjan, tutkimuksellisen ”kyllästymisspisteen”, joten en nähnyt aiheelliseksi laajentaa aineistoani. Lähtiessäni tutustumaan mielenkiintoni kohteisiin, yritin pitää mielessä, että kerrottuihin ja kirjoitettuihin tarinoihin vaikuttaa aina myös se, kenelle kerrotaan, missä kerrotaan, mikä on kertojan motiivi ja tilanne, jossa kertoja on sillä hetkellä ollut (Helavirta 2006, 201 - 202). Tarinoiden yhteisöllisen luonteen vuoksi käyttämäni aineistoa voi tarkastella sekä yksilöllisinä tuotoksina että kulttuurisina tuotteina. Ainutlaatuisuudessaankin ne pitävät sisällään myös asioita, joita kulttuurissamme pidetään perhehoitajuudessa tai muutoinkin tärkeinä ja merkityksellisinä. Näkemykseni mukaan kertomalla (selviytymis)tarinoita perhehoitajuuden arjesta kertojat samalla vahvistavat perhehoitajuuttaan, sen toteuttamista ja asemaa/näkyvyyttä yhteiskunnassa.

Hakala (1999, 200) on graduoppaassaan kirjoittanut, että aineisto on tutkijalle selvästikin se, mikä puhuttelee ja mikä virittää. Parhaillaan siihen kiintyy ja se hurmaa. Niin kävi omankin aineistoni kohdalla. Ihastuin tarinoiden kauneuteen, koskettavuuteen ja niiden sisältämiin pohdintoihin. Erityisesti Alppin päiväkirja on sellainen, jota en millään tahtonut malttaa laskea käsistäni, vaan se vei tutkijan kokonaan mennessään. Pohdin päiväkirjaa lukiessani, että se olisi todella hyödyllinen oheismateriaali jokaisen ennakkovalmennuksessa olevan sijaisperheen luettavaksi, joskin ymmärrän hyvin, että päiväkirjan henkilökohtaisuuden vuoksi Alppi ei ole halunnut julkaista teosta.

Narratiiviselta aineistolta vaaditaan tiukimmillaan vahvoja kertomuksellisia tunnuspiirteitä, kuten ajassa etenevää juonta ja sitä, että niillä on alku, keskikohta ja loppu (Polkinghorn 1997, 3; Heikkinen 2001, 121). Omalle aineistolleni en asettanut yhtä kovia vaatimuksia, joskin useimmissa kirjoitelmissa ja päiväkirjassa nämä(kin) narratiivisuuden piirteet kuitenkin tulivat näkyväksi. Kirjoittajien sukupuolta, ikää tai kokemusvuosia perhehoitajana ei kirjoitusten perusteella aina pystynyt määrittelemään tarinoista. Myöskään tarinoiden sisältöjen todenperäisyyttä en mitenkään pystynyt aineiston pohjalta arvioimaan, mutta narratiivisen lähestymistavan mukaisesti sekä keksityt että aidot kokemukset ovat yhtä arvokkaita, joten näin ollen minun ei ollut tarpeen myöskään mitenkään kyseenalaistaa tarinoiden todenmukaisuutta.

Valitsin tutkielmani aineistoksi nimenomaan valmiit, kirjoitetut aineistot, koska kirjoitelmien kautta uskon tavoittavani varmimmin kokijan autenttisen kokemuksen ”paljaimmillaan” ja aidoimmillaan. Vaikkakin fenomenologiseen tutkimusperinteeseen haastattelu kuuluu hyvin vahvasti (esimerkiksi Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1996, 136), se ei kuitenkaan ole sen ehdoton edellytys. Minua puhuttelee kirjoitetun aineiston itseohjautuvuus: kirjoittaessa kirjoittajan ajatukset saavat kulkea vapaasti omia ratojaan ilman, että haastatteli ohjaa niitä kysymyksillään millään tavoin. Nimettömänä kirjoitetussa ja kerätyssä aineistossa tutkijan väliintulo on hyvin vähäistä, mikä osaltaan saattaa mahdollistaa jopa kirjoittajan kerrottua tarinaa rohkeammat ja rehellisemmät kannanotot. Omassa aineistossani ”väliintulona” voidaan katsoa toimivan kirjoittajakutsun esittämisen. Pesäpuu ry. on kirjoituskutsua esittäessään hakenut ennen kaikkea selviytymistarinoita: sijaisvanhempien erilaisia, yllätyksellisiä, kipeitä ja voimaa antavia kokemuksia, joten näistä uskon nousevan esille mielenkiintoni kohteena olevia, perhehoitajan arkeen ja jaksamiseen liittyviä teemoja.

Myös Kohdakkain –teoksen tarjoama mahdollisuus kirjoittaa nimimerkillä tai nimettömästi on saattanut vaikuttaa kirjoittajien puheenvuoroihin rohkaisevasti. Tuija Eronen (2003, 23) on lapsi- ja nuorisososiaalityön lisensiaatin tutkielmassaan havainnut, että hänen vastaavanlainen aineistonsa sijoitettuna olleiden henkilöiden kirjoittamista omaelämäkerrallisista tarinoista sisälsi myös kyselijän ja kyseenalaistajan ääniä. Toisaalta tieto kirjoitusten julkaisemisesta ja julkaisun kehyksenä arvostetun sijaishuollon kehittäjän, Pesäpuu ry:n, 10-vuotisen taipaleensa kunniaksi julkaisema teos, voi myös vähentää niiden kirjoittajien

osuutta, joilla on hyvin kriittistä sanottavaa. Vaikka kirjoitelmat puoltavat paikkaansa aineistonhankintamenetelmänä, ymmärrän myös niihin liittyvät ongelmat. Haasteelliseksi näen tutkimukseni kannalta esimerkiksi sen, että kirjoittajien jäädessä minulle anonyymeiksi, en voi tehdä heille tutkielmani edetessä lisäkysymyksiä, joilla täydentää tai syventää saamaani tietoa. Monissa tutkimuksissa (mm. Eronen 2012; Kulmala 2006) on näitä haasteita pyritty kompensoimaan sillä, että tutkimuksessa on käytetty useammanlaista aineistoa, esimerkiksi haastatteluaineistoa on täydennetty kirjoitetulla aineistolla tai toisinpäin. Tässä tutkimuksessa tämä ei kuitenkaan ollut ajankäytöllisesti mahdollista.

5.2 Tutkimustehtävä: perhehoitajan arjen tarinoita tutkimassa

Tutkielmani tavoitteena on tutkia perhehoitajina toimivien sijaisvanhempien kertomuksia arjesta ja jaksamisen kokemuksista eli sitä, millaista kuvaa nämä kertomukset rakentavat perhehoitajan arjesta. Kokemuksella ymmärrän tässä aineiston tuottajien, sijaisvanhempien, omakohtaista, ainutlaatuista kokemusta, suhdetta omaan todellisuuteensa ja sen todellisuuden jäsentämistä.

Aineistoon ensimmäistä kertaa tutustuessani minulla ei vielä ollut minkäänlaista ajatusta mitä etsin tai mitä toivon sieltä löytyvän. Tutustuin aineistoon ennen kuin olin vielä valinnut tutkielmani aiheettakaan. Vasta teoksiin tutustumisen myötä aihepiiri alkoi kiinnostaa myös tutkimuksellisesta näkökulmasta. Näin ollen tutkimuskysymykseni muotoutuivat lukemisen ohessa aineistolähtöisesti ikään kuin ”itsestään”, aineiston itsensä esille houkuttelemana:

- ❖ *Mitä ja miten tarinoissa kerrotaan perhehoitajaksi ryhtymisestä?*
- ❖ *Mitä kerrotaan arjesta ja sen koostumisesta?*
- ❖ *Eryityisesti aineisto houkutteli paneutumaan tarkemmin siihen, mikä tarinoiden mukaan auttaa jaksamaan arjessa, mikä voimaannuttaa?*

Koska tutkimusotteeni pohjaa fenomenologis-hermeneutiikkaan, jonka mukaan kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa, peilaan tutkielmassani aineistossani esille tulleita ilmiöitä myös aikaisempaan perhehoidon tutkimukseen. Näin aikaisemmat tutkimukset

toimivat kriittisinä näkökulmina omille tulkinnoilleni ja tutkimustuloksilleni. Perehtyessäni näihin aikaisempien tutkimusten tuloksiin löysin niistä omaa tutkimuksellista kokonaisuuttani lähestyviä teemoja, joita erityisesti haluan tarkastella oman tutkimukseni näkökulmasta:

- * Hämäläisen (2012) mukaan verisiteet ovat sijoitetulle lapselle tärkeitä ja sijaisperhesuhteen jäävät niiden varjoon. *Millä tavalla tämä näkyy sijaisvanhempien kirjoituksissa? Miten vaikuttaa jaksamiseen?*
- * Vähämaan (2009) tutkimuksessa onnistuminen rakentuu lasten hyvinvoinnin, toimivan yhteistyön, sijoituksen tunnelman ja lopputuloksen varaan, mutta *mitä tämä tarkoittaa/ miten näkyy aineistoni kirjoitelmissa? Mitkä elementit tukevat jaksamista?*
- * Janhusen (2007) tulosten mukaan perhekoti voi olla lapselle turvasatama tai rangaistuslaitos riippuen siitä kuinka hyvin se pystyy vastaamaan lapsen tarpeisiin. *Miten perhehoitajat näkevät asian?*
- * Valkosen (1995, 4 - 5) mukaan sijaisvanhemmuus on ennen kaikkea tunnettyötä ja tunnesuhde. *Miten tämä näkyy omassa aineistossani?*

Näin tutkimustuloksia voidaan mielestäni hyödyntää perhehoidon lisäksi muussakin sijaishuollon ja laajemminkin lastensuojelun kehittämisessä. Niin ikään se hyödyttää mielestäni yhteistyön tekemistä ja lisäämistä eri tukea tarjoavien tahojen ja verkostojen kanssa.

5.3 Tutkimusprosessi – ja sen eteneminen

Kohosen (2011, 201) sanoin ”*narratiivinen tutkimusprosessi alkaa yleisestä kiinnostuksesta siihen, miten kertomukset syntyvät (= käytännön maailma) ja päättyy, kun tutkija tuottaa uuden tutkimuksensa tiedeyhteisön nähtäväksi ja arvioitavaksi (= tutkimuksen maailma)*”. Tämä on analyysin kautta rakentuvan tutkielmanikin konkreettinen tavoite. Tutkimuksessani olen kiinnostunut nimenomaan sosiaaliseen todellisuuteen liittyvistä

merkityksistä ja perhehoitajien näille merkityksille antamista tulkinnoista. (Miller 2000, 133.) Näiden tulkintojen kautta toivon muodostuvan uutta teoriaa ja teoreettisen ymmärryksen lisääntyvän tutkimastani aiheesta, joten kvalitatiivinen, laadullinen, tutkimusmenetelmä oli mielestäni luontevin valinta tutkielmalleni. (Eskola & Suoranta 2000, 13 -19.)

Narratiivista analyysiani sivuavaa taustoitusta hain tutkimukselleni erityisesti Sarianna Reinikaisen (2009), Risto Koivumäen (2009) sekä Tuija Erosen (2012) narratiivisella tutkimusotteella tehdyistä tutkimuksista. Analyysini noudattelee Kohosen (2011, 201) mukailемаa Czarniawskan narratiivista tutkimusprosessia: olen aluksi kerännyt aineiston (tarinoita), tulkinnut, analysoinut ja purkanut niitä ja sen jälkeen rakentanut niistä oman tarinan. Marita Husson (2003, 33) yhteiskuntapolitiikkaan liittyvän väitöskirjan tavoin voisin kuvata metodiani myös uudelleen kirjoittamiseksi: konstruoin aineistostani ja tutkimuskirjallisuudesta kertomuksia, joissa käsitteelliset jäsennykset, analyttiset oivallukseni ja perhehoitajien kirjoittamat tarinat kulkevat rinnakkain. Asetan löytämäni tarinan vielä muita tarinoita vasten keskusteluttamalla tuloksiani aikaisemman, aiemmin esittelemäni ja omaa aiheitani sivuavan tutkimuksen kanssa sekä analyysivaiheessa, että myöhemmin pohdintasuudessa. Näin toimien haen vastausta sille, miten aikaisempien tutkimusten tulokset näyttäytyvät ko. asiaa perhehoitajuuden näkökulmasta tarkasteltaessa.

Laadulliselle ja narratiiviselle tutkimukselle tyypillisesti tutkielmani tavoitteena on tutkimuskohteina toimivien omien käsitysten esille nostaminen ja äänen antaminen sellaiselle ryhmälle, jonka ääni ei aiemmin ole kovin vahvana kuulunut (Hakala 1999, 182; Larsson & Sjöblom 2010, 273). Kvalitatiivisella tutkimusotteella tarkoitetaan Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2009, 266 – 269) mukaan sitä, että tutkija lähtee liikkeelle empiirisistä havainnoista (tässä tutkielmassani perhehoitajien tuottamista kirjallisista dokumenteista), tulkitsee tätä materiaalia ja nostaa siitä analyysin avulla merkittäviksi katsottavia teemoja havaintomaiseman näköalapaikoiksi, koodaa ja luokittelee ne, täydentää ja täsmentää valitsemallaan teorialla ja päätyy lopulta aineistonsa pohjalta uusiin selitysmalleihin ja teoreettiseen pohdiskeluun. Prosessissa korostuu kirjoittaminen ja tutkijan oman äänen kuuluminen.

Hakalan (1999, 150) graduoppaan mukaan jokaisella tutkimuksella tulee olla kehikko, jonka varaan kaikki muu rakentuu, ja joka ohjaa valintoja ja tutkimuksen tekemistä. Oma tut-

kielmani rakentui kuitenkin hiukan toisin ja lähdin liikkeelle ikään kuin ”nurin perin”. Ha-
kiessani työkaluja omaan arjen työhöni törmäsin aineistonani käyttämiini teoksiin. Näin
ollen tutustuin ensin aineistooni, ja tutkielmani aihepiireineen, viitekehysineen ja meto-
deineen muotoutui vasta sen jälkeen. Tämä toi tutkimukselle omat haasteensa muun muas-
sa metodivalintojen suhteen.

Narratiivista tutkimustapaa leimaa vahvasti subjektiivisuus (Miller 2000, 129 - 130). Ero-
sen (2012, 75 – 76) tavoin jouduin tutkimusprosessin ja analyysin edessä käymään sisäis-
tä vuoropuhelua tutkimusjoukkolleni äänen antamisen ja oman tulkintani välillä: tutkimuk-
sen tekijänä on viime kädessä minun vallassani, mitä aineistosta nostan esiin, mitä kerron
ja mitä jätän kertomatta. Näin ollen paraskaan pyrkimys ei poista valtasuhteita tutkittavien
ja tutkijan väliltä. Erosen (emt.) tavoin pohdin paljon myös sitä, miten paljon tutkimusme-
netelmä vaikuttaa kerrottuun ja kuultuun tutkimustarinaa. Teenkö narratiivisen lähesty-
mistavan mukaisella jaksamista ja selviytymistä korostavan ”uuden tarinan rakentamisella”
oikeutta tutkittavilleni vai voiko toimistani olla jossakin määrin jopa haittaa? Vaikka ai-
neistoni olikin valmis ja kirjalliseen muotoon tuotettu, se ei poista sitä tosiasiaa, että tutki-
mukseni on jossakin määrin kuitenkin vuorovaikutteinen tuotos kirjoittajien tekstin ja omi-
en tulkintojeni välillä (Miller 2000, 129). Lukiessani tarinoita ensi kertaa tein niistä tulkin-
toja oman työ- ja elämäkokemukseni toimiessa ikään kuin suodattimena näille tulkinnoille.
Kun luin kirjoituksia uudelleen, analyysivaiheesta puhumattakaan, jouduin peilaamaan,
tarkistamaan ja siirtämään sivuun näitä omia tulkintojani: olinko sittenkään ymmärtänyt
kirjoitelman tai kirjoittajan sanoman ja tarkoituksen oikein? Värittääkö tai vääristääkö oma
kokemus- ja elämismaailmani tulkintaani jotenkin? Näin kirjoitukset ikään kun ”vastasi-
vat” minulle ja houkuttelivat välillä aivan uusille ajatuspoluille. Tämän ajatustyön pohjalta
jouduin useissa kohdin uudelleen tarkentamaan tulkintaani. Tätä prosessia tarkoitan kuva-
tessani analyysiprosessiani vuorovaikutteiseksi.

Toinen syvällisen pohdinnan paikka oli tutkielmani metodologiset valinnat. Aineistosta
liikkeelle lähdettäessä oli haasteellista löytää siihen istuvat menetelmät, joilla saisin toivomiani
ilmiöitä näkyväksi. Tutkielmani koko aihe muuttui kertaalleen matkan varrella, ja
tutkimuskysymykseni rajautui ja tarkentui pitkän prosessin. Välillä pohdin kovasti myös
sitä, taipuuko aineistoni tarinalliseen lähestymistapaan ollenkaan muun kuin
tutkimusmateriaalin laadun osalta. Päätin kuitenkin uskaltautua pois omalta

mukavuusalueeltani ja kokeilla haasteelliseksi mieltämäni narratiivista analyysiä ja nyt olen tähän päätökseeni hyvin tyytyväinen. Alkuun pääsemisen ja metodikirjallisuuteen tutustumisen jälkeen tutkimusprosessin palaset ikään kuin ”loksahelivat paikoilleen” melkein itsestään, kuten seuraava luku osoittaa.

5.4 Tutkimuksen toteutus narratiivisella metodilla

Donald Polkinghorneen nojaten Heikkinen (2001, 122 – 123) tarjoaa narratiiviselle analyysille kaksi eri kategoriaa: *narratiivien* analyysin ja *narratiivisen* analyysin. Narratiivien analyysissä aineistoa luokitellaan ja jäsennetään kategorioihin ja tapaustyyppeihin, jolloin analyysi liikkuu kokonaisuuksista pienempiin osiin. Tuloksena on kuvauksia tarinoiden teemoista, sisällöistä, henkilöistä ja tapahtumista. Narratiivinen analyysi vastaavasti keskittyy ehjän ja juonellisen, ajassa etenevän, uuden tarinan tuottamiseen, jonka avulla tuodaan esiin aineiston kannalta keskeisiä teemoja. Uusi kertomus tuotetaan näin ollen liikkumalla osista kokonaisuuteen, mikä on muun muassa Millerin (2000, 132) mukaan tausta-ajatuksena myös fenomenologis-hermeneuttisessa lähestymistavassakin. Tutkimuksen kannalta ei ole oleellista kumman näistä narratiivisen analyysin menetelmistä valitsee, sillä molemmilla tavoilla on mahdollista tuottaa hyödyllistä ja pätevää tietoa, joka on kuitenkin laadultaan erilaista. (Heikkinen 2001, 122 - 123; Kohonen 2011, 202 – 203; Koivumäki 2009, 45 – 47.)

Tässä tutkimuksessa olen soveltanut molempia narratiiviseen tutkimukseen liittyviä analyysin tapoja: sekä *narratiivien-* että *narratiivista* analyysia. Tutkimuksessani analyysin kohteena on ollut aineistonani toimivien kirjoitusten sisältö eli se, mitä sijaisvanhemmuudesta niissä kerrottiin. Analyysini alkoi varsinaisesti *narratiivien* analyysillä jo ennen kuin olin vielä valinnut tämän tutkielman aihehtakaan. Tutustuessani aineistonani toimiviin teoksiin keräsin sosiaalityöntekijän arkityöni tueksi kirjoituksista konkreettisesti paperille mielenkiintoni kohteena olevia ilmauksia, teemoja ja asioita, joiden ajattelin olevan sijaisvanhemmuudessa keskeisiä. Tämän jälkeen muodostin kategorioita, sisältöalueita (kuten jaksaminen, yhteistyö, arjen haasteet) ja teemoittelin aineistoa aineistolähtöisesti, en vielä niinkään mistään teoreettisesta viitekehystä käsin.

Analyysini aikana, ns. ”perustarinan” muotoutumisen jälkeen olen jatkanut tätä tarinoiden analysointia aihepiireittäin ja teemoittain, koska halusin kokemuksia koskevan yleisen tiedon tuottamisen lisäksi tarkastella myös näihin kokemuksiin liittyviä keskeisiä sisältöalueita vielä erikseen. Tutkimuskysymyksen kannalta keskeisiä aineistolähtöisiä sisältöalueita olivat erityisesti jaksamiseen ja voimaantumiseen liittyvät ilmaisut ja lähdin teemoittelemaan ja analysoimaan niitä vielä pienempiin kokonaisuuksiin. Teemoittelun tuloksena aineistosta löytyivät avainsanat arjen toimijuus, vertaistuki, ammatillinen tuki ja yhteistyö syntymävanhempien kanssa. Teoria tuli tutkielmaani mukaan vasta jälkikäteen ikään kuin empirian ”esille houkuttelemana”. Tutkimukseni tulososiossa olen esitellyt näitä aineistostani analyysin kautta nousseita sisältöalueita/aihepiirejä ja peilannut niitä sellaiseen teoriakirjallisuuteen, joka syväntäisi näitä keskeisiä käsitteitä ja teemoja. Olen myös keskustellut tuloksiani ja teoriaa keskenään. Näiden aihepiirien valintaan vaikutti paitsi itse aineisto myös tutkimukseni konkreettinen tarkoitus sekä tutkimuskysymys.

Narratiivista analyysia olen tehnyt rakentamalla aineistoni pohjalta ns. ”perustarinaa” tai tyypillistä tarinaa siitä, miten perhehoitajaksi tullaan, mistä arki rakentuu ja mikä sitä tukee – unohtamatta kuitenkaan tästä perustarinasta poikkeavia juonteita. Tutustuessani aineistoon huomasin, että useimmista kirjoitelmista pystyi hahmottamaan narratiiviselle tutkimukselle tyypillisen rakenteen: alun, lopun ja juonen (Syrjälä 2001, 203). Juonen kautta löytyi tämä ”perustarina”, kehystarina tai tyypillinen tarina, joka kertoi perhehoitajaksi tulemisesta, siihen liittyvistä tunneista ja odotuksista, sijaisvanhemman arjesta ja sen haasteista ja myös sijaisvanhemman arkeen jaksamista ja voimaa tuovista elementeistä. Perustarinalla tarkoitan tässä yhteydessä sijaisvanhempien tarinoista rajaamalla ja kokoaamalla koostamaani ydinkertomusta, kertomusten sisältämää juonellista tarinaa, joka rakentui kronologisen tarinan muotoon aikajaksolle. Narratiivisen analyysin kautta jokainen henkilökohtainen tarina tulee Erosen (2012, 75 – 80) mukaan pilkotuksi paloiksi ja kootuksi taas uudelleen tutkijaa kiinnostavasta näkökulmasta. Nämä tulevaisuuteenkin avautuvat perustarinat tarjoavat samalla sijaisvanhempien kanssa toimiville tahoille mahdollisuuden kuulla sijaisvanhempien toiveita esimerkiksi tarjotun tuen suhteen.

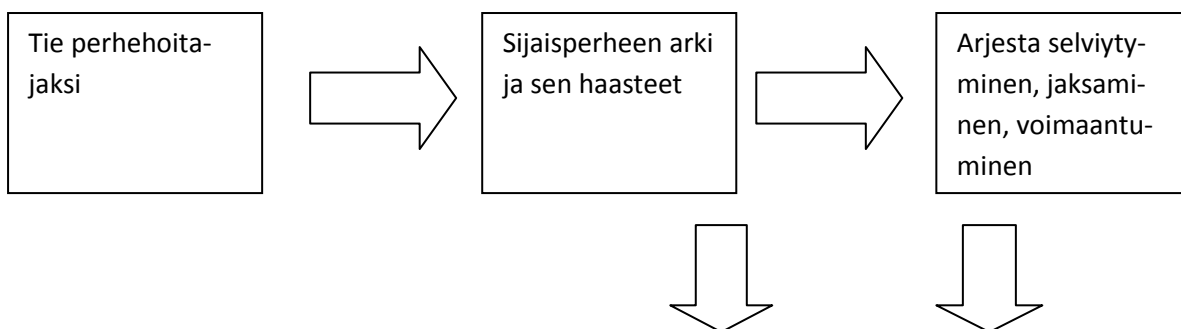
Koko analyysiprosessin ajan jäljitin myös tekstin perussävyä tai virettä ja yritin päästä tarinan sisään kuullakseni kertojaa tarinan sisältä käsin. Pyrin pitämään mielessä kirjoittajan tarinan ”hengen” ja käytin sitä tärkeänä pohjana tulkintojeni varmistamiselle. Her-

meneutiikan lainalaisuuksien mukaisesti kokonaisuus nähdään ensisijaisesti osiensa summana. Näin myös tarinan osat saavat merkityksensä kokonaisuudesta, johon ne liittyvät. Tarinan kirjoittajien alkuperäisten lainausten avulla tarkistin jatkuvasti, että tiettyyn sisältöalueeseen liittyvät tulkintani kirjoittajien kokemuksista eivät ole ristiriidassa kokemuksen kokonaisuuden kanssa ja että olen muistanut huomioida kaiken oleellisen.

Kolmannen tason analyysiini toi ajallinen ulottuvuus. Huomioni mukaan monet tarinat muodostivat tarinallisen kokonaisuuden, jossa liikutaan niin menneessä, nykyhetkessä kuin tulevassakin. Menneisyys, niin perhehoitajan kuin lapsenkin, on useassa tarinassa koko ajan läsnä. Samoin tulevaisuus joko omaa perhehoitajuutta koskevana suunnitelmina tai lapsen tulevaisuutta koskevana tai siitä kertovina pohdintoina.

Kuvaan ja selkeytän analyysiprosessiani ja sen eri tasoja vielä alla olevan kaavion kautta (kuvio 1).

Perustarina:

Perustarinasta nousseet sisältöalueet / voimaannuttavat elementit:

- * arjen toimijuus
- * vertaistuki
- * ammatillinen tuki
- * yhteistyö synt. vanhempien kanssa

Tarinallinen kokonaisuus:

Kuvio 1. Analyysiprosessin tasot.

Olen pyrkinyt analyysivaiheessa mahdollisimman hyvin häivyttämään ja siirtämään syrjään omat aiemmin muodostuneet käsitykseni ja ennakko-oletukseni, jotta voisin tavoittaa ja kuvailla kirjoittajien omat kokemukset mahdollisimman aitoina. Käytän siksikin paljon kirjoittajien itsensä alkuperäisiä ilmaisuja tekstissäni, jotta lukijalla olisi mahdollisuus saada omakohtainen kosketus aineistoni kirjoituksiin. On myös tietoinen valinta, etten kaikissa kohdissa tulkitse tai analysoi välittömästi siteerattuja tekstejä narratiivisesti. Tarkoitukseni on näissä kohdin asettaa katkelmat pikemminkin vuoropuheluun oman kirjoitukseni kanssa ja osoittaa, millä tavalla kokemastaan voi kertoa. Tällä tavalla toimien tarkoitukseni on monipuolistaa, kuvittaa ja elävöittää tekstiäni – sen ohella, että ne toimivat peilauspintana omille tulkinnoilleni.

Avoimuuden ja ennakkoluulottomuuden lisäksi pyrin analyysissäni ennemminkin varovaisiin kuin rohkeisiin tulkintoihin ja lähdin siitä, että kaikille tulkinnoilleni löytyi aineistosta selvästi osoitettavat perustelut. Silti tulee huomioida narratiivisen tutkimusotteeni näkemys tutkijan subjektiivisuudesta: analysoidessani sijaisvanhempien tarinoita minä siis tulkitseen niitä omien merkityssisältöjeni ja –käsitysten sekä kokemusmaailmani kautta. Samalla kuitenkin toivon etteivät kirjoittajat koe tulleensa täysin väärin ymmärretyksi ja tiedostan, että jokainen tutkielmani lukija jatkaa aloittamaani tulkintaketjua omilla tulkinnoillaan.

6 PERHEHOITAJUUDEN PERUSTARINA TUNTOINA JA KOKEMUKSINA

Sijaisvanhempien kertomusten perustarina rakentuu kolmen aihepiirin varaan: perhehoitajaksi tuleminen, sijaisvanhemman arki sekä siihen voimaa ja jaksamista tuovat elementit.

Tässä luvussa teen analyysia ja kokoan analyysini kautta saamiani tuloksia. Näkökulmani on kokemuksellinen: kysymyksessä ovat tarinoideni kirjoittajien kokemat tunnelmat ja prosessit, kirjoittajien oma näkemys perhehoitajuuden arjen kokemusmaailmasta. Käytän tekstissäni viittausta kt., kun viittaa aineistonani käyttämäni Kaskelan (2009) ”Kohdakkain” –teokseen ja vastaavasti viitettä pk., kun viittaa Alppin (2010) päiväkirjaan. Alalukujen alussa olevien Marja Kaskelan (2009) runojen säkeiden tarkoitus on elävöittää tekstiä ja johdattaa lukijaa aihepiiriin sekä sen tunnelmaan eikä niinkään toimia analyysini peilauspintana.

6.1 Tie perhehoitajaksi: halusta hoivata odotuksen tunnelmiin ja ensi- hetkien merkityksellisyyteen

*”Sinulla on äidin silmät
isän ääni ja tahto
suvusta tanssijan liikkeet
minulta ei mitään...”*

- Marja Kaskela -

Syitä perhehoitajaksi ryhtymiselle tuntuu olevan yhtä paljon kuin on perhehoitajiakin. Perhehoitajuus ei myöskään liity mihinkään tiettyyn elämäntilanteeseen, vaan sijaisperheissä on niin lapsiperheitä, yksin sijaisvanhempana toimivia kuin ikääntyviä pariskuntiakin, joiden lapset ovat jo lähteneet kotoa.

”- Sijaisperheet eivät todellakaan ole yhtään sen homogeenisempi ryhmä kuin tavalliset ydinperheet tai uusioperheetkään. -” (pk., 51.)

Päätöksen taustalta voi löytyä halua hoivata, pitää huolta ja olla avuksi tai vaikuttaa lasten elämään myönteisesti. Taustalla voi olla myös halu tulla tärkeäksi jollekin aikuista tarvitsevalle lapselle, jonka nimimerkki *Selviytyjä –äiti* nimeää omassa kirjoituksessaan itsekääksi motiiviksi (kt., 23). Vuonna 2005 tehdyn Perhehoitoliiton kyselytutkimuksen mukaan tärkein tekijä perhehoitajaksi ryhtymisen taustalla oli halu auttaa vaikeassa tilanteessa olevaa aikuista tai lasta tarjoamalla hänelle turvallinen kasvuympäristö (25 %). Muita tärkeitä tekijöitä olivat perhehoitajuuden näkeminen elämäntapana (18 %) sekä kehittyminen ihmisenä (14 %). (Ketola 2008, 43.) Edellä mainitut syyt nousivat tässäkin tutkimuksessa keskeisiksi. Valkonen (2008, 100) kutsuu näitä tekijöitä perhehoitajuuden sisäisiksi motivaatiotekijöiksi, jotka lähtevät ihmisen sisäisistä pyrkimyksistä, kuten arvoista. Monia edellä mainittuja syitä voidaan pitää altruistisina motiiveina ja keskeisinä arvoina myös kristillisessä arvopohjassa. Näillä sisäisillä motivaatiotekijöillä on yhteys kertojan tunteisiin ja niistä kerrotaan erityisesti sijaisäitien kirjoittamissa tarinoissa hyvin tunteellisesti. Pohdinkin voisiko olla niin, että kertomalla motiiveistaan hyvin altruistisesti, tunnepitoisesti ja tunteisiin vetoavasti perhehoitajilla on ikään kuin hyväksytysti lupa tuoda esille toivettaan lapsesta ja sen kautta haetaan oikeutusta ”ottaa toisen lapsi omaksi”. Äitiys nähdään yhteiskunnassa niin vahvana oikeutena ja siteenä lapseen, että tarvitaan vahvat perusteet sille, miksi tämä side rikottaisiin. Arvelen, että sijaisäitien kirjoituksissa tämä korostuu, koska (sijais)äidin on helppo asettua toisen (syntymä)äidin asemaan.

”Kohdakkain” –teoksen toimittajan Marja Kaskelan (kt., 119) tie perhehoitajuuteen on erityinen. Hän ei itse hakeutunut perhehoitajaksi, vaan häneltä kysyttiin, ottaisiko hän toisen pienen tytön perheeseen omalle pienelle tyttärelleen kaveriksi. Kirjoittaja kuvaa hämmennystään ja ihmetystään tilanteessa, jossa hänestä pitäisi syntyä sijaisvanhempi, erilainen äiti, jaetun kasvatusvastuun äiti. Hän kuvaa suurta määrää vahvoja tunteita – iloa, onnea, surua ja hätää – ja sitä, kuinka tunteiden määrä voi jopa uuvuttaa. Kaskela kuvaa arkinsa muuttumisen haasteellisuutta: yht’äkkiä perheessä on ikään kuin kaksoset, jolloin kaikkea tarvitaan kaksin kappalein, huolet moninkertaistuvat ja lähteminen sekä kaiken järjesteleminen on työläämpää. Nämä samat vahvat tunteet ja arkeen liittyvät haasteet olivat läsnä monissa muissakin aineistoni kirjoituksissa.

Sijaisvanhemmuus voi tulla elämään myös osana monen elämää myllertäneitä ratkaisuja, esimerkiksi uusperheen perustamisen myötä, tai muiden suurten elämänmuutosten, kuten

työttömyyden tai omien lasten kotoa muuttamisen kautta. Myös lapsettomuus tai ”tyhjä syli”, tarve rakastaa, halata ja sylittää ovat myös keskeisiä motivaattoreita perhehoitajaksi ryhtymiselle. Aineistossani tyhjää syliä ja tarvetta olla jollakin tapaa hyödyksi selittää seuraava sitaatti:

”Enhän vielä ollut valmis odottelemaan eläkevuosia, kiikkustuolissa istumista ja sukan kudontaa” (kt., 55.)

Valkonen (2008, 101) pitää myös näitä perhedynamiikkaan liittyviä motiiveja perhehoitajuuden sisäisinä motivaatiotekijöinä. Koivumäen (2009, 61) tutkimuksessa mukana olleet isät kertoivat, että aloite sijaisvanhemmuuteen tuli yleensä vaimolta ja asian sulattelu ja sisäistäminen vaati oman aikansa. Joskin niiden isien, jotka elivät uusioperheessä tai joilla oli omissa verkostoissaan kokemusta sijais- tai adoptioperheenä toimimisesta, oli helpompi sopeutua ajatukseen. Näin näyttäisi olevan laita myös oman aineistoni miespuolisilla kirjoittajilla. Kertomusteni sijaisisät kertoivat tarinoissaan sijaisperheeksi ryhtymisestä hyvin käytännöllisellä ja konkretian tasolla, kun sijaisäitien kirjoituksia sävyttivät enemmän emootiot. Koivumäen tutkimuksen isät kuvasivat sijaisisyytensä taustalla oleviksi motiiveiksi yhteiskunnallisen vastuunoton, solidaarisuuden ja oman hyvinvoinnin jakamisen. Näin ollen sijaisisien motiivit näyttäisivät olevan osittain erilaisia kuin aineistoni sijaisäitien, joille ”itsestä lähtevät” motiivit tuntuvat olevan keskeisempiä.

Sijaisvanhemmuuteen liittyy heti alusta saakka suuria odotuksen ja jännityksen tunteita sekä malttamattomuutta odottaa lasta. Nimimerkki *Elämäkoululaisen* (kt., 82) mukaan vuosi tuntui pitkältä ajalta, kun koko perhe odotti uutta jäsentä ja pohti, minkälainen hän on. Kaskela kuvaa alla osuvasti näitä tunteita kertoessaan epävarmuudestaan ja haavoittuvuudestaan vertaamalla tunnelmiaan tässä tilanteessa viimeisillään olevaan odottavaan äitiin:

”- Takki päällä istun ihmettelemässä muuttuvaa elämäni. Mihin minun pitäisi valmistautua? En tiedä ketä ja mitä odottaa. -” (kt., 120.)

Odottamiseen liittyy ”sadoittain” (kt., 82) kysymyksiä ja myös malttamattomuutta ja onnen huumaa, kun lapsi sitten on tuloillaan. Tässä vaiheessa myös toisten varoitukset ja ilmoitetut lapsen haasteet kaikuivat kuuroille korville. Kun tähän tilanteeseen lisätään vielä se, että myös tuleva lapsi/nuori jännittää tai vierastaa uuteen kotiin tulemistä ja on yhtä aikaa sekä

epävarma että odotuksissaan toiveikas, voidaan puhua perhehoitajuuden kannalta haastavasta hetkestä. Hetki on hyvin tunnelatautunut ja vaatii paljon voimia. Näistä hetkistä muodostuu kuitenkin ensivaikutelma, jonka merkitys on oleellinen kiinnittymisen ja sijoituksen myöhemmän sujumisen kannalta. (Reinikainen 2009, 52 – 55.) Ensivaikutelmaan ja sen hoitamiseen onkin näin ollen mielestäni tärkeä panostaa riittävästi osaamista, aikaa ja muita käytössä olevia resursseja.

Sijoituksen alkumetreihin liittyy usein lapsen lohduttomuutta ja turvattomuutta. Kun tähän yhdistetään perhehoitajaksi ryhtyvän oma epävarmuus, voi hyvin samaistua Kaskelan (kt., 121) teoksessaan esittämään kysymykseen ”*Liekö minusta turvaksi tämän oloni kanssa?*” tai nimimerkki *Helenan* kokemukseen:

”Mieli on täynnä huolta Elinasta ja omista kyvyistäni olla tälle lapselle sellainen äiti, jota hän tarvitsee. Tiesin äsken kokemani olevan vasta alkua sille, mille tielle olemme lähteneet. –” (kt., 43)

Aineistoni tarinoissa kerrotaan siitä, kuinka suuria tunteita – onnea, surua, hätää – vyöryy yli niin paljon ja suurella voimalla, että perhehoitaja voi jo heti alkumetreillä väsyä tunteiden määrästä. Oman haasteensa tähän tuo lapsen mukanaan tuoma verkosto, joka samaan aikaan kipuilee lapsen sijoituksen mukanaan tuomien tunteiden ja myllerrysten keskellä. Samaan aikaan keskellä tunteiden pyörremyrskyjä pitäisi vielä pystyä sopimaan monista käytännön asioista ja tehdä järjestelyjä muun muassa tapaamisten suhteen, joten haasteellisuuden vähyydestä ei voi sijaisvanhemmuuden alkutaipaleella puhua.

Epävarmuutta voi tuoda myös tunne ja epäily siitä, onko minusta vanhemmaksi toisen synnyttämälle lapselle, kun ”*vanhemmuus alkaa päässä, eikä kohdussa*” (kt., 26). Tämä onkin keskeinen teema, jota sijaisvanhemmuutta harkitsevat perheet joutuvat pohtimaan. Toisaalta aineistoni tarinoissa kuvattiin kiintymystä sijoitettuun lapseen, halua hoivata ja olla avuksi, mutta myös sijoitetun lapsen vierautta: vierasta tuhinää, ääntelyä ja itkua, joka haastaa pohtimaan omaa kykyä lohduttaa toisen lasta. Hämäläisen (2008, 115 – 116) tutkimuksen mukaan kiintymys lapseen on keskeisin motiivi sukulaissijaisvanhemmaksi ryhtymisen taustalla. Kun kiintymys on muodostunut jo ennen sijoitusta lapsen ja häntä hoitavan henkilön välille, vierauden tunteelta voidaan välttyä. Valkosen (2008, 105) referoiman Höjerin tutkimuksen mukaan sijaisvanhemmat myönsivät biologisen siteen puut-

tumisella olevan jonkin verran vaikutusta sijaisvanhemman ja sijoitetun lapsen suhteeseen. Sijaisäideillä tämä biologinen erityisyys paikantui äidin keholliseksi tunteeksi, sillä äidintunne saattoi olla puutteellinen, koska äiti ei ollut itse synnyttänyt lasta. Sijaisillä vastavasti erityisyys paikantui lapseen, sillä vanhemmuuden tekee erilaiseksi lapsen erilainen biologinen perimä. Erityistä perhehoitajuudessa aineistoni mukaan on myös se, että sijaisvanhempi ei voi päättää sijoitetun lapsen asioista samalla tavalla kuin biologisen lapsen.

Kirjoitusten kautta tulee näkyväksi, kuinka perhehoitajuuden taustalla on monenlaisia tunteella kerrottuja, epätsekkäitä ja yhteiskunnallisiakin syitä sekä omakohtaisia tarinoita/elämänkohtaloita. Sijaisperheeksi voidaan ryhtyä missä elämänvaiheessa hyvänsä eikä kahta samanlaista sijaisperhettä ole. Lapsen tuloon valmistaudutaan yleensä pidemmän aikaa ja häntä odotetaan hartaasti joskus ristiriitaisissa ja hämmentyneissäkin tunnelmissa. Tarinoiden kerronnassa lapsen saapuminen perheeseen odotuksen jälkeen on iloinen, jännittävä ja odotettu tapahtuma koko perheelle.

6.2 Arjen keskellä: tarina haasteista ja sinnikkäästä arjen sankarista

*”Sinä et kysele
voiko tulla
sinä viet koko tilan
täytät äänellä
liikkeillä, ilmeillä*

*jäsen jäseneltä
oire oireelta
sinä liimaat itsesi liki...”*

- Marja Kaskela -

*”...en muistanut
että tämä on yhteinen matka
keskeneräisyyden kipu
etsiä maata jalkojen alle
etsiä
että voisi olla tosi toiselle”*

** Marja Kaskela -*

Vaikka perhe olisi kuinka hyvin valmennettu ja valmistautunut ottamaan uuden tulokkaan osaksi perhettään, muutokseen sijaisperheeksi sisältyy aina yllätyksiä ja epävarmuutta – aineistoni tarinoiden mukaan välillä hapuilua, neuvottomuutta ja epäjohtonmukaisuuttakin. Tämä kertoo myös siitä, että jokainen lapsi, perhe ja sijoitusprosessi on ainutlaatuinen ja omanlaisensa, joten kaikkeen ei mitenkään voi varautua ennakolta. Kaskela kirjoittaa:

”Kaiken epäilyn, kysymysten ja osaamattomuuteni keskellä se on kuin kirkas tähti. Sitoutumisen pyhä yksinkertaisuus. Sitoutuminen turvaa tarvitsevan lapsen -.” (kt., 122)

Tutkimusten perusteella lapsen perustarpeet tulevat perhehoidossa selvästi paremmin kohdatuksi kuin laitoshoidossa (mm. Valkonen 2008, 109). Tämä ei kuitenkaan vielä riitä. Niin ikään Valkonen (1995) kirjoittaa, että sijoitettu lapsi tarvitsee lähelleen vastuullisen aikuisen, joka pitää lasta tärkeänä ja on valmis sitoutumaan lapseen – myös tunnetasolla. Tämän ajattelisin tarkoittavan Kaskelan yllä kuvaamaa sitoutumisen pyhää yksinkertaisuutta. Kirjoitetut tarinat kertoivat vahvasta sitoutumisesta lapseen. Sitoutumisesta kertoivat esimerkiksi ilmaisut siitä, kuinka lapselle kerta toisensa jälkeen yritettiin hakea apua tai vaikka lapsi oli kuinka haasteellinen tahansa, hänestä ei luovuttu. Kertomuksissa sitoutuminen oli vahvaa niin käytännön kuin tunteenkin tasolla. Kuitenkin katkeamisiakin tapahtuu (Janhunen 2007). Mistä kertoo se, että aineistossani näistä ei kerrottu mitään? Onko niin, että sijoituksen katkeaminen nähdään epäonnistumisena, josta ei – ainakaan selviytymistä korostavassa – julkisessa teoksessa haluta kertoa?

Perhehoitajuuden arki tuntuu rakentuvan ristiriitaisesti, ja siinä on tiettyjä erityispiirteitä verrattuna tavalliseen vanhemmuuden arkeen. Toisaalta sijoitetun lapsen haasteet ja problematiikka tuovat arkeen omat hankaluutensa, vaikeutensa ja erityispiirteensä, mutta toisaalta kirjoittajat kuvaavat kirjoituksissaan elävänsä normaalia lapsiperheen arkea, johon kuuluu paljon iloa, hauskuutta, onnen hetkiä ja onnistumisen kokemuksia. Haastavaakin lasta voidaan kuvata todelliseksi sydänten murskaajaksi ja hurmuriksi, joka tuo arkeen paljon iloa ja hauskuutta (kt., 84). Valkosen (1995, 88 – 95) tutkimuksen mukaan vanhemmuudessa korostuu viisi keskeistä sisältöä: vastuu, kasvatus, rakkaus, yhteisyys ja biologisuus. Perhehoidossa olevat nuoret korostivat tutkimuksen mukaan erityisesti vanhempien vastuuta ja vanhemman velvollisuuksia, kun taas ”tavallisten” perheiden nuorten vanhemmuuskäsityksissä korostuivat ymmärtäväisyys ja tuen antaminen sekä rakkaus ja huolenpito. Vaikka vastuun korostuminen niin selvänä yllättikin tutkijan, se ei kuitenkaan ole yllättävää huomioiden tutkimukseen osallistuneiden nuorten taustat: vanhemmuutta määriteltiin paljolti suhteessa niihin puutteisiin, joita biologisen vanhemman vanhemmuudessa oli ollut.

Aineistoni tarinoissa kuvattiin näitä molempia puolia: korostettiin sekä vastuuta että rakkautta, iloa ja huolenpitoa. Voi olla, että tarinoiden velvollisuutta, vastuuta ja haasteita korostavalla kerronnalla arki rakentuu liian raskaaksi ja sitä on tarinoissa haluttu ”keventää” kertomalla myös paljon iloisista ja hyvistä hetkistä, jotta lukijalle ei jäisi liian ”synkkä” kuva perhehoitajuudesta ja sen arjesta.

”Vuosia tulvillaan muistoja siitä miten lähetimme kaarnaveneitä ulapoille, rakensimme koteja linnuille. Katselimme taivaalla tuikkivia tähtiä ja rakasimme niitä. Noina vuosina rakennettiin välillemme yhteyttä. Luottamusta ja kiintymistä. Rakkautta.” (kt., 11.)

Edellä olevan otteen kirjoittaja kuvaa arkeaan runollisella ilmaisulla. Hän vaalii mielessään muistikuvaa siitä, ”miten lähetimme kaarnaveneitä ulapoille ja rakensimme koteja linnuille”. Tämän mielikuvan kautta hän haluaa kuvata yhteyden syntymistä itsensä ja heille sijoitetun lapsen välille. Mielikuvassa korostuu lämpimät tunteet, erityisesti rakkaus ja kiintymys. Joskus molemminpuolinen kiintyminen on helppoa ja mutkatonta, joskus se vaatii oman aikansa ja yhdessä jaettuja kokemuksia ja hetkiä, kuten yllä oleva esimerkki kuvastaa. Ritva Mantilan, Marjo Mikkosen ja LeenaMaaria Väinölän (2008, 23 -24) toimittaman oppaan, ”Onnistuneen sijoituksen siltaa rakentamassa”, mukaan kiintymyksen kehästä voi joskus rakentua myös negatiivinen. Tähän voi vaikuttaa kokemus lapsen vieraista piirteistä, erilaisuudesta tai turvattomuudesta ja pettymyksistä kumpuava lapsen tapa kyseenalaistaa tai torjua hoitajan tarjoama ”hyvä”, jolloin hän ei kykene antamaan hoitajalleen positiivista palautetta vuorovaikutustilanteissa. Se voi puolestaan heikentää hoitajan kykyä kiintyä lapseen.

Tunteet ja tunteet saavat keskeisen roolin tutkimukseni kirjoituksissa. Arki rakentuu paitsi tekemisestä ja toiminnasta myös tunteista ja tunteuksista, joita yhteinen arki ja arjen askareet lasten kanssa tuovat tullessaan:

”Aluksi minua askarrutti isyys, se miltä tuntuu olla isä. – Isyys tuntui aikuiseksi mieheksi kasvaneelta hiukan oudolta. Se on oma leikin maailmansa, jossa on ihan omat säännöt – isäkin muuttuu aivan eri mieheksi. Saa taantua lapsen tasolle ja lähteä uudestaan pulkkamäkeen, ongelle ja erilaisiin lasten leikkeihin mukaan.” (kt., 47.)

Yllä olevassa otteessa kirjoittaja *Arto Tiihonen* kertoo, kuinka häntä askarruttanut isyys on muuttanut häntä myös miehenä. Isyys on antanut hänelle mahdollisuuden asettua lapsen rinnalle ja ”lähteä uudestaan pulkkamäkeen, ongelle ja erilaisiin lasten leikkeihin”. Perhehoitajuutta kuvataan tässä mieltä askarruttavana muutoksena sekä konkreettisena tekemisellä ja leikkimisellä lapsen kanssa. Esimerkki kuvastaa sitä, kuinka monia eri ulottuvuuksia sijaisvanhempana toimiminen perheen arkeen tuo: perhehoitajuus läpäisee niin tunteen, toiminnan kuin käytännön maailmankin.

Niin tutkielmani aineiston, kuin aiempienkin tutkimusten valossa lapsen turvallisuuden tunne sijaiskodissaan rakentuu hyvin arkisista perusasioista. Sinclair ym. (2005, 168 -169) näkevät sijaisvanhemman tehtävät hyvin arkisesti ja maanläheisesti: perhehoitajan tulee rakastaa lasta, huolehtia tästä, ottaa lapsi osaksi perhettä ja kohdella reilusti, kuunnella lasta ja tehdä asioita yhdessä, tarjota neuvoja, ohjata ja osata myös asettaa rajoja. Lapselle tulisi tarjota heidän mukaansa myös jonkin verran materiaalista hyvää, kuten harrastuksia, oma huone ja tukea lapsen kiinnostuksen kohteisiin. Myös Valkonen (2008, 104) on Sinclairin ym. kanssa samoilla linjoilla. Hämäläisen (2012, 156) tutkimat lapset nostivat keskeisiksi turvaa tuoviksi asioiksi elämässään säännöt ja rajat, päihteettömyyden ja väkivallattomuuden sekä yhteisen tekemisen. Reinikainen (2009, 156 – 160) on vastaavasti nostanut keskeiseksi nuorisokodissa eläneiden nuorten tarpeeksi yhteenkuuluvuuden tarpeen. Kaikki nämä tarpeet näkyivät myös omassa tutkimuksessani.

Tutkimukseni tukee sitä useasti arkityössäni kuulemaani sanontaa, että hyvä, tavallinen arki on (sijoitetulle) lapselle parasta terapiaa. Arkiset toistumiset ja rutiinit pitävät yllä elämää tärkeällä tavalla, sillä ne muodostavat perustan sille mitä olemme (Honkasalo 2004, 79). Näin asian näkee myös SOS –lapsikylässä johtavana psykologina pitkään toiminut Hilka Niemelä (2005, 66 – 71). Arjen ulottuvuuksien ja arjen tavallisten asioiden arvos-taminen näkyy myös sosiaalityöntekijöiden kerronnassa. Heidän mukaansa lapset kertovat heille tapaamisilla tavallisia lapsuuteen liittyviä lasten asioita, kuten syntymäpäivien vietosta tai harrastuksistaan (Vähämaa 2009, 49). Myös aineistoni perhehoitajat kuvasivat näitä lapsuuteen liittyviä normaaleja asioita mutta enemmänkin tunteen ja tunteella puhumisen kautta (mm. kt., 80), mikä osaltaan vahvistaa sijaisvanhemmuuden tunnetyön luonetta. Tarinoissa kirjoittajat kuvasivat omia tunteitaan ja tuntemuksiaan, kun lapsen asioissa menttiin eteenpäin ja yhtä lailla, jos jotakin ikävää sattui. Sijaisvanhempä on vahvasti

läsnä tunteen tasolla heille sijoitetun lapsen elämässä ja elää läpi samoja lapsen kokemia tunteita toimien samalla peilinä ja tunteiden tulkkina lapselle.

Arjen haasteet on aineistoni valossa luokiteltavissa lapseen ja hänen verkostoihin liittyviin haasteisiin, omaan perheeseen ja sen sisarussuhteisiin liittyviin haasteisiin sekä itse perhehoitajuuteen liittyviin haasteisiin.

6.2.1 Sijoitettuun lapseen liittyvät haasteet

Sijoitettuun lapseen ja hänen arkeensa liittyvät haasteet kumpuavat mm. siitä, että lapsi saattaa kokea pienetkin epäonnistumiset suurena loukkauksena ja kokee itse olevansa huono. Tai lapsella saattaa olla erilaisia pelkoja tai painajaisia, jotka vaikuttavat vahvasti hänen elämäänsä. Aineistossani lapseen liittyviä haasteita kuvaa mielestäni osuvasti nimerkki *Elämäkoululainen* (kt. 83 – 85), joka kuvaa arjen kaoottisuutta seuraavasti:

”Lapsi oli todellinen ikiliikkuja, joka ei vaaroja pelännyt. – Elämä tuntui välillä pelkältä katastrofien torjunnalta -.”

Esimerkki kuvastaa, kuinka sitovaa, vastuullista ja raskastakin arki voi ainakin ajoittain olla. Tässä tilanteessa hyvää tarkoittavien ystävien neuvot eivät toimineet ja elämä oli selviytymistä hetkestä toiseen. Verinaarmutkaan eivät olleet kirjoittajalle vieraita näissä tilanteissa, joissa hän rauhoitteli lasta. Perhehoitajan jaksamisen kannalta haasteellista näissä lapsen vaikeahoitoisuuteen liittyvissä tilanteissa on myös se, että kukaan ulkopuolinen ei välttämättä halua tai uskalla ottaa vilkasta ja työllistävää lasta hoitoonsa edes lyhytaikaisesti.

”- Pieni tyttömme, miten kovaa suojamuuria hänen pitikään kantaa. Niin syytön kaikkeen. Ja kaikesta itseään syyttävä. – ” (pk., 13.)

Yllä olevan esimerkin tavoin lapsen haasteet voivat liittyä myös lapsen omiin sisäisiin prosesseihin ja turvattomuuden kokemuksiin. Lapsi voi olla myös ikiliikkujan vastakohta: toisen kirjoittajan mukaan hänen luokseen sijoitettu lapsi oli välillä kuin eloton. Kirjoittaja kuvaa kuinka tämä vaati perhehoitajaa opettelemaan uudenlaista kärsivällisyyttä, aktiivointia ja perässä vetämistä (kt., 87). Kirjoittaja koki tämän lapsen hoitamisen henkisesti huomattavasti raskaammaksi kuin vilkkaan lapsen hoitamisen. Myös se, että sijoitetut lapset

ovat kokeneet paljon menetyksiä elämässään, voi tuoda raskautta arkeen. Lapsen menetysten läpikäyminen ja työstäminen yhdessä lapsen kanssa saattaa olla raskasta perhehoitajalakin ja nostaa uudelleen työstettäväksi myös sijaisvanhemman omia menetyksiä. Asiaa ei ainakaan auta se, että monesti perhehoitajalla ei kuitenkaan ole riittävästi tietoa lapsen menneisyydestä ja syistä, jotka sieltä vaikuttavat vielä tähänkin hetkeen. (kt., 106).

Sijaisvanhemmuus edellyttää usein enemmän lapsen tukemista ja rajojen asettamista kuin biologinen vanhemmuus. Sijaisvanhemman tehtävä on asettaa lapselle riittävän tiukat, mutta sopivan joustavat rajat. Mantilan ym. (2008, 23 – 24) mukaan sijoitettu lapsi saattaa tarvita enemmän rutiineja, säännöllisyyttä ja pysyvyyttä. Hän voi kestää vain vähän virikkeitä ja olla kykenemätön iloitsemaan hänelle tarjotuista elämyksistä tai hyvästä. Lapsen käytökseen liittyvistä haasteista erityisesti rajojen puuttumiseen ja niiden jatkuvaan testaamiseen liittyvät aiheet tulivat tutkimuksessani näkyväksi silloinkin, vaikka suhde lapseen oli hyvä ja läheinen. Tätä problematiikkaa tarinoideni kirjoittajat kuvasivat hyvin elävästi ja väkevästi – jopa voimasanoja tarinoidensa tehosteena käyttäen. Kertomusten kautta välittyi selvästi kuva hetkistä, jolloin epätoivo ja neuvottomuus saivat vallan ja perhehoitaja menetti luottamuksensa omiin kasvattajan kykyihinsä.

Erityisesti nämä aihepiirit näyttävät olevan keskeisiä murrosiässä, jolloin murrosiän kehitystehtävät saavat rinnalleen sijoitetun lapsen tematiikkaan ja lapsuuden uudelleen elämiin liittyvät kysymykset. Alppi (pk., 134 - 135) kuvaa tätä haasteellista vaihetta päiväkirjassaan lapsen pakkona tutustua pahaan ja samaistua siihen, laittaa sijaisvanhemmat kokemaan samaa kauhua ja samoja tunteita, joita lapsi itse on joutunut yksin kokemaan. Vaarallinen elämä ja huono seura viehättävät, jolloin on tärkeää yrittää pitää nuori kiinni kaikessa hyvässä, pienissäkin asioissa (kt. 51.) Alppi kuvaa tätä sijoitetun tyttärensä murrosiän vuosiin ajoittuvaa haastavaa vaihetta ”arktiseksi yöksi” (kt., 13.). Kuvaus syntyi siitä, että heille sijoitetun tytön elämässä ei enää näyttänyt olevan mitään rajoja ja tyttö poistui niin henkisesti kuin konkreettisestikin jonnekin, johon vanhemmilla ei ollut pääsyä. Murrosikäisen nuoren arjen haasteellisuutta kuvaa myös kirjoittaja *Arto Tiihonen* alla olevassa omassa tarinassaan:

”Ja sitten tapahtui se pahin mahdollinen – poika lähti pois. Kerta toisensa jälkeen hän katosi omille teilleen jonkun kummallisen voiman ajamana, johon ei löytynyt mitään järjellistä syytä. Suhteemme oli koko ajan hyvä, pys-

tyimme puhumaan toisillemme – hän ymmärtää, kun haen hänet metsistä, poliisilaitokselta, kavereilta tai vien häntä psykologille, nuorisokoteihin, katkaisuhoitoon. –” (kt. 49 -50.)

Esimerkkien mukaan erityisesti murrosikä on sijoituksen kestämiselle ja jatkuvuudelle haasteellista aikaa, jossa sijaisvanhennalta vaaditaan entistä enemmän kärsivällisyyttä, ymmärrystä, joustavuutta, sitoutumista ja jaksamista. Tavallinen vanhemmuus ei enää riitä, vaan vaaditaan enemmän kasvatustietoutta (Mantila 2008, 39). Aineistoni tarinoista kuvastui kuinka omien lasten kanssa toimitaan paljon intuitiolla ja vaiston varassa, mutta sijoitetun lapsen kohdalla joudutaan miettimään enemmän toiminnan vaikutuksia lapseen ja hänen verkostoonsa. Lapsi saatetaan myös haluta ”korjata” tai häneltä vaaditaan edistymistä, jolloin perhehoitaja helposti väsyttää itsensä. Sijoitetun nuoren voi olla oman varhaisen kiintymyssuhdehistoriansa vuoksi vaikea ymmärtää, että häntä rakastetaan pyyteettömästi. Siksi hän koettelee sijaisvanhempiansa rakkautta, kestävyyttä ja kiintymyksen määrää tekemällä joko tietoisesti tai tiedostamattomasti asioita, joilla hän sijaisvanhempiaan testaa. (Caw & Sebba 2014, 89 - 92). Sijaisvanhempien kirjoituksissa näyttääkin korostuvan vahva sitoutuminen ja periksi antamattomuus; se, että ei luovuta, uskoo hyvään eikä tuomitse lasta.

Aineistoni tarinoissa kerrotaan paljon arjen haasteista, mutta silti niissä kuitenkin korostuu sitoutuneisuus, jaksaminen taistella lapsen puolesta sekä lapsen – ja koko perheen – selviytyminen ”vaikeuksien kautta voittoon” -asenteella. Tällä kerronnalla halutaan mielestäni tuoda esille ja vahvistaa käsitystä perhehoitajan haasteellisesta, mutta arvokkaasta ja yhteiskunnallisestikin merkittävästä työstä. Olisiko niin, että kuvaamalla arkensa haasteita ja tuomalla esiin sitä, mitä se perhehoitajalta vaatii, sijaisperheet haluavat saada läheisensä ja muut verkostossaan olevat ihmiset arvostamaan enemmän heidän tekemäänsä työtä? Kuvaamalla itsensä sitoutuvana, voimakkaana ja vahvatahtoisena arjen sankarina kirjoittajat samalla rakentavat kuvaa itsestään selviytyjänä. Voidaankin kysyä, vahvistaako perhehoitajan arjen vanhemmuutta se, että hän näkee itsensä vahvasti sitoutuvana ja voimakkaasti ”taistelevana” selviytyjä-tyyppinä? Kantaako tämä mielikuva ja käsitys itsestä arjessa ja auttaako se jaksamaan paremmin perhehoitajan tehtävässä?

Aineistostani käy ilmi myös perhehoitajien vahva halu ymmärtää sijoitettua lasta ja hänen haasteitaan. Tarinoiden kautta välittyvä viesti on, että sijaisvanhemmat ymmärtävät sen,

että ei ole helppoa olla *”lapsi, jonka piti syntyä uudelleen uuteen kotiin vanhaa hukkaamatta”*. Tarinan kirjoittajakin toteaa, että *”siinä olisi urakkaa kenelle tahansa”*. (kt., 79.) Empatian ja ymmärtämisen painottuminen voi selittyä paitsi perhehoitajien arvopohjalla myös sillä, että perhehoitajien oletetaan ja edellytetään jo lähtökohtaisesti kykenevän ymmärtämään lasta. Ilman tätä ymmärrystä ja myötäelämistä lapsen terapeutin kohtaaminen ja korjaava vuorovaikutus ei olisi mahdollistakaan (Caw & Sebba 2014). Ymmärtämiseen, kohtaamiseen ja kiintymykseen liittyviä aihealueita käsitellään kattavasti jo ennakovalmennuksen aikana, joten tämän puolen esille tuominen tarinoissa voi jossakin määrin olla myös sosiaalisen suotavuuden tavoittelua.

Vertailu normaaliuteen ja ”normiperheeseen” tulee analyysissäni useasti esiin. Sijaisperheissä pyritään elämään ns. normiarkea, mutta aina se ei onnistu, vaan joustamista ja keskusteluja rajanvedosta joudutaan useinkin pohtimaan, kuten seuraavat esimerkit osoittavat:

” – Niin sanotuissa tavallisissa perheissä ei kai anneta Sinin ikäisille lupaa olla poikaystävän luona viikonloppuisinkaan, mutta meillä on nyt toisin. Markun kanssa emme näe syytä leikkiä ”ihannekotiä”. –Tähän asti meidät on pakotettu joustamaan monessa, nyt voimme omin päätöksin joustaa sopivasti. Metsä on hyvä nähdä puilta. –” (pk., 388.)

” – Tavallinen perheenäiti ei varmaan ymmärtäisi mitä ilon aihetta tässä nyt on, kaikki tuohan on ihan normaalia. Mutta siinäpä se juuri on; tuo normaali ei ole ollut ollenkaan normaalia moneen kuukauteen. –” (pk., 114 – 115.)

”- Huomaan itselleni käyneen vähän niin kuin eräälle toiselle sijaisäidille. Kun hän on kokenut tyttären karkaamisen kotoa moneksi viikoksi, yhteyden täydellisen katkeamisen itseensä, muutaman viikon hoidon lastenpsykiatrisella osastolla, tytön käsien viiltelyn ja liikkumisen epämääräisissä porukoissa, eivät muut kuin tytön henkeä vaarantavat ongelmat enää tuntuneet kovinkaan kauheilta. Miten hän sanoikaan: kun sammakko on riittävän monta kertaa pudonnut kiehuvaan veteen, ei sen olo kuumassa vedessä tunnu enää miltään. –” (pk., 114.)

”- Eli normaalinormissa ollaan, luulisin. Ainakin välillä ja toisinaan. –” (kt., 76.)

Vertaamalla arkeaan normiperheen arkeen kirjoittajat haluavat tulkintani mukaan tuoda esille sijaisperheen arjen erilaista haasteellisuutta ja siihen erityisyyttä tuovia elementtejä suhteessa tavalliseen perhe-elämään. Tätä kautta he haluavat myös hakea oikeutusta sille, että toimivat joissakin tilanteissa toisin kuin ehkä omien lasten kohdalla toimisivat, joskus

jopa vastoin yleisiä odotuksia. Oikeutus toimia toisin ja ”lupa” joustaa joissakin asioissa tarvittaessa voi niin ikään olla yksi tärkeä sijaisperheen arjen jaksamista tukeva seikka.

6.2.2 Lapsen verkostoihin liittyvät haasteet

Perheisiin sijoitettujen lasten verkostoihin ja niiden suhteisiin liittyviä haasteita aineistosani kuvattiin myös jonkin verran. Yllättävää oli mielestäni se, että käyttämästäni aineistosta ei käynyt mitenkään merkittävästi ilmi suhteiden haasteellisuus biologisiin vanhempiin nähden. Päinvastoin nämä suhteet nähtiin useammin voimavarana kuin haasteena. Pohdinkin mistä tämä johtuu, koska sekä aikaisemmassa tutkimuksessa (mm. Valkonen 2008, 116) että sosiaalityöntekijän arkityössäni nämä suhteiden haasteellisuudet ja moniviivaaisuus ovat hyvin useasti läsnä. Voisiko olla niin, että tietäessään kirjoittavansa arvostettuun sijaishuollon toimijan julkaisuun, kirjoittajat ovat tietoisesti ottaneet tarinoissaan ammatillisemman roolin, tai ovatko kriittisimmät kirjoittajat jättäneet samasta syystä tarinansa lähettämättä? Näin ollen kirjoittajiksi on valikoitunut tietyn tyyppisiä henkilöitä, ja esimerkiksi ne, joille kirjoittaminen ei ole helppoa, ovat valikoituneet pois. Nämä lähtökohdat huomioiden tulee muistaa, että käyttämäni aineisto ei pystykään kertomaan koko kuvaa perhehoitajuudesta ja sen arjesta, mutta ei se ole tarpeenkaan, kun puhutaan niin monisärmäisestä asiasta kuin sijaisvanhemmuus.

Verkostojen haasteet liittyivät aineistoni perhehoitajien mukaan viranomais- ja hoitoverkostossa toimivien ammattilaisten suureen vaihtumiseen. Kuten nimimerkki *Helmin sijaisäiti* osuvasti kirjoittaa:

”- jotenkin en vain millään jaksaisi taas alkaa kaikkea alusta uuden ihmisen kanssa.” (kt. 96.)

Helmin sijaisäidin tarina kertoo turhautumisesta ja väsymyksestä, joka syntyy viranomaisten jatkuvasta vaihtuvuudesta. Tarinat ilmentävät sitä kuinka on raskasta aloittaa aina alusta uuden ihmisen kanssa ja kertoa asioita yhä uudelleen ja uudelleen vaihtuville yhteistyökumppaneille. Turhautuminen ja väsymys viranomaisten vaihtuvuuteen voi vaikuttaa negatiivisesti myös perhehoitajan ja verkoston viranomaisten väliseen yhteistyöhön; viranomai-

nen saattaa hämmästellä perhehoitajan haluttomuutta kertoa asioista ja perhehoitaja vastaavasti haluaa ”säästää” itseään, jos ”tämäkään ihminen ei kumminkaan pysy rinnalla kovin pitkään.” Puhumattomuus ja vuorovaikutuksen puute voi johtaa epäilyksiin, että kaikki ei ole sijoituksen suhteen kohdallaan, ja tämä taas vastaavasti voi johtaa negatiivisen vuorovaikutuksen kehään, jossa molemmat osapuolet kummastelevat, mistä tässä oikein on kyse. Perhehoitajan näkökulmasta oman haasteensa tähän tuo vielä biologisen verkoston mukana oleminen.

Niin tutkielmani aineisto kuin muut tutkimuksetkin (mm. Heino 2011, 17 – 21) tuovat esille sen, kuinka perhehoitajalta vaaditaan sitkeyttä hakea lapselle apua ja pitää lapsen puolta: palveluita pitää osata vaatia niitä saadakseen, ja jotta osaisi vaatia, niistä pitää tietää. Aineistossani perhehoitajuuden tätä puolta toi koskettavasti esiin erityisesti Alppin (2010) päiväkirja. Tässäkin kohdin aineistoni tarinoista käy ilmi perhehoitajuudessa vaadittava sitkeys, sitoutuneisuus ja erityisyys. Perhehoitajalta vaaditaan kykyä, taitoa ja tahtoa ottaa selvää asioista, ratkaista lapsen pulmia ja olla luovuttamatta helpolla. Näitä puolia korostaessaan tarinat painottavat tässäkin yhteydessä mielestäni selviytymistä ja perhehoitajan tehtävän vastuullisuutta ja vaativuutta; kuka tahansa ei selviä sijaisvanhempana, vaan vaaditaan yllä mainittuja erityistaitoja.

Vahvuuden, itsensä varassa pärjäämisen ja selviytymisen korostaminen tekee sijaisvanhemmalle vaikeaksi väsymisen, heikkouden ja tietämättömyyden tunnustamisen sekä avun hakemisen. Sijaisissä (kt. 51) kirjoittaa tarinassaan siitä, kuinka *”nöyräksi vetää, kun sijaisissä joutuu antautumaan eri asiantuntijoiden, viranomaisten ja vertaistukihenkilöiden varaan”*. Hänen kokemuksensa mukaan se ei aina ollut helppoa, sillä *”saatu apu, haettu tuki ja käydyt keskustelut olivat usein turhauttavia. Poika ei ollut tarpeeksi vaikea tapaus toisille ja oli taas liian hankala tapaus toisille.”*

Yllä mainittu esimerkki tuo oivallisesti esiin myös perhehoitajan roolin lapsen asianajajana ja hänen asioidensa puolestapuhujana. Tässä roolissa viranomaisten ja sijaisperheen välille voi tulla jyrkkiäkin erimielisyyksiä ja vastakkainasetteluja, jolloin yhteistyö saattaa problematisoitua. Joskus saattaa käydä jopa niin, että näissä tilanteissa perhe hakee tukea muilta tahoilta (toiset sijaisperheet, biologiset vanhemmat, muut viranomaiset, hoitavat tahot), jolloin tiettyjä viranomaisia vastassa voi olla isojakin liittoutumia.

Kirjoitusten kautta välittyi kuva myös sijaisvanhempien asiantuntijuudesta ja sen korostamisesta suhteessa lapsen arkeen. Sijaisvanhemmat ovat heille sijoitetun lapsen arjen parhaita asiantuntijoita. Lisäksi lapsen oirehinnan kautta perheelle saattaa muodostua moniasiakkuuksia, joiden myötä perhehoitaja harjaantuu asiantuntijaksi monella lapsen oirehinnasta johtuvalla erityisalueella. Tätä tietämystä ja arjen asiantuntijuutta korostamalla kirjoittajilla on kenties tarkoitus hakea muiden verkoston toimijoiden arvostusta ja tuoda esille perhehoitajan asemaa tasavertaisena yhteistyökumppanina viranomaisverkostoissa. Sosiaalityön ja perhehoitajan välistä suhdetta kuvaa Rabbin (2008, 153 – 157) mukaan oppipoika-kisälli – suhde, jolloin perhehoitajat voivat kokea, että heidän asiantuntemustaan ei riittävästi arvosteta ja sitä on tarpeen tuoda kerrotuissa ja kirjoitetuissa tarinoissa esille.

Lapsen epävirallisena edunvalvojana ja tukitoimien hallinnoijana toimiminen ei kuitenkaan ole aina helppo tehtävä. Lastensuojelun laitoshoidossa olevien lasten kohdalla on mahdollisuus hyödyntää lastensuojeluyksikössä olevaa asiantuntemusta ainakin tuen tarpeen pohdinnoissa, mutta sijaisperheiden kohdalla tämä on harvoin mahdollista. Erot julkisten palvelujen saatavuudessa ovat myös kuntakohtaisia. Aineistossani näkyy, että lastensuojelun resurssien vähäisyys ja määrärahojen puute saa välillä perhehoitajat tuskastumaan. Aineistosta käy kuitenkin myös ilmi, että tukea on saatukin, kuten kirjoittaja *Arto Tiihonen* tarinassaan kirjoittaa:

”- Kiitollisina saimmekin hyvää tukea niin koulusta, sosiaalityöntekijältämme, poliisilta kuin monilta palvelutarjoajilta.” (kt., 51.)

Sijoituksen yhteydessä korostetaan kunnan vastuusosiaalityöntekijän ja sijaisvanhempien hoitavan sijoitetun lapsen asioita tiimityönä, mutta tämän tiimityön sisältöä tai hoitavan tiimin työnjakoa ei useinkaan ole tarkemmin määritelty. Vaikka perhehoitajalla onkin etulyöntiasema sijoitetun lapsen arkista elämää koskevaan tietoon, sijoittavalla taholla on päätösvalta sijoitusprosessista ja sijoitetun lapsen asioista sekä valta määrittää perhehoitajuuden reunaehdot. Tämä johtaa siihen, että yhteistyö ei monessakaan tapauksessa toimi ideaalisti: sosiaalityöntekijän tavoittaminen on vaikeaa, apua tai tukea ei saa riittävästi tai oikea-aikaisesti ja perhehoitaja joutuu samalla kipulemaan työnsä arvostuksen kanssa. (Rabb 2008; Janhunen 2007.) Kaikilla näillä on merkitystä arkeen ja sitä kautta perhehoitajan ja koko sijaisperheenkin jaksamiseen. Mielestäni on huolestuttavaa, että Koisti-Auerin (2008, 96) saamien tulosten mukaan 22 % sukulaissijaisvanhemmista oli sitä miel-

tä, että sosiaalityöntekijä ei ollut kiinnostunut sijaisperheen jaksamisesta. Kuitenkin aineistoni kertomuksista käy ilmi, kuinka sijaisvanhempien jaksamiseen heijastuu suoraan se, kuinka hyvin he kokevat saavansa tukea omalta sosiaalityöntekijältään. Tässä tuessa myös työntekijän tuttuus on tärkeä tekijä. Tuttuuden luomiselle – sille, että tuntee perheen jäsenet, arjen ongelmat ja ilot - tarvitaan aikaa ja tilaa. Tämän suhteen luominen tai tutustuminen ei onnistu, jos työntekijä vaihtuu koko ajan. Aineistossani tästä tuttuuteen perustuvasta toimivasta yhteistyöstä kerrotaan tarinoiden sivujuonteena, mutta yhtä lailla niissä kerrotaan työntekijöiden vaihtuvuuden mukanaan tuomista haasteista.

Heinon (2011, 21) mukaan sijaisperheet toivat esille myös sitä, että sijoitettavan lapsen tai nuoren palveluiden tarvetta ei ole useinkaan riittävästi selvitetty ennen sijoitusta, jolloin perheet kokevat tuskastuttavana epätietoisuuden lapsen oirehinnan ja käyttäytymisen taustoista. Aineistossani tämä ei suoranaisesti näkynyt, joskin joistakin kirjoituksista tätä oli aistittavissa kirjoituksen tunnelmasta, kuten seuraava erään kirjoittajan esimerkki osoittaa:

”- Saatoin vain kuvitella, kuinka suuria suruja ja isoa ikävää, kuinka hurjasti hämmennystä ja epävarmuutta asuikaan pienessä mielessäsi. Noina yön pimeinä hetkinä tunsin, että minut oli pantu paljon vartijaksi. –” (kt., 66.)

Kirjoitus kuvastaa sitä, kuinka perhehoitajalla ei välttämättä ole riittävästi tietoa siitä, mitä lapsi on aikaisemmassa elämässään kokenut ja millä tavalla nämä elämäkokemukset vaikuttavat hänen nykyhetkeensä, jolloin tarjottu tuki ja lapsen tarpeet eivät välttämättä kohdata. Lapsen kokemusmaailmaa voidaan silloin esimerkin tavoin vain kuvitella.

6.2.3 Perheen sisäisiin suhteisiin ja lapsen muuttuvaan perheeseen liittyvät haasteet

Sijaisperheeksi ryhtyminen muuttaa samalla koko perhettä. Perheeseen sijoitettu uusi perheenjäsen toisenlaisine kokemuksineen, toisenlaisesta perhetaustasta ja –kulttuurista tulevana muuttaa väistämättä myös sijaisperhettä jollakin tavoin, jolloin itse sijaisperheeseen ja sen sisäisiin sosiaalisiin suhteisiin voi liittyä omat kipupisteensä. Niin ikään haasteita voivat tuoda tullessaan myös sijaisperheen omia biologisia jäseniä tai perheenjäsenten välisiä suhteita kohdanneet kriisit ja elämäntapahtumat, kuten avioero tai lapsen sairaus sekä

erityisesti biologisten- ja/tai sijaissisarusten väliset suhteet. Vaikka sijoitettu lapsi voi perheen omien lasten mielestä olla hyvinkin toivottu ja odotettu leikkikaveri, voi arki sijoituksen tapahduttua kuitenkin olla hyvin erilaista:

”Usein Lauri (=perheen biologinen lapsi) olikin verinaarmuilla tämän huolehtivan isosiskon käsittelyn jälkeen. Hänet olimme kuitenkin valmentaneet etukäteen olemaan kiltti ja ymmärtäväinen uusia siskoja kohtaan, ehkä liikaakin, koska hän useimmiten vain alistui itkien kohtaloonsa. Jouduimmekin isän kanssa aloittamaan uuden ”valmennuksen” koskien itsensä puolustamista. –” (kt. 33.)

Yllä olevan tarinan ote kertoo siitä, kuinka parhaallakaan valmistautumisella ei tavoiteta sijaisperheen arjen ”täydellisyyttä”, sillä jo elämä sinällään on kuitenkin aina täynnä yllätyksiä. Lisäksi jokainen sijoitus ja sijoitettu lapsi on yksilöllinen ja muuttaa omalla ainutlaatuisella tavallaan sijaisperheensä dynamiikkaa. Biologisten lasten asema sijaisperheessä on vaativa ja ristiriitainen. Päätöksen sijaisperheeksi ryhtymisestä tekee perheen aikuiset. Vaikka asiasta keskustellaan myös lasten kanssa, heidän kykynsä ymmärtää asiaa ja sen konkreettiset vaikutukset perheeseen tai omaan asemaan ja arkeensa on kuitenkin hyvin rajallinen. Lapsi saattaa menettää asemansa esimerkiksi perheen nuorimpana lapsena tai jopa konkreettisesti joutuu jakamaan huoneen, kavereita tai tavaroitaan uuden tulokkaan kanssa. Uuden jäsenen tuleminen perheeseen muuttaa aina myös väistämättä perheen sisäistä dynamiikkaa, ja tämä uudelleen muotoutumisen vaihe voi kestää pitkäänkin. Tässäkin oman haasteensa ja erityisyytensä tuo myös lapsen mukanaan tuoma verkosto.

Laurilan (1993, 161 – 167) mukaan tasapuolisuus materian suhteen on tärkeää ja hyvällä tahdolla järjestettävissä sijoitettujen ja perheen omien lasten kesken. Sen sijaan tunteiden tasajako on pulmallisempaa. Hänen mukaansa sijoitettu lapsi vaistoaa omien lasten ja vanhempien väliset kiinteämmät tunnesiteet ja tuttuuden ja on tästä mustasukkainen. Perheen omat lapset vastaavasti voivat menettää osan aineellisista eduistaan ja vanhempiensa huomiosta, kun sijoitettu lapsi tulee omine tarpeineen ja vaille jäämisineen niitä jakamaan. Vanhemmat voivat joutua antamaan ainakin aluksi lapselle niin paljon omaa aikaansa, että omat lapset saattavat kokea itsensä syrjäytetyiksi. Tämä voi johtaa omien lasten aggressioon sijoitettua lasta kohtaan tai edellisen esimerkin tavoin hänen liialliseen ymmärtämisensä. Aineistoni tarinoissa näitä sisarusuhteita sivuttiin kertomuksen sivujuonteena jonkin verran: näiden tarinoiden ”henki” saattoi olla sekä negatiivinen että positiivinen.

Yllä olevan katkelma on esimerkki sijaissisarouden negatiivisista puolista, positiivisena suhde näyttäytyi esimerkiksi silloin, kun tarinassa kerrottiin kuinka sijoitetun lapsen myötä koko perhe on oppinut uusia asioita tai perheen elämänarvoissa on tapahtunut muutosta.

Myös sijoitetun lapsen taantuminen, tarvitsevuus ja takertuminen ovat haaste perhehoitajuudelle (Mantila ym. 2008, 25). Aineistossanikin tulee esille, kuinka aikuisen huomion ja hellyyden pohjaton nälkä ja lapsen valtava tarvitsevuus voi olla välillä raskasta vastaanottaa (kt., 44). Voi käydä myös niin, että elämäntaitojen ja arjen opettaminen, lapsen tarve asettua ja saada uusi koti sekä ”omia” sen ihmiset voi johtaa koko perheen väsymiseen, kuten *Kristiina Ketolan* kirjoituksessa:

”Niin kovasti yritit, että olimme kaikki ihan väsyneitä, sinä itse eniten. – Öisin vaeltelit äärimmäisen hiljaa katsomassa onko uuden kodin isä ja äiti, ruokakomero sekä koira vielä olemassa. Me valvoimme sinun vaelteluasi. –” (kt. 79)

Joskus voi käydä niinkin, että sijoitettu lapsi vie virtaa koko perheestä ja elämä muuttuu niin tahmeaksi, että perhehoitajat joutuvat vakavasti harkitsemaan tehtävästä luopumista. Sijoitetulla lapsella on vaikutuksensa myös parisuhteeseen:

”Eikä tämä ollut jättämättä jälkiään myös muihin perheenjäseniin ja meidän välisiin suhteisiin. Parisuhde oli monen monta kertaa kovilla. Olimmekin yht’äkkiä ihan erimielisiä siitä, miten pojan käyttäytymiseen tulisi suhtautua. –” (mt., 50.)

Näissäkin yllä olevissa otteissa, omaan biologiseen perheeseen liittyvien haasteiden kontekstissa, korostuu mielenkiintoisella tavalla sitkeys ja vaikeuksista selviytyminen. Kirjoituksilla halutaan korostaa oman perheen jaksamista ja ”peitellä” epäonnistumista. Vaikka monen kirjoittajan mukaan sijoitettu lapsi vaikutti niin sijaisvanhempien parisuhteeseen kuin biologisten lastenkin elämään, kukaan kirjoittajista ei kerro luopuneensa sijoitetusta lapsesta turvatakseen oman perheen hyvinvoinnin. Ennemminkin tarinoissa korostetaan vaikeiden aikojen yli pääsemisen tuoneen varmuutta ja tyytyväisyyttä siitä, että ei luovuttanut (mm. kt., 88; pk., 386). Pohdinkin, kertooko tämä kirjoittajien valikoitumisesta ja selviytymisen painotuksesta kirjoittajakutsussa, sillä aineistoni on ristiriidassa muun muassa Janhusen (2007) tutkimuksen kanssa, jossa sijaisperheeseen liittyvät syyt olivat yleisin sijoitusten katkeamisiin johtaneista syistä. Tarinoiden kirjoitustyyli on kokonaisuudessaan

hyvin ”siloteltu”, ”kaunis” ja ymmärtävä, joten jäin miettimään kenelle kirjoittajat ajatuksissaan ovat näitä tarinoita kirjoittaneet ja kenen ajatuksissaan nähneet kirjoituksiaan lukemassa? Olisiko tarinoiden perusvire erilainen, jos kirjoituksissa olisi pyydetty kuvaamaan arjen haasteita tai jos kirjoitukset olisivat suunnattu esimerkiksi vain toisille perhehoitajille?

Aineistoni valossa omat varjonsa lapsen arkeen perheessä tuovat lapsen muuttuvat perheet ja paikat sekä lapsen taustalla olevat hylkäämisen kokemukset. Voisiko tästä löytyä yhtymäkohtia Hämäläisen (2012) esille nostamien kodin neuvoteltavuuden ja verisiteiden vahvan merkityksen kanssa? Elämäkokemustensa vuoksi lapsen luottamus niin elämään kuin toisiin ihmisiin on muodostunut hauraaksi, mikä voi johtaa siihen, että arkiluottamuksen rakentaminen lapsen kanssa on helppoa mutta syvemmän tason luottamuksen saavuttaminen hyvinkin vaativaa. Lisähaasteita perhehoitajuuteen tuo se, että sijaisvanhempien on lapsen lisäksi huolehdittava myös lapsen suhteista biologisiin vanhempiin ja sukuunsa. Joskus jopa tuettava näitä silloinkin, vaikka se toisi hankaluuksia omalle perheelle ja he kokisivat ristiriitaa suhteen tukemisen ja lapsen edun välillä (Valkonen 2008, 116).

Menneisyys ja tulevaisuus ovat koko perheen arjessa läsnä myös sitä kautta, että lapsi kantaa usein huolta biologisen perheensä jäsenistä ja miettii heidän selviytymistään. Lapsi vertailee nykyistä arkeaan menneeseen aikaan kotona ja saattaa toivoa, että kaikki biologisen perheen jäsenet voisivat jossakin vaiheessa jakaa samanlaisen ”hyvän” arjen, kuin hänellä on nyt. Alla olevat tarinoista poimitut otteet kuvastavat sitä, kuinka monitahoisesti ja monella tasolla lapsen biologinen verkosto on fyysisesti poissaolevanakin läsnä sijoitetun lapsen ja hänen perhehoitajansa arjessa:

”Sinulla oli huoli entisen perheesi ihmisistä, ja toivoit, että he kaikki voisivat muuttaa tänne uuteen kotiin. Sinulla oli huoli riittääkö heillä kavereita ja ruokaa, niin kuin sinulla nyt. –” (kt., 79.)

”- Vihakin on välähdellyt; olen vihannut heitä, jotka ovat aiheuttaneet lapsen kärsimyksen. Samaan aikaan olen ollut Merjalle (= syntymä-äiti) kiitollinen hänen Sinin kanssa käymästään keskustelusta. –” (pk., 29.)

Myös Vähämaan (2009, 48) tutkimuksessa pysyvyyden, jatkuvuuden sekä tavallisen lapsuuden, arjen ja perhe-elämän teemat olivat vahvasti esillä. Kuitenkaan pysyvyyden ja jatkuvuuden tunne kodissa ja perhesuhteissa ei ole juurikaan mahdollista - tai on ainakin ra-

joittunutta - perhehoidossa elävälle lapselle (mm. Hämäläinen 2012, 187; Sinclair ym. 2005, 145 – 147; Valkonen 2008, 105; Niemelä 2005, 62 - 63). Koisti–Auerin (2008, 31 – 34) mukaan sukulaisperhesijoitukset voivat kuitenkin tarjota vankemmin pysyvyyttä ja jatkuvuutta sijoitetun lapsen elämään. Sijoitettujen lasten tilanne on yleensä hyvin epävarma ja heidän tulevaisuutensa lasten näkökulmasta avoin, koska Lastensuojelulakiin on kirjattuna vaatimus huostaanoton ja sijoituksen väliaikaisesta luonteesta. Näin näkevät asian myös Vähämaan (2009, 48) tutkimuksen sosiaalityöntekijät: he näkevät selkeän ristiriidan lainsäädännön ja lastensuojelujärjestelmän toiminnan ja lapsen oikeuksien välillä, koska laki sallii mm. vanhempien tekemät jatkuvat huostaanoton purkuhakemukset. Niin ikään he näkevät ristiriitaa suhteessa sijaisperheiden ennakkovalmennustavoitteisiin, joissa yhtenä arvioitavana kriteerinä on pysyvyyden ja jatkuvuuden turvaaminen lapselle sitoutumalla lapseen ja toimimalla hänelle turvallisenä ja luotettavana aikuisena tarvittaessa koko elämän ajan. Miten tämä toteutuu lain asettamissa puitteissa, jos syntymävanhemmat esimerkiksi hakevat jatkuvasti huostaanoton purkua tai sijoituksen päätyttyä eivät salli yhteydenpitoa?

6.2.4 Perhehoitajuuteen liittyvät haasteet

Itse perhehoitajuuteen sinänsä liittyy jo monenlaisia haasteita. Koko sijaisperheen elämästä tulee hyvin erilaista. Muutoksia tulee niin perheen avoimuuteen, puolisosuhteisiin, ajankäyttöön kuin verkostoonkin. Myös vastuu ja tarve huolenpitoon lisääntyvät sijoituksen myötä. Perhehoitajuuden alkumetreillä haasteet saattavat olla hyvinkin konkreettisia kuten muutamassa tarinassa ilmaistiin. Nimimerkki *Selviytyjä-äiti* (kt., 26 - 27) kirjoittaa seuraavassa omista haasteistaan kuvatessaan kokemuksiaan yksinhuoltajasijaisäitiydestä:

”- Vaikeinta on ollut oppia huolehtimaan lapsen ruokkimisesta. Aluksi oli raskasta, jopa painajaismaista, keksiä, mitä ruokaa seuraavaksi laittaisi. Alkuvaiheina sain kallisarvoista apua ystäväiltäni, joka on kokki.-”

”Toinen vaikeaksi kokemani asia oli se, että aiemmin moitteettoman puhdas kotini ei lapsen tultua enää ollut tahraton. – kotonani kaikuivat toivomani ”pikkujalkojen askeleet”, kun poika marssi sisään 39 numeron kuraisissa lenkkareissaan ja asettui taloksi. Kotini täyttyi urheilutarvikkeista, sarjakuvakirjoista, pelikonsoleista ja ulkoa tuoduista kepeistä. – Yhtäkkiä olin ostamassa tavaroita, joita en tiennyt olevan olemassakaan: peliohjaimia, skeitti-

kenkiä, jääkiekkomailan eristysnauhaa, pilailuvälineitä, fantasiahahmoja ja keräilykortteja. Ja löysin itseni testosteronin ja höyrymakkaran hajuisesta jäähallista kannustamasta Kärppiä. –”

”Kolmas haaste liittyy lapsen kasvun ja kehityksen seuraamiseen. – Yhtäkkiä jouduin hankkimaan tietoa siitä, mitä tämän ikäisen tulisi osata ja tehdä. Tietojen päivittäminen on vaatinut yöaikaista lukemista. -”

Esimerkit kuvastavat sitä, kuinka perhehoitajuuden haasteet saattavat löytyä hyvin yllättävästäkin suunnasta, aivan ”perustasolta”: käytännön asioiden hoitamisesta, arjen rutiineista ja arjessa tarvittavista taidoista. Nämä ovat taitoja, joita ei juuri valmennusvaiheessa huomioida tai niihin ei kiinnitetä huomiota, sillä perhehoitajaksi hakeutuvan ikään kuin odotetaan ne jo hallitsevan ja kykenevän huolehtimaan lapsen perustarpeista.

Nimimerkki *Elämänskoululainen* (kt., 88) kuvaa sitä, kuinka sijoitetun lapsen kasvattamiseen meni sama määrä energiaa kuin neljän biologisen lapsen kanssa yhteensä. Arki on paljon opettelemista ihan tavallisista asioista, jotka aiemmissa elämänvaiheissa ovat jääneet lapselta oppimatta. Yksinhuoltajasijaisperheissä perhehoitajuus saattaa vaatia vieläkin enemmän energiaa, kun lapsen arki, neuvottelut, kuljetukset, harrastukset ja kaikki muu lankeaa yhden aikuisen tehtäväksi. Parisuhde saattaa joutua koville lasten haasteiden vuoksi, ja niin sitä kuin omaa perhe-elämääkin on avattava muiden tarkasteltavaksi.

Tutkimukseni mukaan perhehoitajuuden haasteet voivat ilmentyä myös muiden ihmisten reaktioina sijaisvanhemmuuteen tai ihmisten ymmärtämättömyytenä esimerkiksi lapsen oirehdintaa kohtaan. Ympäristöllä on yleensä tarkat käsitykset siitä, miten sijaisperheessä tulisi elää (Laurila 1993, 140). Niin ikään pelko ja huoli lapsesta ja lapsen tilanteesta ahdistaa, turhauttaa ja syö perhehoitajan voimavaroja, kuten sijaisisä *Markku Böökö* (kt., 128) kirjoittaa murrosikäisen tyttären jälleen kerran kadottua luvatta pimeään yöhön: *”En jaksa tuntea mitään ennen tulossa olevaa pitkää yötä”*.

” – On hirveän surullinen, hylätty olo, mutta silmät pysyvät kuivina, kyynelitä ei tule. Ei tässä itku auttaisikaan. Pää on nyt pidettävä kylmänä ja toimintakyky täytyy säilyttää, sitä ei tiedä mihin vielä tänä yönä pitää pystyä. –” (pk., 126.)

Aineistostani ei käy ilmi millä tavalla tähän huoleen, ahdistukseen ja voimattomuuteen vaikuttaa se seikka, että kyseessä ei ole oma biologinen lapsi. Koetaanko vastuu sijoitetusta

- toisen omasta - lapsesta vielä raskaampana kuin se, jos kyseessä olisi oma lapsi? Mikä merkitys on sillä, että sijoitetulle lapselle tapahtuvista asioista perhehoitaja on tilivelvollinen niin lapsen syntymävanhemmille kuin vastuusosiaalityöntekijällekin, ja mitä tämä vaikuttaa jaksamiseen? Voisi toisaalta olla myös niin, että sijoitetun lapsen kohdalla luovuttaminen olisi helpompaa ja jollakin tavalla myös hyväksyttävämpää, koska kyseessä ei ole oma lapsi ja viime kädessä sijoitetun lapsen asioista on vastuussa hänet sijoittanut sosiaalityöntekijä. Lapsi ei ikään kuin jää ”heitteille”, vaikka sijaisvanhemmat luovuttaisivatkin. Aineistoni ei tätä näkemystä kuitenkaan tue.

Toisaalta aineistossa kuvattiin myös niitä lapsen mukanaan tuomia hetkiä arjessa, joista sijaisvanhemmat saivat vastaavasti voimaa ja jaksamista. Hyvin pienetkin asiat voivat merkitä paljon ja kasvattaa voimavaroja. *Elämänkoululainen* (kt. 83) kirjoittaa, kuinka lapsen kehittyminen kaikkia ennakko-odotuksia paremmin toi valtavasti iloa ja hämmästyttä heidän elämäänsä:

”- Koska odotukset tytön kehittämisestä olivat lähes nollassa, ilomme ja hämmästyksemme oli monin verroin suurempi joka ikisen uuden asian oppimisesta kuin jos olisimme odottaneet hänen kehittyvän normaalisti. Saimme roppakaupalla hienoja onnenhetkiä kun koko perheellä ihmettelimme pikkuruisen lahjalapsemme ryömimistä, konttaamista, kävelemistä ja ensimmäisiä sanoja. Ei olisi uskonut että me vanhemmat olimme seuranneet samat ihmeet jo neljä kertaa. –”

Myös siitä saadaan voimaa, että sijoitetut lapset näyttävät kiintyvän ja kiinnittyvän perheeseen – perhehoitaja saa yhtä paljon kuin antaa. Tämä ei suinkaan ole automaatio, sillä kaikki sijoitetut lapset eivät pysty varhaisista kiintymyssuhdemalleistaan johtuen kiintymään kehenkään (Caw & Sebba 2014, 102 – 107). Alla olevat otteet aineistoni tarinoista kertovat siitä, kuinka tärkeitä ovat tavallisen arjen yhteiset pienet hetket, ”levähdyspaikat”, jotka palauttavat voimia, luovat toivoa ja auttavat eteenpäin:

”- Puuhailimme kynttilänvalossa, juttelimme vain vähän. Sanoja ei paljon tarvittukaan, pitkästä ajasta tuntui, että olimme taas lähellä toisiamme. –” (pk., 235.)

”- Haluankin, että tyttömme on läsnä tässä hyvässä hetkessä. – Jokaisen käsitys on, että tarvitaan yhteistäkin hiileen puhaltamista, juuri tällaisia jakamisen hetkiä. Se lisää elämäniloa ja –voimaa, omaa sisäistä tulta.” (pk., 388.)

Vielä 1990 –luvun alussa Anja Laurila (1993, 27) kirjoitti teoksessaan, että ”*tavallinen koti tavallisine ongelmineen kelpaa*” sijaiskodiksi. Tänäkään päivänä ei sijaisperheeksi ryhtyvältä perheeltä vaadita täydellisyyttä, joskin kyllä kyseenalaistetaan tavallisen vanhemmuuden riittäminen (mm. Rabb 2008, 150 – 153; Ketola 2008, 58 - 59). Aineistossanikin ristiriita tavallisen ja erityisen vanhemmuuden välillä tuli vahvasti näkyväksi:

”- Julkisuudessa kuulee usein sanottavan, että sijaisvanhemmilta vaaditaan ihan tavallista vanhemmuutta. Minun mielestäni se ei riitä, ei varsinkaan murrosikäisen kanssa. Kyllä meiltä vaaditaan poikkeuksellisen vahvaa sitoutumista sijoitettuihin lapsiin ja kestäväää parisuhdetta. Sitä ainakin. –” (pk., 92.)

” – Se joka väittää, että sijaisvanhemmuus on ihan ”tavallista” vanhemmuutta, joko valehtelee tai ei ole koskaan uskaltanut tunnesuhteeseen aikanaan vahingoitetun lapsen kanssa. – En siis oikein jaksa ymmärtää puheita ”ihan tavallisesta” vanhemmuudesta sijaisvanhemmuuden yhteydessä. Kiintymyksen määrässä ja syvyydessä en usko olevan eroa, kaikessa muussa on. –” (pk., 291.)

Otteet korostavat sijaisvanhemmuuden erityisyyttä suhteessa tavalliseen vanhemmuuteen. Kertomusten kautta välittyi erityisyyden korostuminen ja sen merkityksellisyys perhehoitajuuden arjessa. Erityisyyttä ei kirjoituksissa kuitenkaan korostettu mitenkään erityisellä, asiaa ”alleviivaavalla” tai korostavalla tavalla; erityisyys nähtiin kuuluvan sijaisvanhemmuuteen luonnollisena osana. Kirjoittajat painottivat tarinoissaan arkeensa liittyviä vaikeuksia ja ongelmia, joiden tulkitsen olevan kirjoittajien tapa kertoa ja korostaa erityisyyttä suhteessa tavalliseen vanhemmuuteen. Korostamisella halutaankin tuoda esille perhehoitajuuden haasteellisuutta verrattuna biologiseen vanhemmuuteen. Haasteellisuuden korostamisella arvelen vastaavasti tavoiteltavan arvostusta ja perhehoitajan yhteiskunnallisestikin merkittävän roolin ja tehtävän arvottamista ja esille nostamista.

Perheen tavallisuuden nähdään päättyvän siinä kohdin, kun perheeseen sijoitetaan ensimmäinen lapsi. Tämä kävi ilmi myös aineistostani. Rabbin (2008, 150) mukaan muutos on vääjäämätön ja toivottava, koska perheen odotetaan muuttuvan sijoitettavan lapsen tarpeiden myötä. Kuitenkin Vähämaan (2009, 47 - 49) tutkimuksessa mukana olleet sosiaalityöntekijät olivat sitä mieltä, että tietty ammatillisuus sijaisvanhemmuuden osana tarvitaan, mutta sen korostuminen henkilökohtaisella tai järjestelmän tasolla kyseenalaistetaan, jolloin tavallisuus ja arki nähdään ensisijaisena. Tästä huolimatta sijoittajat tuntuvat sijoitta-

van lapsia mieluummin sellaisiin perheisiin, joilla on ammatillista osaamista, kokemusta perhehoitajuudesta ja jotka ovat ”hyviksi tiedettyjä” (Rabb 2008, 151). Sosiaalityöntekijät näkevät, että ammatillista osaamistakin omaavan sijaisvanhemman tulisi aina olla ensisijaisesti äiti tai isä luokseen sijoitetulle lapselle eikä nähdä häntä ikään kuin ammattiroolista käsin. Analyysini mukaan perhehoitajien oma suhtautuminen työnsä ammatillistumiseen näyttäisi olevan ristiriitaista:

”Emme yrittäneet olla mitään ammatti-ihmisiä, koska koti on koti ja sillä hyvä. Meillä nauretaan, itketään, iloitaan ja suututaan kuin missä tahansa perheessä, ilman mitään erityistä sijaisperheen roolia.” (kt. 35)

Toisaalta tarinoiden kirjoittajat tiedostavat lasten haasteellisuuden lisääntymisen myötä tulleita ammatillisuuden vaatimuksia mutta haluavat silti pidättäytyä tavallisen perheen rooleissa. Tarja Janhusen (2007) tutkimus kertoo karua kieltä siitä, kuinka arjen haasteet ja raskas hoitovastuu lapsesta saattavat ”musertaa” sijaisperheen ja useat sijoitukset katkeavat kestätyään alle kolmesta vuodesta viiteen vuoteen. Katkeamisen syyt liittyivät sijaisvanhemman väsymiseen, muuttuneeseen tilanteeseen tai lapsen kaltoin kohteluun perheessä ja koskivat pääsääntöisesti alakouluikäisiä ja tätä nuorempia lapsia. Aloitteentekijänä suhteen katkaisemiselle toimi lähes aina perhehoitaja. Sijaisperheen arjessa perhehoitajien tulisikin pystyä huolehtimaan omista voimavaroistaan ja pitämään yllä toivoa. Mantilan ym. (2008, 26) mukaan sijaisvanhemmuuden keskivaihetta ja arkea voisikin kuvata ihmisen keski-ikä: omasta kunnosta ja jaksamisesta on huolehdittava, jotta peruskunto pysyy hyvänä ja jaksaa virkeänä sijoitetun lapsen itsenäistymiseen saakka.

Aineistoni tarinat kertovat siitä, kuinka parhaimmillaan perheessä kasvaminen tarjoaa lapselle korvaavia ja korjaavia kokemuksia, joita vaille hän on syntymäperheessään jäänyt. Lapsen kehityksen kannalta on tärkeää, että häntä kohdellaan kunnioittavasti ja tasaveroisesti ja että hän voi kokea kuuluvansa perheeseen juuri sellaisena kuin on. Tämänkin tavoitteen kannalta lapsen osallistaminen perheen tavalliseen arkeen ja sen askareisiin on olennaista.

6.3 Matkan varrella tarttunutta: voimaa ja jaksamista sijaisvanhemmuuteen

*”...tulet hetkeksi istumaan viereeni:
mitä lapsille kuuluu?
miten itse jaksat?*

*miten todellakaan olisin
jaksanut ja selvinnyt
ilman sinua tämän rumban läpi*

ja miten lapsen olisi käynyt...”

** Helmin sijaisäiti –*

Kirjoitettujen tarinoiden kerronnasta välittyy kiitollisuus elämälle, joka on tuonut sijoitetun lapsen perheen elämään – vaikka siinä haasteita riittäisikin. Kirjoitusten mukaan sijaisvanhemmuus on antanut siihen ryhtyville perhehoitajille paljon. Aineiston valossa perhehoitajat ovat oppineet kärsivällisyyttä, malttia, välittämistä ja tässä hetkessä elämistä. Sen ottamista vastaan, mitä tuleman pitää ja näkemään sen, mitä juuri nyt on (pk., 390). Etenkin murrosiässä liikenne on kovin yksisuuntaista: lapsi ottaa ja vanhempi antaa (mt., 17). Samoin turha huolehtiminen ja odotusten asettaminen ovat jääneet vähemmälle. Niin ikään kirjoittajat kuvaavat perhehoitajuuden tukeneen heidän omaa kasvuaan ja kasvua ihmisenä, kuten esimerkiksi *Elämäkoululainen* kirjoittaa: *”Todelliselta lahjalta lapsi tuntuu ja ennen muuta elämänopettajalta”* (kt., 86) tai *Jorma Vertaisen* (kt., 21) kiitokset sijoitetulle lapselleen:

” - Kun tänään katselen kaksikymmenvuotista matkaamme, olen kiitollinen Sinulle siitä mahdollisuudesta jonka omaan kasvuuni kauttasi ja rinnallasi sain.”

Kirjoitetut tarinat kertoivat selviytymistarinoita. Tarinoiden kautta välittyy kuva, että vaikka perhehoitajaksi ryhdytään epäitsekäistä syistä - lähimmäisenrakkaudesta, halusta pitää huolta ja ottaa vastuuta - perhehoitajuuden palkitsevuus tulee osittain itselle saadun hyödyn, kehittymisen ja onnistumisen kokemusten kautta. Onnistumisen kokemuksia perhehoitajat ovat kokeneet pystyessään vaikuttamaan myönteisesti lapsen elämään, kun lapsi uskaltaa osoittaa kiukkuaan ja kiukutella (kt., 45), kun lapsen haasteelliset vaiheet olivat

ohi (kt., 129 – 130) tai kun voi ihastella yhdessä lapsen kanssa kaikkea tavallista elämää, joka kuitenkin on lapselle uutta ja tärkeää (kt., 80). Joskus sekin riittää onnistumiseksi, että lapsi tulee yöksi kotiin tai käy säännöllisesti koulua (pk., 114). Onnistumisista ja eteenpäin menemisen kokemuksista kerrotaan tarinoissa paljon ja näiden tarinoiden sävy on hyvin onnellinen ja ylpeä. Tulkintani mukaan ylpeyttä koetaan sekä lapsen edistymisestä että siitä, että on onnistuttu perhehoitajana suoriutumaan perhehoitajan tehtävässä odotusten mukaisesti viemällä lapsen kehitystä parempaan suuntaan. Sosiaalityöntekijän arkikokemuksenikin mukaan perhehoitajuuden ”palkkiot” ja onnistumiset tulevat pitkällä viiveellä ja pieninä asioina arjessa – pikavoittoja ja jättipotteja on turha odottaa. Kuten aineistostani voi huomata, palkkio voi olla niinkin pieni, että lapsi suostui syömään jotakin muutakin kuin makaronia. Niin ikään tulee muistaa, että kiitollisuutta lapselta tai tämän biologiselta perheeltä ei kannata odottaa, sillä sen odottaminen johtaa pelkästään hakoteille (kt., 17).

Aineiston valossa arjen selviytymisessä jaksamisen merkitys korostuu. Myös rutiineista kiinni pitäminen auttaa. Alppi (kt., 16) pohtii tarinassaan sitä, miten paljon perhehoitajan oma selviytyminen ja onnellisuus on kiinni siitä, miten heille sijoitetut lapset voivat. Hänen näkemyksensä mukaan tarvitaankin perhehoitajalta ponnisteluja, että hän kykenee löytämään riittävän tasapainon omassa elämässään, vaikka sijoitettu lapsi ei omassaan sitä löytäisikään. Tämänkaltaista pohdintaa ja vuoropuhelua oli tulkittavissa muidenkin tarinoiden taustalta. Vaikkakin sijaisvanhempia sitoo vaitiolovelvollisuus lapsen ja tämän perheen asioista, useat kirjoittajat kertovat myös perhehoitajuuden tuntemusten jakamisen ja yhteisen keskustelun mahdollista: asioiden jakaminen ja yhteinen kokeminen antaa myös perspektiiviä asioihin ja uusia oivalluksia. Yksinhuoltajasijaisperheessä tämä tuo myös omia haasteitaan. Kun kyseessä on arkea yksin pyörittävä vanhempi, on vaikea tehdä kompromissia oman puhumisentarpeen ja vaitiolovelvollisuuden välillä. Paikkoja lapsen asioista puhumiseksi on vähän, kun kotona ei ole toista, jonka kanssa ajatuksia jakaa. Myös ajankohtaisen tiedon hankkiminen nähdään jaksamisen kannalta tärkeäksi ja on nykypäivänä jopa välttämätöntä.

Tarinoissaan perhehoitajat kuvasivat monia itseään yllättäviä piirteitä, joihin he eivät olleet varautuneet. Yllättyneisyys kuvastui jopa tarinoiden sävystä ja kerronnan tyylistä. Sijaisvanhemmuuden kautta voi avautua kokonaan uusia maailmoja, etenkin jos omia lapsia ei ole tai heidän pikkulapsiajoistaan on jo pitkä aika (kt., 47). Myös sen huomaaminen, kuin-

ka nopeasti ja huomaamatta suojeluntarve voi syventyä rakkaudeksi, on yllättänyt kirjoittajan. Tätä hän kuvaa puuttuvan napanuoran punomiseksi kokoon vähitellen yhdessä lapsen kanssa (kt., 67). Niin ikään tärkeä opetus – tai muistutus – voi olla joku hyvinkin arkinen asia, kuten alla oleva esimerkki kuvastaa:

”- En ole koskaan nähnyt niin iloista oppimista! Kiitos, että opetit samalla minua ja koko perhettä, että kaikelle näin tärkeälle on aina oltava aikaa. –”
(kt., 80.)

Lemmikeillä tuntuu aineistoni tarinoiden valossa olevan keskeinen, voimaannuttava ja jaksamista tukeva rooli sekä perheisiin sijoitettujen lasten että perhehoitajien elämässä. Lapselle lemmikki oli luotettava kuulija ja lohduttaja, aikuiselle lenkkikaveri ja seuralainen, joka pakotti irrottamaan - ainakin hetkeksi – ajatukset arjesta. Monelle lapselle lemmikki onkin yksi parhaita asioita sijaiskodissa. (vrt. Hämäläinen 2012, 159.)

Sijoitetun lapsen tuleminen osaksi perhettä muuttaa kaikkien osapuolten sosiaalista verkostoa. Lapselle tämä yleensä tarkoittaa muutoksia koulussa, kaveripiirissä ja harrastusympäristössä. Sen lisäksi lapselle rakentuu täysin uudet roolit sijaisperheessä ja tämän suvussa. Sijaisperheen sosiaalinen verkosto laajenee sijoitetun lapsen biologisella verkostolla ja lapsen ympärillä työskentelevillä ammattilaisilla. Omasta vahvasta tukiverkostosta ei siitäkään ole ainakaan haittaa. Hämäläisen (2012, 159) mukaan muutokset sosiaalisessa verkostossa olivat lapselle merkittäviä niin myönteisessä kuin kielteisessäkin mielessä. Tutkimukseni perhehoitajien kohdalla muutokset näyttäytyivät niin ikään sekä positiivisina että negatiivisina. Myönteisiä vaikutuksia tuen ja avun muodossa perhehoitaja sai esimerkiksi vertaisiltaan, muilta perhehoitajilta, sekä lapsen ympärillä olevasta ammattilaisverkostosta esimerkiksi omalta sosiaalityöntekijältään ja joskus myös lapsen syntymävanhemmilta. Kielteisenä näyttäytyi biologinen verkosto silloin, jos se ei antanut lapselle lupaa asettua sijaisperheeseen, tai ammatillinen verkosto, jos sijaisvanhempi ei kokenut saavansa siltä riittävää tai oikeanlaista tukea. Tarinoissa kerrottiin jonkin verran perhehoitajan yhteistyötahoihin liittyvistä verkostomuutoksista, mutta ei juuri lainkaan lapsen omiin sosiaalisiin verkostoihin liittyvistä muutoksista. Kirjoituksista puuttuu erityisesti lasta koskeva tunnepuhe; mitä tuntemuksia muutokset herättävät, miten lapsi sopeutuu muutoksiin tai mitä lapsi niistä ajattelee.

6.4 Perhehoitajuuden perustarinan keskeiset ulottuvuudet

Näiden yllä kuvaamieni teemojen – tie perhehoitajaksi, arjen haasteiden keskellä ja katse tulevaan: voimaa ja jaksamista sijaisvanhemmuuteen - kautta tutkimuksessani rakentuu perhehoitajuuden ”perustarina”.

Sen mukaisesti perheeseen sijoitettua lasta odotellaan onnellisissa tunnelmissa joskus vuosia, joskus taas sijoitus saattaa tapahtua hetkessä. Odotukseen liittyy innostusta, suunnitelmia, käytännön järjestelyjä, haaveita, toiveita ja joskus myös pelkoja, voimattomuutta ja epävarmuutta. Silti todellisuus, ”joka rysähtää päälle”, on aina täynnä yllätyksiä - sekä myönteisiä, että kielteisiä. Tulosteni mukaan sijaisperheen arki sisältää paljon iloa ja tavalisuutta. Se sisältää myös lapsen oirehinnasta, eri verkostoista, sijaisperheen omista kriiseistä tai perhehoitajuudesta itsestään kumpuavia haasteita ja erityisyyttä, jotka laittavat perhehoitajan jaksamisenkin välillä lujille. Voimaa ja jaksamista arkeen tuovat asioiden jakaminen, omasta fyysisestä ja psyykkisestä jaksamisesta huolehtiminen sekä toimivat, yhteistyöhön perustuvat suhteet lapsen verkostossa toimiviin ammattilaisiin sekä lapsen syntymävanhempiin. Kokonaisuudessaan perhehoitajuus kuitenkin antaa enemmän kuin ottaa. Ulla-Leena Alppin (kt., 18) sanoin:

”olisinko ryhtynyt tähän vanhemmuuteen, jos olisin tiennyt mitä tulossa on, miten paljon lapsen on koeteltava rakkauttani, kysyttävä omaa arvoaan. Tämän kysymyksen kuulen silloin tällöin. Ja vastaukseni on aina sama. Tämä lapsi tuli elämäni, ja sydämeeni. Hän on siellä.”

Yllä oleva ote kuvastaa myös sitä, kuinka perhehoitajuuden perustarinan sisältä on löydettävissä eri diskursseja ja keskenäänkin kilpailevia, vastakkaisiin suuntiin vetäviä ”voimia”. Perhehoitoa voidaan parhaiten kehittää tarkastelemalla ja tutkimalla näitä vastavoimia ja haasteellisiakin kipupisteitä.

Aineistoni tarinoiden perusvire oli vaikeuksista ja niistä selviytymisestä kertominen. Perhehoitajuuden perustarinan eri vaiheista kerrotuissa kertomuksissa vaihtelivat sekä kärsimyksen että ilon ja tyytyväisyyden puhe ja tunnemaailmat. Kärsimys näissä kirjoituksissa näyttäytyi niin pelkona lapsen puolesta, huolena lapsen tilanteesta, taisteluna lapsen oikeuksien puolesta, menettämisen pelkona kuin ruumiillisinakin kärsimyksinä. Kärsimyspu-

heen kantavana teemana näytti olevan jaksaminen ja haasteista selviytyminen: vaikeuksien kautta voittoon pyrkiminen ja vahva sitoutuminen lapseen.

Iloa ja onnellisuutta tarinoissani kuvastivat arjen pienet ja hyvin tavalliset asiat, yhteiset lapsen, puolison tai vertaisten kanssa jaetut hetket, omat perhehoitajuuden kautta löytyneet oivallukset elämän ”helmistä” ja lapsen pienetkin edistysaskeleet. Nämä hetket kantoivat, vahvistivat yhteenkuuluvuutta ja sitoutumista sekä antoivat puhtia jatkaa eteenpäin välillä myrskyävälläkin ”elämän merellä”. Ne voimaannuttivat.

Vaikkakin arkea sijaisperheissä eletään pääsääntöisesti ”tässä ja nyt”, aineistossani perhehoitajuuden arki tuntuu asettuvan sekä menneisyyden että tulevaisuuden jatkumolle: molemmat aspektit näkyvät kerrotuissa tarinoissa vaikuttaen ja rakentaen kuvaa tämän hetken arjesta.

7 PERHEHOITAJUUS JA VOIMAANNUTTAVAT ELEMENTIT: ARJESSA KOETTUA JA SIITÄ KERROTTUA

Tässä luvussa tarkastelen perhehoitajuuden perustarinani sisältä löytämiäni ja erittelemiäni sijaisvanhemmuuden arjessa jaksamiseen ja voimaantumiseen liittyviä elementtejä. Kukaan myös sitä, mitä ja miten niistä aineistoni tarinoissa kirjoitetaan. Voimaantumisen (empowerment) tarkoitan sisäistä voimantunnetta, yksilön kykyä voimistaa itseään, kehittää omaa voimantunnettaan sekä toimia yhdessä toisten kanssa yhteisöllisyyden voimaa kokemalla. Voimaantumisen peruskysymyksiä voivat olla ”Miten haluan elämäni elää?” ja ”Mitä voimavaroja ja eväitä tässä tarvitsen?” (Siitonen 1999, 25.)

7.1 Arjen toimijuus jaksamisen kivijalkana

Toimijuuden käsitteellä viitataan yleensä yksilöiden kapasiteettiin tehdä päätöksiä ja toteuttaa niitä, jolloin käsite jo sinällään pitää sisällä vivahteita vaikutuksesta ja voimasta. Toimijuus rakentuu sosiaalisesti ja pitää sisällään valinnan ja toisin tekemisen mahdollisuuden. (Gordon 2005, 115.) Ajatteluni mukaisesti toimijuudessa on kyse omista vaikutusmahdollisuuksista, itsensä auttamisesta ja osallisuudesta, joita voisi kuvata myös arjen käsitteellä ”oma apu”. Perhehoitajuuden silmälasien läpi katsottuna kyse on kyvystä ja tunteesta ”pitää arki kasassa”: pystyä vaikuttamaan omaan ja lapsen tilanteeseen, riittävästä voimavaroista vastata tästä haastavasta tehtävästä ja löytää jaksamista tukevia elementtejä omasta arjestaan. Näin ollen ajatusmaailmani toimijuudesta on lähellä Suvi Krokin (2009, 29 - 31) sosiaalityön väitöskirjassaan käyttämää arjen toimijuuden käsitettä, johon tässä tutkimuksessa sitoudun. Vastaavaa arkista toimijuutta Marja-Liisa Honkasalo (2004, 57) on nimittänyt kiinnipitäväksi ja minimaaliseksi toimijuudeksi ja Marita Husso (2003) inhimilliseksi toimijuudeksi.

Krok (2009, 29 - 31) näkee, että arjen toimijuus tapahtuu tietyssä ajassa ja paikassa ja siihen kytkeytyy jatkuvuuden tunne sekä arjen itsestänselvyys. Arjen toimijuuden määreitä ovat hänen mielestään rutiinit, suhteissa oleminen ja merkitys, joiden kautta arki pyritään pitämään samanlaisena ja toistettavana toisin kuin aktiivisessa ja rationaalisessa toimijuus-

nessa, jossa pyritään muutokseen toimijan, päämäärän ja muutoksen ollessa oleellisinta. Arjen olemisen tapa on tietynlainen aikakäsitykseen perustuva tavanmukaisuus. Arjen toimijuutta luonnehtii toistaminen, käytännöllinen arkinen tekeminen, joka ei näytä tähtäävän välittömästi ulkoisen maailman muuttamiseen vaan sen ylläpitoon. Näitä piirteitä löysin tutkimistani kirjoituksista ja sitä kautta ymmärrän arjen toimijuuden olevan tutkimukseeni osallistuneiden perhehoitajien yksi keskeisimmistä arjen voimavaroista. Suuri osa arjen toimijuudesta rakentuu sosiaalisten suhteiden ja yhteisen toiminnan varaan – keskeisiä elementtejä perhehoitajuudessa nämäkin.

Aineistoni tarinoista välittyi, että joskus perhehoitajuus nähdään niin suurena projektina ja vaativana haasteena, että oma hyvinvointi unohtuu. Mutta kuten *Arto Tiihonen* (kt., 52) tarinassaan kirjoittaa, se on varsin lyhytnäköistä. Hän vertaa tilannetta lentokoneen vaaratilanteeseen: silloinkin pitää ensin vaaran uhatessa pitää huolta omasta toimintakyvystä laittamalla itselle happimaski ja vasta sitten kykenee auttamaan muita. Aineistossani nämä toimijuuden tilat ja rakennusaineet tulivat hyvin näkyväksi. Toisille toimijuutta edusti oma tukiverkosto, toiset taas löysivät sitä kirjoittamisen, taiteen, liikunnan, työn tai musiikin kautta.

Puolison tuki ja sijaisvanhemmuuden näkeminen yhteisenä juttuna oli yksi perhehoitajana toimimisen kulmakivistä. Joskus myös puolisoitten erilaiset persoonallisuudet ja kasvuhistoriat voivat olla hyvä ja perheen toimijuutta vahvistava asia. Kun toinen on ”kauhusta jäykkänä” jossakin asiassa, voi toinen seistä rinnalla tyynenä ja selväjärkisenä, ja toisissa tilanteissa, kun toinen hermostuu pahanpäiväisesti, voi toinen löytää tilanteesta lohdullisia-kin puolia. Joskus vahvistusta arjen toimijuuden näkökulmasta voi löytyä yllättävistäkin suunnista. Aineistossa kuvattiin muun muassa sitä, kuinka omista lapsista voi olla korvaamatonta apua esimerkiksi puuttuvien leikkitaitojen opettajana sijoitetulle lapselle. Tukiverkoston ja ystävien merkitys korostuu sijaisvanhemmuudessa etenkin silloin, jos itse on liian uupunut tai jos kyseessä on yksinhuoltajasijaisvanhempi. Toisin tekemiselle aikaa antoi kirjoittajien mukaan myös rutiinit ja selkeän päiväjärjestyksen luominen, jolloin aikaa vapautuu muulle tärkeälle.

Alla oleva esimerkki valottaa sitä melkein jokaisessa tarinassa kerrottua ja esille tullutta seikkaa, jonka mukaan keskustelujen ja puhumisen merkitys on korvaamaton omien tun-

teiden purkamisen keinona. Tämä kertoo myös siitä, että perhehoitajilla on tarve jakaa kokemuksiaan ja hakea vahvistusta omille tulkinnoilleen toisilta samassa tai samankaltaisessa elämäntilanteessa olevilta.

”Ystävien, lasten kummien, naapureiden ja työkavereiden kanssa puhuttiin paljon vanhemmuudesta. Ja kaikesta saamastamme tuesta en osaa edes kirjoittaa olematta epäuskottavan imelä. Tanks!- Käytin myös miehisiä selviytymiskeinoja hyväkseni – uppouduin töihin, hankin niitä liikaakin, että en olisi joutunut masennuksen ja voimattomuuden valtaan. -” (kt., 51.)

Töihin uppoutumisesta oman toimijuuden edesauttajana ja fyysisen työn käyttämistä tunteiden purkamisen väylänä kuvaa myös seuraava aineisto-ote:

”- Saatana, nyt se lähtee! Tempaan kiukaan irti ja kannan saman tien ulos hakeen. -Puran kaiken betonille. pakko päästä aloittamaan puhtaalta pöydältä. Istun lattialla entisessä saunassa. Alkaa helpottaa. Kuulostelen ääniä ylhäältä. Vieläkö talo pidättää hengitystään? Onko koira uskaltanut kiivetä ylös?-” (kt., 128.)

Omien ahdistavien tunteiden ja oman keinottomuuden upottamien fyysiseen toimintaan kertoo siitä, kuinka ihminen on kokonaisvaltainen kokonaisuus, jossa kehollisella toiminnalla on oma keskeinen roolinsa: havainnot ja tunteet ovat sekä mentaalisia että ruumiillisia prosesseja. Yllättävää sen sijaan oli, että ”raa’an fyysisistä” toimintakeinoista kertoivat lähinnä sijaisinä toimivat. Sijaisäitien kirjoituksissa näkyi enemmän se, kuinka kehollinen toiminta purettiin lenkkeilyyn tai omasta hyvinvoinnista huolehtimiseen. Useassa tarinassa kerrottiin siitä, kuinka liikkuminen ja lenkkeily yksin, kumppanin tai koiran kanssa antoi ajatuksille tilaa ja arkeen pientä etäisyyttä. Joskus myös puhuminen nähtiin helpompana jossakin muussa ympäristössä kuin kotona. Useammassakin aineistoni tarinassa kerrotaan siitä, kuinka kirjoittaminen on ollut tarinan kertojalle tärkeä selviytymiskeino.

”Minä olen selvinnyt kirjoittamalla. Kirjoittamalla kaikesta, ja monella eri tavalla. Ja monesta eri isyyden osa-alueesta, vaiheista ja niin ihanista kuin kamalistakin isyyskokemuksista. Tunteista, joita en tiennyt olevan olemassa-kaan ennen kuin ryhdyin sijaisäksi tai isäksi – en näe niillä kovinkaan suurta eroa. Kirjoittaminen ei kuitenkaan ole minulle pelkkää asioiden ja kokemusten kirjaamista, vaan myös ajattelua, jäsentelyä ja teoretisointia. -” (kt., 46.)

*”- Tekstiä kertyi paljon; kirjoittaminen oli minulle tärkeä selviytymiskeino. -”
(pk., 3.)*

Kirjoittamalla perhehoitajalla on mahdollisuus jäsentää vaikeita tunteita ja saattaa tai koostaa kenties sekavatkin ajatuskehitykset jollakin tavalla juonelliseksi tarinaksi ajan jatkumolle. Onko tästä ollut kyse myös kirjoittajakutsuun vastanneiden kirjoittajien kohdalla? Husso (2003, 30) näkee, että muistelukirjoitukset ovat paitsi omaelämäkerrallisia kuvauksia kirjoittajan arjesta ja sen ihmissuhteista myös kirjoittajan tapoja luoda käsityksiä itseltään sekä itselleen että oletetuille lukijoille. Näin kirjoittajilla on kirjoitustensa kautta mahdollisuus valikoida, millaisena he itsensä, elämäntapahtumansa ja motiivinsa esittävät. Löytyykö tästä yhtymäkohtia myös selviytymisen ja jaksamisen painottamiseen? Korostamalla tarinoissa omaa arjen toimijuuttaan kirjoittajat samalla vahvistavat keskeistä rooliaan ja kuvaa itsestään selviytyvinä, jaksavina ja vahvoina perhehoitajina. Itse kirjoittamisen lisäksi myös muiden tuottamat kirjalliset tekstit ja taide nähtiin lohtua ja voimaa antavina. Joku löysi voimaa uskosta, ja myös tiedon hankkiminen sekä uusien taitojen opiskelu nähtiin omaa arjen toimijuutta vahvistaviksi asioiksi. Yksi kirjoittajista oli opiskellut luontaishoitajaksi lapsen tarpeiden vuoksi.

”- Tiedon hankkiminen on sekin tärkeää. Harvoin kirjatietoa voi soveltaa suoraan arjessa, silti jotkut perustiedot toimivat kuin majakka pimeällä merellä; valonpilkahduksia kohti on vain kauhottava. -” (kt., 17.)

Aineisto-ote kuvastaa sitä, kuinka haasteellisissa tilanteissa apua ja tukea haetaan monestakin eri lähteestä, josta vain voisi löytyä näitä ”valonpilkahduksia”, joiden kautta omaa arjen toimijuutta voitaisiin kohentaa. Vaikka perhehoitajan oma toimijuus nähdään tärkeänä, monet tutkijat ovat sitä mieltä, että sijaisperheen tukea ja jaksamista ei saa jättää pelkästään sen varaan (mm. Ketola 2008; Valkonen 2008). Aineistoni pohjalta jaan tämän näkemyksen ja katson, että sijaisperheen on tärkeä saada monenlaista, eri tavoin annettua tukea. Vähämaan (2009, 51) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät odottivat perhehoitajalta tiettyä omaa varmuutta ja kykyä toimia sijoitetun lapsen kohdalla kuten lapsiperheissä yleensä toimitaan ilman, että kaikesta tarvitsee aina kysyä sosiaalityöntekijältä. Sijaisperheen perhe-elämä pitää kuitenkin sisällään niin paljon erityisyyttä, jotta mielestäni rinnastus tässä mielessä tavalliseen lapsiperheeseen ei ole täysin relevantti. Monissa asioissa (esimerkiksi matkustus ulkomaille, terveydenhoito, koulunkäyntiin liittyvät asiat) sijaisperhe ei edes voi toimia täysin itsenäisesti. Sijaisperheen tukeminen nähdään tutkimuksissa

tärkeänä, samoin kyky tuen vastaanottamiseen, mutta ympärivuorokautista päivystystukea ei edellä mainittuun vedoten tavallisen sijaisperheen kohdalla nähdä tarpeelliseksi. Itse olen tästä asiasta eri mieltä. Pelkästään tieto siitä, että joku on tavoitettavissa mihin aikaan vain luo turvaa ja auttaa reflektoimaan haastavissa tilanteissa – antaa arjen toimijuudelle tarpeellista taustatukea ja toimii aiemmin mainittuina valopilkahduksina pimeällä merellä.

7.2 Vertaistuki voimavarana

Hanna Heinosen (2011) tutkimuksen mukaan perhehoitajat kokivat saavansa parhaiten tukea omalta läheisverkostoltaan. Toisena erittäin merkittävänä tuen lähteenä he kokivat toiset sijaisperheet eli vertaistuen, jota saatiin sekä omien kontaktien että alueellisten perhehoitajien yhdistysten kautta (myös Ketola 2008, 50 – 51). Tutkimukseni tarinoissa kerrottiin, kuinka läheisverkostosta saatavaa tukea saatiin lähinnä omalta puolisoilta tai joissakin tilanteissa omilta lapsilta tai naapurin tädiltä, mutta muuten missään merkittävässä roolissa se ei ollut.

Sen sijaan vertaistuesta kerrottiin tarinoissa paljon, sen merkitys korostui ja se tuli tutkimuksessani hyvin esille. Vertaistuesta kerrottiin lämpimästi ja kuvaukset yhdessä jaetuista hetkistä olivat tarinoissa monesti hyvin tunnelatautuneita – jopa romanttisestikin kerrottuja. Vertaistuella nähtiin olevan merkittävä rooli esimerkiksi juuri jaksamisessa, koska kokemusten jakamisen ja kuulluksi tulemisen kautta on mahdollista saada myös uusia toimintamalleja ja näkökulmia omaan työhön. Ketola (2008, 50) on sitä mieltä, että vertaistuen vahvuus on sen yhdenvertaisuudessa ja siinä, ettei kukaan ole ”valvontavastuussa” toisesta.

”- Paras apu näyttää aina tulevan toisilta sijaisvanhemmilta. Joudumme vanhempina sietämään ja kestävään epävarmuuden tilaa, toimimaan pitkälle oman vaistomme ja ymmärryksemme varassa. Kantamaan tietysti vastuun tekemistämme virheistä. –” (pk., 264.)

Yllä oleva Alppin päiväkirjasta lainattu ote kuvastaa, kuinka perhehoitajat kokevat tärkeäksi yhteisen ymmärryksen tilan jakamisen, sen, että toinen voi ymmärtää toista ja tämän tunnemaailmaa jopa ilman sanoja. Tarinoista kuvastui kuinka vertaistuen tai –ryhmän apu oli korvaamaton erityisesti synkkinä hetkinä tai silloin, kun ei tiennyt mitä tehdä. Joskus on

myös mukava kokoontua vain olemaan jonkun muun asian tiimoilta ja hetkeksi unohtaa kotona olevat arjen haasteet sellaisessa ryhmässä, joka osaa näitä hetkiä arvostaa, kuten alempana oleva aineisto-otekin kuvastaa. Toisaalta sijaisäitien porukoissa ei viikonloppunakaan voi sulkea puhelinta, koska joku saattaa tarvita hetken yhteyttä, neuvoa tai muuten vain puhetta äidin kanssa (pk., 141). Rentoutumista auttaa, kun tietää, että kotona on kaikki hyvin.

*”- Kun kokoonnumme oman ryhmämme kanssa kesämökkimme saunateras-
sille ja aloitamme ”lyhyen” tunnelmakierroksen, vierähtää siinä pari, kolme
ihanaa, uupumusta torjuvaa tuntia. Tai kun lähdemme kotikaupunkini si-
jaisäitiryhmän kanssa jäljittämään naisen ja äidin osaamme antiikin jumala-
tarmyyttien kautta, on varmaan, että ne hetket voimaannuttavat. –” (kt., 17.)*

Vertaistuen oleellisia piirteitä ovat kuuntelu, välittäminen, rohkaisu ja tuki. Richart Sennett (2004) on teoksessaan ”Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa” pohtinut näitä teemoja ja lanseerannut kunnioitusvajeen käsitteen. Jäin pohtimaan Sennettiä lukiessani, voisiko tästä löytyä yhtymäkohtia myös vertaistukeen. Voisiko kunnioitus ollakin kuulemista ja kunnioituksessa näin ollen olisi kyse osallisuudesta ja toisen asemaan asettumisesta – samoista elementeistä kuin vertaistuessakin - niin, että toinen voi kokea olevansa merkityksellinen? Mistään vähäpätöisestä asiasta vertaistuessa ei kuitenkaan ole kyse, sillä Helsingissä ko-keillulla vertaistuen mallilla on pystytty jopa estämään sijoituksen katkeamisia (Mantila ym. 2008, 119 -120).

Vertaisryhmien hyöty ja tarpeellisuus on viime aikoina tunnustettu laajemminkin ja niitä on ryhdytty järjestämään myös sijoitetuille lapsille, perheen biologisille lapsille ja synty-mävanhemmille. Tätä tukee myös Reinikaisen (2009, 64 – 68) tutkimus, jonka mukaan parhaimmillaan nuorisokodissa asuneet tytöt muodostivat toinen toistaan tukevan vertaisryhmän ja asuintovereiden joukosta löytyi läheinen ystävä.

Vertaisryhmien kokoaminenkaan ei kuitenkaan ole aina ongelmaton. Jos ryhmä kootaan omasta organisaatiosta, riskinä on, että ryhmästä muodostuu ennestään tuttujen henkilöiden piiri, joka voi olla haaste uusille, tuoreille näkökulmille. Niin ikään ennestään tutussa ryhmässä jokaisen ryhmäroolit voivat entuudestaan olla hyvinkin vahvat ja niitä voi olla vaikea muuttaa. Tutun ryhmän parissa on vaarana lipsua myös ryhmän perustehtävän ulko-

puolelle ja ryhtyä puhumaan aivan muusta. Voi käydä niinkin, että ryhmässä ryhdytään panettelemaan yhteistyökumppaneita, jolloin katse kääntyy pois itsestä, omista tunteista ja toiminnasta ja niiden reflektoinnista, jonka kuitenkin tulisi olla vertaisryhmän keskiössä. (Raitanen 2008, 168 – 169.)

7.3 Ammatillaiset perhehoitajan taustajoukkoina

Tutkimuksessani yhteistyö sijaisperheen ja heitä tukevien sosiaalityöntekijöiden sekä muiden ammattilaisverkostojen kanssa sujui hyvin ja joustavasti, vaikkakin Ketolan (2008, 44 – 46) kyselytutkimuksella tavoittamilla perhehoitajilla oli monenlaisia kokemuksia tästä yhteistyöstä. Tarinoissaan aineistoni kirjoittajat kokivat kuitenkin haasteelliseksi sen, että yhteistyötahoja on niin paljon ja paikkoja, joihin lasta tulee kuljettaa monta:

”Kuormittavammaksi olen kokenut sen, etten voi valita henkilöitä, joiden kanssa minun tarvitsee lapsen asioita hoitaa. Sijaiskotilapsen tarpeista ja sijoittavan kunnan käytännöistä johtuen minun on käytävä huoltosuunnitelma-neuvotteluissa, kuljetettava lasta tutkimuksissa, hoidoissa, terapioidessa, asioitava kelassa, työnhajauksessa, apuvälinekeskuksessa jne. Viimeksi kuluneen puolen vuoden aikana olen asioinut 31 eri työntekijän kanssa kasvokkain, puhelimitse tai sähköpostitse. Olen avannut kotini sosiaalityöntekijöille, perhehoidontarkastajille, näiden sijaisille, sijaisten sijaisille ja lapsen sukulaisille. – ” (kt., 29.)

Haasteelliseksi koettiin myös erilaisten lomakkeiden täyttäminen, neuvotteluissa istuminen ja työntekijöiden tavoittelemiseen kuluva aika, joka mahdollisesti on poissa ajasta lapsen kanssa. Näitä kaikkia haasteita on helppo ymmärtää perheen arjen toimivuuden ja jaksamisen näkökulmasta. Toisaalta nämä ovat myös asioita, jotka ovat vahvasti esillä jo perheen valmennuksen yhteydessä, joten sijaisvanhemmiksi ryhtyvien tuliksi kyetä nämä huomiomaan ja niihin orientoitumaan jo lapsen sijoitusvaiheessa. Yhteistyötahojen, palaverien ja kuljetusten näkeminen haasteena voi kertoa myös siitä, että valmennusvaiheessa jotkut tosiasiat ja faktat sivuutetaan, joko tietoisesti tai tiedostamatta, tai niiden vaikutusta perheen arkeen ei nähdä riittävän realistisesti.

Pääsääntöisesti aineistoni perhehoitajat kuitenkin kertovat kokevansa, että ovat saaneet hyvää tukea yhteistyötahoiltaan, kuten sosiaalitoimesta, koulusta ja poliisilta. Osassa kertomuksia kerrottiin turhautumisesta, kun tarvittu tuki ja saatu apu eivät kohdanneet. Joissakin tarinoissa kuvattiin sitä kuinka tilanteessa olisi kirjoittajan mielestä tarvittu konkreettista apua, mutta saatavilla oli vain keskustelutukea. Näistä tarinoista oli tulkittavissa myös tiettyä toivottomuutta, kun itse on tilanteessa neuvoton eikä apua löydy muidenkaan tahojen kautta. Joidenkin kokemuksissa myös lapsen leimautuminen saattoi eristää ja eriarvoistaa lasta. Kahdella kirjoittajalla oli kokemusta siitä, kuinka lapsen erityisyyttä tai sijoituksen syistä kumpuavia haasteita ei päiväkodissa ja urheiluharrastuksessa ymmärretty ja lapsi joutui pois näistä hänelle tärkeistä yhteisöistä. Onneksi korvaavia paikkojakin löytyi.

Valkonen (2008, 107-108) on listannut sijaisperheen odotuksia lastensuojelun työntekijöille. Näitä ovat muun muassa lapsen taustatietojen saaminen, luottamus ja avoimuus, valmennus, koulutus ja henkinen tuki, taloudellinen tuki eri alueilla ja perhehoitajan huomiointi tasavertaisena yhteistyökumppanina. Tutkimukseni nosti näiden lisäksi tärkeiksi odotuksiksi ammattilaisille myös sen, että perhehoitajat toivoisivat suoraa ja rehellistä kannanottoa, neuvoja ja ohjeita sekä sitä, että ammattilaiset toisivat omaa näkemystään enemmän esille. Perhehoitajat kokivat joissakin tilanteissa ammattilaisten jopa ”panttaavan” tietämystään.

”- Psykiatrin arvio työstä vastaa täysin sitä mitä Markun kanssa on nähty ja koettu arjessa. Kiintymyssuhdehäiriö on tosiasia. Niin viaton sana ja niin paljon kuin se sisältää. - Arviossa ei ole meille uutta, mutta on äärettömän tärkeää kuulla vihdoinkin psykiatrin näkemys tilanteesta. Ja vielä tärkeämpää on kuulla hänen näkemyksensä jatkosta, sen suhteenhan olemme kaikkein epävarmimpia. -” (pk., 227.)

” – Viime aikojen vanhemmuudessani olen usein ollut pihalla kuin lumiukko siitä missä kulloinkin mennään. Olisikin taivaallisen ihanaa saada kuulla joskus joltakin pätevältä mielen ammattilaiselta miten missäkin arjen kriisisissä tulisi toimia, mikä milloinkin on oikein. Sellaisesta tiedosta olisin maksanut melkein mitä vain. ” (pk., 365.)

”Kaikesta tästä juteltiin toisten samassa tilanteessa olevien vanhempien kanssa, mutta näiden arjen asiantuntijoiden lisäksi olisi ollut hyvä saada arvioita myös viranomaisasiantuntijoilta. Vuosi vuodelta olen nimittäin tullut vakuuttuneemmaksi, että paras, mahdollisesti jopa ainoa keino auttaa murrosikäistä nuorta on tukea hänen vanhempiaan jaksamaan nuoren rinnalla. –” (kt., 15.)

Nämä otteet kertovat mielestäni siitä, kuinka keinottomaksi perhehoitajat välillä itsensä tuntevat ja toivoisivat jonkun muun rinnalleen konkreettisestikin arkea ja vastuuta jakamaan.

Tutkimukseni aineistossa kerrotaan, kuinka perhehoitajat kokevat, että heihin kohdistuu paljon ristiriitaisiakin odotuksia sijoittavien sosiaalityöntekijöiden taholta. Perheen odotetaan esimerkiksi jakavan vanhemmuuden lapsen syntymäperheen kanssa ja tekevän läheistä yhteistyötä, mutta ystävystymistä ei nähdä hyvänä asiana (kt., 106 -107). Työssäni perhehoitajien tukijana olen huomannut myös tämän ristiriidan. Monesti jo sijoitettujen lasten vanhemmat ovat kokeneet omassa lapsuudessaan paljon vaille jäämistä. Sen vuoksi heillä on edelleen paljon tarvitsevuutta, jota he mielellään kohdistavat lapsensa sijaisperheeseen, jonka ikään kuin ”kuuluu olla heille ystävällinen”. Hankaluuksia saattaa syntyä, mikäli sijaisperheen ja lapsen syntymäperheen välille rakentuu liian tiivis ystävyys, koska suhde ei kuitenkaan koskaan voi olla täysin tasavertainen. Perhehoitaja joutuu oman roolinsa vuoksi esimerkiksi raportoimaan sosiaalityöntekijöille lapsen ja vanhemman suhteeseen, kotilomien olosuhteisiin ym. liittyvistä tapahtumista, joten suhdetta ei koskaan voi leimata luottamuksellisuudeksi siinä määrin, kun se ymmärretään ystävyys-suhteissa. Syntymävanhemmat tulisikin kohdata ikään kuin työtoverina, yhteistyökumppanina, jonka kanssa työtä tehdään yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi, rinnakkain, mutta oma perhehoitajan rooli ja sen vaatima ammatillisuus säilyttäen.

Aineistossanikin kuvattiin kuinka sosiaalityön ammattilaiset odottavat perhehoitajan kohtelevan sijoitettua lasta omana lapsenaan, mutta toisaalta he eivät saa ”omia lasta” liikaa. Heidän odotetaan suhtautuvan lapsen biologisiin vanhempiin arvostavasti, ymmärtävän heidän heikkouksiaan ja tekevän heille tilaa lapsen elämässä – oli vanhemman problematiikka mikä tahansa. Sijaisvanhempien odotetaan myös hallitsevansa tunteensa vaikeissakin tilanteissa, jotta he eivät puhuisi kielteiseen sävyyn lapsen omista vanhemmista. Näiden odotusten pohjalta näyttääkin siltä, että perhehoitajalta edellytetään tavallista parempia ja tietoisempia vuorovaikutustaitoja, lapsen erityistarpeiden vahvaa ymmärrystä sekä tavallista vanhemmuutta ammatillisempaa otetta. (Vähämaa 2009, 52.)

Sijaisperheen myös odotetaan iloitsevan syntymävanhempien elämän järjestymisestä, vaikka se samalla on uhka heille itselleen lapsen mahdollisen kotiinpaluun muodossa (Lau-

riila 1993, 152 – 153). Hieman yllättäen näitä vaatimusten ristiriitoja ei kirjoituksissa kuitenkaan korostettu eivätkä ne tulleet millään tavoin keskeisenä esille. Aineistossani kuvattiin myös niitä hämmennyksen tunteita, kun sijoitettuna ollut lapsi palaa omaan perheeseensä. Oman surutyön keskellä perhe joutuu kannattelemaan lasta ja kenties vielä tukemaan syntymävanhempaa tämän vanhemmuudessa. Aineistoni ei kerro, ovatko perhehoitajat saaneet tähän tilanteeseen ulkopuolista apua. Haluaisin kuitenkin uskoa, että nykypäivänä kotiutustilanteissa perheen tuki räätälöidään automaattisesti jo siinä vaiheessa, kun kotiutusta aletaan suunnitella.

Sijaisperheen koti hoivan paikkana ja tilana on sinänsä jo ristiriitainen ja sellainen, että yksityisen ja julkisen raja välttämättä hämärtyy (Vähämaa 2009, 52 - 54). Aineistossani kuvattiin, kuinka sijaisperheen odotetaan elävän normaalia elämää, mutta toisaalta perhehoitaja joutuu kuitenkin avaamaan kotinsa ovet sosiaalityöntekijöille, joskus jopa ”ammatilaisten armeijalle” ja lapsen biologiselle verkostolle. Sijaisvanhempien tulee myös suostua avaamaan omaa parisuhdettaan ja perhe-elämäänsä ulkopuolisille ja olla joustavia, sopeutuvaisia sekä kyetä käsittelemään haasteellisiakin ongelmia (Laurila 1993, 27). Vähämaan (2009, 52) tutkimuksen sosiaalityöntekijät kokivat voivansa kohdistaa laitoksiin ja ammatillisiin perhekoteihin selkeitä lasta koskevia vaatimuksia, jotka helpottavat hänen omaa työtään. Aineistostani ei tullut esille, että perhehoitajat olisivat kohdanneet tällaisia vaatimuksia – lukuun ottamatta kotinsa ovien avaamista - mutta omassa arkityössäni olen kohdannut, kuinka esimerkiksi lapsen etuudet siirretään perheen haettavaksi siinäkin tapauksessa, että kunta perii ne hoidon korvaukseksi. Kertooko tämä perhehoitajuutta koskevasta yhteiskunnallisesta muutoksesta, että perhehoitajaltakin odotetaan jatkossa enemmän ammatillisuutta ja kykyä olla avuksi lastensuojelulle muillakin kuin vain lapsen hoidon ja kasvatuksen areenoilla?

Sosiaalityöntekijät eivät odota sijaisperheen selviävän omillaan täysin ilman tukea. Tukeamisessa he näkevät kuitenkin omat erityisyytensä, koska liikutaan perheen yksityisellä alueella: esimerkiksi juuri jaksamisen tukemiseksi järjestettävässä vapaan mahdollistamisessa saattaa olla omat haasteensa. Perhehoitaja saattaa torjua kotiin tarjotun tuen ja pitää kiinni perheen omilla ehdoilla tapahtuvasta tukemisesta, joka taas voi olla hankala järjestää. (Vähämaa 2009, 52 – 54.) Kuitenkin tutkimuksilla on osoitettu, että perhehoitajat odottavat saavansa tukea omalta sosiaalityöntekijältään ja heidän jaksamiseensa heijastuu se, kuinka

hyvin he kokevat tätä tukea saavansa (Mantila ym. 2008, 28 – 29; Valkonen 2008, 107 – 108; Caw & Sebba 2014, 168 - 172). Näin on laita myös tässä tutkimuksessa, kuten alla oleva aineisto-ote kuvastaa.

”- Sosiaalityöntekijä oli yrityksessä mukana niillä vähäisillä keinoilla, joita sosiaalityöntekijällä on. Nyt jälkeenpäin olen paljon ajatellut sitä, että olisi pitänyt olla mahdollisuus keskustella säännöllisesti jonkun perheen ulkopuolisenkin kanssa, peilata arjen ratkaisujaan, joita piti tehdä usein intuition varassa – tai joihinkin yksikertaisesti ajautui vaihtoehtojen puuttuessa. Milloin pitäisi joustaa, milloin olla ehdoton, mitä voi tehdä silloin, kun mitään ei voi tehdä. Miten sellaista epävarmuutta voi kestää. –” (kt., 14.)

Ristiriidaton ei ole sosiaalityöntekijänkään asema suhteessa sijaisperheeseen. Hän joutuu tekemään yhteistyötä useiden sijoitetun lapsen verkoston henkilöiden kanssa, joilla usein on vastakkaisiakin intressejä sijoitetun lapsen asioissa. Ongelmatonta ei ole sekään, että yleensä sosiaalityöntekijä joutuu olemaan toimeksiantosopimuksen tekijä, rahakirstun var-tija, tukitoimien järjestäjä, perheen valvoja ja kontrolloija ja samalla kuitenkin psykososiaalisen tuen antaja. (Rabb 2008, 152 – 153.)

7.4 Lapsen kahdet vanhemmat

Huostaanotossa lapsi voidaan erottaa biologisista vanhemmistaan vain ulkoisesti, ei sisäisesti. Koivumäen (2009, 65 - 66) haastattelemien sijaisisien kertomana sosiaalityöntekijät kuitenkin odottavat saavansa sijaisistä konkreettisesti isän sijaisen sijoitetulle lapselle joko biologisen isän tilalle tai rinnalle. Koivumäki kuvaa perhehoidon sosiaalityöntekijöiden näin toteuttavan isyyden alihankintamallia, jolla isyyden tehtävät olisi tuotettavissa perhehoidon hallinnollisella menettelyllä. Alppi (2010, 93) pohtii mielestäni hyvin ansiokkaasti ja asian ytimeen menevästi tätä problematiikkaa päiväkirjassaan pohdiskellessaan, mitä tai ketä hän sijaisvanhempana sijaistaa:

”- Virallisessa ajattelussa sijaistan Sinin syntymä-äitiä, mutta niin en koe tekevänä. Hänen kanssaan teen yhteistyötä, mutta äitiydessäni en sijaista mitään enkä ketään. Vanhemmuudessa tärkeintä on tunnesuhde lapseen, en voi sijaistaa kenenkään toisen tunteita. Sinin ja minun suhde on meidän väli-

semme tunnesuhde. Hänen suhteensa syntymä-äitiinsä on toinen ja toisenlainen tunnesuhde. –”

Valkosen (1995, 7) näkemyksen mukaan lapsen etu on menetetty siinä vaiheessa, kun lapsi menettää suhteen alkuperäisiin vanhempiinsa. Lapsen ja biologisen verkoston yhteydenpidon tärkeydellä on nähty olevan vaikutusta sekä perhesijoituksen onnistumisen että lapsen identiteettikehityksen kannalta (Valkonen 1995, 11). Vastakkaisiakin näkemyksiä asiasta on esitetty. Hilikka Niemelä (2005, 60 – 62) väittää, että lapsen kiinnittymistarpeen ja vanhemman sitoutumisen kysymystä on lastensuojelussa väistetty. Hän näkee, että usein lastensuojelun piirissä olevan lapsen suhde vanhempaansa on liian turvaton ja epävarma lapsen kehityksen pohjaksi ja lapsi tarvitsisi tukevampaa kiinnittymiskohdetta. Tämän uuden ja vahvan kiintymiskohteen järjestämisen sijaishuollossa olevalle lapselle hän näkee vaikeana kysymyksenä sekä teoreettisesti että käytännössä. Sijaisperheessäkin lapset ovat kuitenkin jatkuvasti huolissaan omista vanhemmistaan ja siitä, miten heidän elämänsä sujuu: lapset eivät pysty kukoistamaan sijaisperheessä, ennen kuin he saavat varmuuden, että vanhempien elämä on järjestyksessä ja että he saavat apua. Nämä kaikki edellä mainitut aspektit näkyivät myös tutkimusaineistossani, joka osaltaan kertoo siitä, että jatkuvuuden, turvallisuuden ja jaetun vanhemmuuden teemoja joudutaan erityisesti sijoituksen alkumetreillä kovasti työstämään.

Laurila (1993, 149) nimeää suhteet biologisiin vanhempiin sijaisvanhemmuuden vaativimmaksi tehtäväalueeksi. Käyttämästäni aineistosta välittyi kuitenkin kuva sujuvasta yhteistyöstä lapsen syntymävanhempien ja sijaisvanhempien välillä. Molempien läsnäoloa ja roolia lapsen arjessa arvostettiin.

” – onhan lapsi myös saanut aina äidiltään lahjoista suurimman, elämän lahjan. Se on arvokkain lahja, minkä toiselle voi antaa. –” (kt., 71.)

Tarinoiden kerronnassa välittyi syntymäperheen arvostaminen ja sijoitetun lapsen näkeminen osana tätä omaa syntymäperhettään. Hyvien ja toimivien suhteiden nähtiin mahdollistavan sijaisperheen keskittymisen lapseen ja hänen tarpeisiinsa. Tarinoista välittyi, kuinka tärkeää on se, että lapsen syntymävanhemmat hyväksyvät lapsen sijoituksen ja sijaisperheen ja antavat lapselle näin ikään kuin luvan ja rauhan asettua perheeseen. Muussa tapauksessa ongelmat saattoivat johtaa jopa sijoituksen purkautumiseen.

”- Hän (äiti) kylläkin ilmoitti aikovansa hakea huostaanoton purkua heti kun hänen asiansa selkiytyisivät. – ” (kt., 60.)

Laurila (1993, 152 – 153) näkeekin toimivan yhteistyön kulmakiveksi sen, että biologinen vanhempi on selvästi luovuttanut myös henkisellä tasolla vanhemmuuden sijaisperheelle ja toimii itse vain jonkinlaisessa apuvanhemman roolissa. Nykykäsitys ei enää tue syntymävanhempien apuroolissa olemista, vaan heidät halutaan nähdä ja ottaa lapsen tueksi sijaisperheen rinnalle täysiveroisina kasvattajina. Toisaalta myös Laurila (emt., 149) kuvaa muita tutkimuksia, joiden mukaan sijaiskodeista jo maailmalle lähteistä nuorista ne, jotka ovat saaneet ja voineet pitää kiinni suhteestaan syntymävanhempiansa, ovat selviytyneet aikuiselämässä parhaiten.

Christine Horrocks ja Jim Goddard (2006, 264 – 266) ovat tutkineet sijaishuollossa olleita aikuisia ja havainneet, kuinka heillä saattaa olla hyvin vähäiset tiedot taustastaan, vanhemmistaan, suvustaan, huostaanoton syistä – jopa itsestään. Tutkimus tukee osaltaan näkemystä yhteydenpidon tarpeellisuudesta lapsen biologiseen verkostoon. Myös aineistoni tarinoissa kerrottiin siitä, kuinka perhehoitajat näkevät tärkeäksi sen, että lapsilla on mahdollisuus kuulla omilta vanhemmiltaan huostaanoton syistä ja siitä, että lapsi ei ole syyllinen mihinkään, mitä on tapahtunut. Tulkintani mukaan tuomalla tätä esille perhehoitajat haluavat siirtää vastuuta lapsen tilanteesta tämän vanhemmille; lapsi, joka ei ymmärrä huostaanottonsa syitä saattaa syyttää sijaisperhettään siitä, että nämä ovat ottaneet hänet omaan perheeseensä. Asiaa ei välttämättä auta, jos perhehoitaja yrittää asiaa selittää. Lapsen näkökulmasta on uskottavampaa, jos asiasta kertoo henkilö, joka on ollut itse tilanteissa läsnä. Sijoitetuille lapsille on hyvin tavallista, että he syyttävät myös itseään sijaishuoltoon joutumisesta, joten tämän syyllisyyden vähentäminen on sijoituksen onnistumisen ja lapsen itsetunnon kannalta olennaista.

”- Tyttö on lähtenyt työstämään varhaisia kokemuksiaan ja tarvitsee varmasti paljon keskustelua syntymä-äitinsä kanssa.” (pk., 28.)

”-Lapsen selviytymisen kannalta tärkeitä avaimia pitävät hallussaan myös syntymävanhemmat. Pystyvätkö he pyytämään lapselta anteeksi ja kestämään tämän oikeutettuja vihan tunteita niin, ettei lapsen tarvitse pelätä tulevansa jälleen hylätyksi. – ” (kt., 16.)

Avoimuus nähtiin aineistossani tärkeäksi ominaisuudeksi suhteissa lapsen biologiseen verkostoon, kuten myös kyky asettua syntymävanhempien asemaan ja empatia heitä kohtaan. Kertomusten kuvakielen kautta tätä ymmärrystä ja empatiaa välittyikin. Tarinoiden kautta pääsemme kurkistamaan myös siihen hämmentävään ja herkkään hetkeen, kun lapsen kaksi perhettä kohtaa ensimmäistä kertaa. Tähän hetkeen sisältyy paljon vahvoja tunteita: hämmennystä, uteliaisuutta, mustasukkaisuutta, ahdistusta, pelkoa ja jopa vihaa. Kirjoittajien mukaan hetki on riipaiseva. Tähän hetkeen saattaa sisältyä myös mustasukkaisuutta syntymävanhempien pohtiessa mielessään onko heillä enää paikkaa lapsensa sydämessä ja elämässä. (kt., 70; 122.)

”- Kun osaisin sanoa, ole rauhassa, jospa me molemmat mahtuisimme Utun maailmaan? Toisaalta, kuinka sellaista ensimmäisessä tapaamisessa voi odottaa? Voiko ylipäättään koskaan? Että lapsen oma äiti tekisi tilaa hänelle, joka on viemässä äitiyden myötä koko ihmisarvon, jättää jäljelle ikuisen tuomion epäonnistumisesta. –” (kt. 122).

Yllä olevat otteet kuvaavat sitä, kuinka tunnekylläisiä tapahtumia vanhempien tapaamiset ja yhteistyön tekeminen heidän kanssaan ovat myös perhehoitajalle ja kuinka emotionaaliosella tasolla siitä kerrotaan. Tämä on mielestäni yksi puoli, joka tuo esille perhehoitajuuden tunnetyön luonnetta. Ensihetki on kuitenkin myös hyvin merkittävä, sillä koko myöhäisempi sijoituksen kulku rakentuu tämän hetken ja ensivaikutelman varaan. Tässä hetkessä luodaan pohja tulevalle yhteistyölle. Laurila (1993, 152) näkeekin, että sijoittavan sosiaalityöntekijän ammattitaito punnitaan tässä hetkessä. Pohdinkin, kuinka voisimme sosiaalityöntekijöinä löytää toimivia työkaluja ja sopivia menetelmiä tämän tärkeän hetken hoitamiseen ja tukemiseen niin, että heti alusta lähtien päästäisiin siihen tunnemaailmaan, että kaiken toiminnan keskiössä olisi aidosti lapsen etu ja yhteistyö lapsen parhaaksi?

Myös yhteinen näkemys lapsen tarpeista ja lapsen hyvästä elämästä nähtiin aineistoni kertomuksissa tärkeäksi. Aineistoni perhehoitajat suhtautuivat pääsääntöisesti Hämäläisen (2012, 121 – 154) tutkimuksen tavoin lapsen syntymävanhempiin arvostavasti, aitona yhteistyökumppanina. Tämä näkyi paitsi tarinoiden hengessä myös siinä, että syntymävanhemmat elivät mukana monessa kirjoituksessa ja heistä puhuttiin tarinoissa kunnioittavasti. Lasten moninaiset perhesuhteet nähtiin kertomuksissa rikkautena, jonka valossa lapsilla on ympärillään monenlaisia läheisiä ja tärkeitä ihmisiä.

Hämäläinen (2012) tuli tutkimuksessaan siihen tulokseen, että lapsen verisiteet ovat vahvoja, mutta koti on neuvoteltavissa. Hänen mukaansa lapsen vanhemmuuskäsitys saattaaakin olla laaja, jolloin siihen mahtuu ajatus useammasta vanhemmasta (emt., 160 - 162). Leena Valkonen (1995) on Hämäläisen kanssa hieman eri linjoilla: hänen mukaansa jaettu vanhemmuus on aikuisten mielissä elävä toive ja lasten on vaikea omaksua käsitystä kaksista vanhemmista. Valkosen mielestä lapset valitsevat vanhemmikseen ne vanhemmat, joilta kokevat saavansa sekä rakkautta että arkista huolenpitoa rajoineen. Toiset vanhemmat voivat silti olla muutoin läheisiä ihmisiä ja tärkeässä roolissa lapsen elämässä. Sijaisäidin läheisyyttä lapselle vahvisti fyysinen läheisyys, koska he olivat aina lähellä ja valmiita tukemaan lasta. Hämäläisen (2012, 160 - 161) tutkimuksessa lapselle tärkeistä suhteista suhteet sijaisäiteihin nousivatkin ylitse muiden, joskin suhteet sijaisisiin olivat yhtä lailla tärkeitä ja merkityksellisiä lapselle. Suhde sijaisisiin saattoi olla erilainen laadultaan, ja siinä painottui enemmän toiminnallinen ja yhdessä tekemisen puoli. Nämä samat suhdetositiot olivat löydettävissä aineistoni tarinoistakin.

Aineistossani kirjoittajat kuvasivat sitä, kuinka erityisesti sijaisvanhemmuuden alussa kaipaasi aikaa tutustua lapseen ja löytää oma (sijais)vanhemmuus, kuten nimimerkki *Selviytyjä –äiti* kuvaa seuraavassa:

”- Sosiaalityöntekijät ja kasvatuksen ammattilaiset puhuvat jaetun vanhemmuuden ideaalista eli siitä, että lapsen biologiset ja sijaisvanhemmat jakavat vanhemmuuden. Koska olen sijaisvanhempi ensimmäistä kertaa, kaipasin erityisesti sijoituksen alussa rauhaa löytää oman vanhemmuuteni. Vasta sen jälkeen tunsin voivani jakaa sen. –” (kt., 29.)

Kirjoittaja jatkaa ymmärtävänsä, kuinka haasteellista toivetta on toteuttaa. Samaan aikaan kun sijaisvanhempi toivoo ”lapsivuodeaikaa”, syntymävanhemmat kipuilevat sijoituksen alkamista ja kaipaavat tiivistä kontaktia lapseen. Yleinen lastensuojelun arkikäytännöissä vallitseva käsitys tuntuu oman ”mutu” –tuntumani perusteella olevan se, että sijoitettujen lasten yhteydet biologisiin vanhempiin ja muuhun sukuun ovat tiiviimmät sukulaisperhesijoituksessa. Koisti–Auerin (2008, 120) tutkimus ei tätä kuitenkaan vahvista. Yhteydet tuntuivat kyllä toimivan kohtuullisen hyvin sen vanhemman sukuun, johon lapsi oli sijoitettu, mutta toiseen vanhempaan ja tämän sukuun ne olivat katkenneet yllättävän monessa sijoituksessa.

Toisaalta aineistoni tarinoissa kuvattiin myös niitä surun ja luopumisen tunteita, kun lapsi kodin olosuhteiden parantuessa palautui takaisin syntymävanhemmilleen ja sijaisperhe joutui asettautumaan uuteen rooliin, tukiperheenä toimimiseen. Näissä tilanteissa on omat haasteensa, kun oman suruprosessin keskellä perhe kuitenkin joutuu tukemaan lasta muu-
tossa ja tekemään siirtyminen hänelle mahdollisimman helpoksi. Parhaimmillaan onnistu-
essaan tämä voi olla kaikkia osapuolia voimauttava prosessi: lapsi ja vanhemmat voivat
jatkaa elämäänsä yhdessä, ja sijaisperhe voi kokea onnistuneensa ja tehneensä työnsä hy-
vin, kun kotiutuminen on mahdollista. Ihanteellisinta olisi, jos suhde kotiutumisen jälkeen
voisi jatkua esimerkiksi säännöllisenä tukisuhteena ja jos vanhempiinkin voisi luoda niin
luottamuksellisen suhteet, että epäkohdista ja tarvitusta tuesta olisi helppo puhua.

Haasteellisena aineistoni tarinoissa nähtiin myös se, että lapsi suuntaa kiukun ja vihan tun-
teita perhehoitajaan ja toisaalta ikään kuin idealisoi omat vanhempansa. Sillä vain harvoin
lapsi tai nuori pystyy kohdistamaan vihan tunteita ensin oikeaan osoitteeseen, niihin van-
hempiin, jotka lapsen kärsimyksistä ovat vastuussa.

*” Silti – tuntuu hyväksikäytetyltä. Kyllä, juuri siltä. Se on minulle uusi tunne. Markku oli sarkasmis-
saan oikeassa sanoessaan yhtenä päivänä, että eikö si-
jaisvanhemmat –nimike voitaisi rehellisyyden nimissä vaihtaa sijaiskärsijöik-
si. –” (pk., 249.)*

Aineisto-otteet kuvastavat sitä, kuinka lapsi on intuitiivisesti viisas ja kohdistaa pelottavat
ja ahdistavat tunteet sinne, minne hän uskaltaa niitä suunnata: sijaisvanhempiin, koska lap-
si tunnistaa, että nämä sen kestävät. Kirjoitusten kautta on tulkittavissa, että näin myös
pääsääntöisesti on: sijaisvanhemmat jaksoivat ottaa vastaan lapsen kiukun ja hädän ja heil-
lä riitti ymmärrystä nähdä myös sen taakse.

*”Hän (=biologinen äiti) jaksaa olla vielä terhakka, ja se on ymmärrettävää,
mehän tämän helvetin olemme läpikäyneet lähietäisyydellä. –” (pk., 371.)*

Perhehoitajuus nostaa pintaan omiakin kasvukokemuksia ja kipupisteitä. Sijoitetut lapset
aktivoivat usein perhehoitajien omia työstämättömiä elämäkysymyksiä ja nostavat esille
omaa vaille jäämistä, pelkoja ja tarvitsevuutta lapsena. Sijaisvanhempana tämä kasvamisen
prosessi haastaa ja pakottaa työstämään näitä kysymyksiä, jotta perhehoitaja kykenee erot-

tamaan itseensä ja lapseen liittyvät prosessit ja välttää tilanteen kriisiytymisen koko perhetä vahingoittavalla tavalla. (Mantila ym. 2008, 25.) Aineistoni tarinat eivät näitä omaa kasvamista kuvaavia prosesseja tuoneet merkittävässä määrin esille. Voikin olla niin, että ne ovat liian intiimejä ja henkilökohtaisia jaettavaksi ulkopuolisille. Voisi myös ajatella, että näiden kertomusten puuttuminen kuvastaa sitä, että kertomukset omasta kasvusta ja sen haavoittavista hetkistä eivät välttämättä vahvasta toivottua kuvaa jaksavasta ja selviytyvästä perhehoitajasta. Sijaisvanhemmuudessa voi käydä myös kuten eräälle kirjoittajalle: lapsen näkeminen omien vanhempien kanssa sai hänet ymmärtämään paremmin omankin suvun merkityksen ja toi kaipuun omille juurille.

Vaikkakin pääsääntöisesti tarinoiden kirjoittajat näkivät suhteet syntymävanhempiin hyvinä, joskus ne kuitenkin loivat myös varjoja sijaisperheen arkeen:

” – Elämänilosi alla asui yhä menettämisen ja hylätyksi tulemisen pelko. Edellisenä päivänä olit vastentahtoisesti vierailut vanhempiesi luona, ja nyt et uskaltanut edes yöllä päästää minua läheltäsi. Ihmettelin minne olivat jälleen kadonneet turvallisuuden ja luottamuksen tunteesi. –” (kt., 68.)

Leena Valkonen (2008, 116) referoi Höjerin sijoitettujen lasten ja heidän syntymävanhempiensa välisestä yhteydenpidosta tehtyä tutkimusta. Sen mukaan yli puolet sijaisvanhemmista oli sitä mieltä, että lasten kontakteilla syntymäperheisiinsä on ollut kielteinen vaikutus sijaisperheen elämään. Siksi onkin mielestäni mielenkiintoista, että edellä kuvatun kaltaisia esimerkkejä aineistossani oli hyvin vähän.

Jaettuun vanhemmuuteen liittyy paljon ja monenlaisia tunteita. Parhaiten lasta tai nuorta kuitenkin tukee se, että hän saa ilman lojaliteettiristiriitoja rakentaa myönteistä suhdetta niin sijaisvanhempiin kuin syntymävanhempiinsakin ilman, että he kilpailevat keskenään lapsen suosiosta.

”- Olenko joskus ollut mustasukkainen syntymä-äidille? Sijaisvanhemmuuteeni ensimmäisinä kuukausina kyllä. En enää sen jälkeen kun tunsin miten kiintymys tyttöön kasvoi rakkaudeksi. Rakkaus sulkee pois halun omistaa. Sini ansaitsee kaiken rakkauden mitä hänen ympärillään on. –” (pk., 391.)

7.5 Voimaantumisen osa-alueet yhteenvetona

Arjen rakenteissa haasteiden keskellä voimaa ja jaksamista tuovilla elementeillä on hyvin keskeinen merkitys ja tärkeä rooli koko perheen toimivuuden kannalta. Niin ikään niillä on suuri merkitys siihen, kuinka perhehoitaja kokee selviytyvänsä tehtävästään. Aineistoni tarinoiden kautta välittyi kuva, että jaksamista arkeen haettiin ja saatiin arjen toimijuudesta (niin sanotusta ”omasta avusta”), vertaistuesta, verkostossa toimivilta ammattilaisilta sekä sijoitetun lapsen syntymävanhemmilta. Näihin voimaannuttaviin elementteihin sisältyi myös haasteita, mutta perhehoitajuudessa jaksamisessa nämä osatekijät ovat keskeisiä. Mitä enemmän näitä elementtejä löytyy sijaisperheen arjesta ”hyvässä mielessä”, sitä paremmin perhe ja sijoitettu lapsi näyttäisivät voivan.

Tulosteni mukaan merkillepantavaa on se seikka, että sama asia saattoi toimia sekä jaksamista tukevana että voimavaroja kuluttavana asiana. Erityisesti tämä korostui lapsen verkostojen kohdalla. Sekä viranomaisverkosto että biologinen verkosto saattoi olla merkittävä apu ja voimavara silloin, kun se tuki perhehoitajan omaa näkemystä ja oli ikään kuin ”samalla puolella”. Vastaavasti se saatettiin nähdä haitalliseksi ja kuluttavaksi, jos työntekijät vaihtuivat usein, heiltä ei saanut toivottua apua/tukea tai ymmärrystä tai jos lapsen biologinen verkosto ei antanut lapselle ja perheelle työrauhaa.

8 KERROTUISTA KOKEMUKSISTA TEORIOIHIN

Tässä luvussa tarkastelen lähemmin perustarinaani ja sen sisältöalueita jaksamisen, selviytymisen ja voimaantumisen teorioiden näkökulmasta, koska nämä näyttäytyivät niin keskeisessä roolissa aineistossani ja sen myötä tuloksissani.

8.1 Perhehoitajana jaksaminen, selviytyvyys ja selviytyminen

Kuten tässäkin tutkimuksessa selviytymisellä viitataan yleisesti paitsi tiettyyn tilanteeseen tietyllä hetkellä myös kykyyn ja keinoihin saavuttaa tämä tilanne. Selviytymiseksi ymmärretään hyvään tilanteeseen johtanut prosessi, jolloin selviytymistä on mielekästä tarkastella sekä onnistumista määrittävien yhteiskunnallisten normien että yksilöllisten onnistumisen kokemusten kautta. (Reinikainen 2009, 4.) Selviytyvyydellä (resilienssi) tarkoitetaan joustavuutta, kimmoisuutta, sinnikkyyttä, lannistumattomuutta sekä mukautumis- ja palautumiskykyä: kyvykkyyttä toimia stressaavissa tilanteissa ja toipua niistä (Heikkinen 2007, 25 – 26). Toisin sanoen sen voidaan sanoa olevan tietoinen ja ennakoiva kyky sopeutua ja toimia joustavasti erilaisissa haasteellisissa tilanteissa sekä toipua ja kehittyä niiden jälkeen. Heikkinen (emt.) näkee selviytymisen kannalta tärkeiksi tekijöiksi ainakin läheiset ja lämpimät kiintymyssuhteet, kyvyn selviytyä stressaavista tilanteista, riittävän itseluottamuksen, kodin ulkopuolisen sosiaalisen tuen sekä kyvyn hahmottaa ja tulkita monimutkaista todellisuutta ja ratkaista arjen ongelmia. Aineistoni valossa kaikki nämä edellä mainitut osatekijät on löydettävissä myös perhehoitajana jaksamisen ja selviytymisen taustalta. Kun nämä eri osa-alueet ovat tasapainossa, sijaisvanhemmuus ja sijoituskin sujuvat hyvin.

Alla olevat aineisto-otteet kuvastavat sitä, kuinka oleellisesta ja tärkeästä asiasta perhehoitajan arjessa onkaan kyse, kun puhutaan jaksamisesta. Aineistoni tarinoissa jaksamisen ja selviytymisen painottaminen näkyi vahvana juonteena ja siitä kerrottiin paljon:

”- Omasta jaksamisesta ja jaksamattomuudesta tiedän paljonkin. Tosin kaikki se, mitä niiden hyväksi voi tehdä vaatii jo jonkinlaista jaksamista. Tärkeää on se, että jaksaisi riuhtaista itsensä silloin tällöin irti murheista, keskittyisi aivan muuhun, antaisi mielensä levätä. –” (pk., 370.)

”- Näin raskaaksi en olisi osannut lapsen hoitoa kuvitella. Ilman toisia lapsia emme olisi jaksaneet kuin muutaman viikon. toiset toivat iloa ja elämää taloon –”(kt., 87.)

”- Johtuuko tämä tunteeni uupumuksesta, vai pitempiaikaisesta uupumuksesta, jota voi nimittää jo kulumiseksi. Alanko turtua näille tilanteille? Mitä minulle tapahtuu? -”(pk., 338.)

Kirjoituksista oli löydettävissä myös jaksamista tukevia tapoja ja keinoja, joiden kautta uskon kirjoittajien löytävän vaadittua resilienssiä perhehoitajuuteensa. Alkutaipaleella selviytyvyyttä tuki saatu ennakkovalmennus ja aika, jonka joutui odottamaan lasta, jolloin oli vielä aikaa pohtia päätöstään. Haastavissa kasvatustilanteissa keskeinen jaksamista ja selviytyvyyttä tukeva tekijä voi olla myös ulkopuolinen työnohjaus, koska sen kautta on mahdollisuus jäsentää omaa sijaisvanhemmuuttaan (Ketola 2008, 49). Alueellisesti järjestetyissä työnohjausryhmissä on mahdollista saavuttaa myös vertaistuen hyödyt (Heinonen 2011, 14). Ulkopuolisen, mutta perhehoitoon perehtyneen, työnohjaajan käyttäminen ohjauksissa on perusteltua, koska silloin ohjaus on riittävän ”neutraalia” eikä siinä ole läsnä esimerkiksi sijoittavan tahon valvontaa ja kontrollia. (Ketola 2008, 49 – 50.)

Myös täydennyskoulutus on tärkeä selviytymistä ja jaksamista tukeva elementti, koska sen kautta perhehoitajalla on mahdollisuus saada uusia näkökulmia, uutta, ajankohtaista tietoa ja käytännön toimintamalleja sijoitetun lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Onnistuakseen se vaatii kuitenkin hyvää organisointia ja koulutuksen tulee olla riittävän monipuolista vastatakseen eri elämäntilanteissa olevien perheiden tarpeisiin. (Ketola 2008, 48 – 50.) Caw ja Sebba (2014, 168 – 201) esittelevät teoksessaan prosessinomaisen, ryhmämuotoisen, työnohjausmallin, jota hyödynnetään myös omassa työpaikassani. Näiden perhehoitajien ryhmien (ADAPT ja SCATT) kautta sijaisperheille on tarjolla tukea, mahdollisuus teoreettista tietämystä kehittävään koulutukseen sekä mahdollisuus opettaa uusia toimintatapoja ja tarjota tilaisuus harjoitella reflektiivistä ja terapeuttista vanhemmuutta aiheeseen perehtyneen työnohjaaja - terapeutin johdolla. Terapeuttisella vanhemmuudella tarkoitetaan perhehoitajan reflektiivisiä ajattelu- ja toimintaprosesseja, joissa huomiota ei keskitetä pelkästään lapsen tai nuoren mieleen ja kokemuksiin vaan myös perhehoitajan omiin. Tämä on perhehoidossa tärkeää, koska omat aiemmat kokemuksemme ja omat kasvatustapamme vaikuttavat siihen, miten olemme toisten kanssa vuorovaikutuksessa. (emt., 160 – 161.)

Aineiston tarinoiden kirjoittajat kertoivat tarinoissaan siitä, että myös huumori ja se, että pystyy välillä nauramaan, auttoi heitä jaksamaan. Samoin heitä auttoi lähellä olevien ihmisten ymmärrys ja empatia. Myös empatian puutteesta kirjoitettiin. Valkosen (2008, 107 - 108) mukaan perhehoitajat kertovat saavansa voimaa ja jaksamista siitä, että heille merkittävät ihmiset ymmärtävät heille tärkeää huolenpidon etiikkaa – tarvetta pitää huolta toisista ja etenkin lapsista. Huolenpidon korostaminen ja perhehoitajien lasta kohtaan tunteman huolen tulisikin olla tärkeä yhteinen asia sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijän vuorovai-
kutuksessa. Sitä tulisi kunnioittaa ja tukea. Kuitenkin täytyy muistaa myös se, että perheet ovat erilaisia ja vastaavasti tuen tarpeet vaihtelevat. Näin ollen parhaiten tuen tarve ja tarjottu tuki kohtaavat, kun tuki on perheen tarpeisiin räätälöityä.

*”- Väitän, ettei sijaisvanhempana selviämiseen tarvita aiempaa synnytysko-
kemusta tai parisuhdetta. Sen sijaa (yksinhuoltajaksi) aikovalta vaaditaan
kestävä motiivi hoitaa toisen lasta ympärivuorokautisesti, halua ottaa selvää
asioista, tahtoa ja taitoa tehdä yhteistyötä lapsen biologisten vanhempien ja
viranomaisten kanssa sekä runsaasti omatoimisuutta, tasapainoisuutta ja eri-
tyisesti kestävyyttä sietää arvostelua, painostusta ja marginaalissa elämistä.
– Ehdoton ja horjumaton sisäinen vakaumus siitä, että sijaisvanhemmuus on
”mun juttu” – tuli mitä tuli ” (kt., 31.)*

Yllä oleva ote kuvaa sitä, kuinka monissa tarinoissa on kyse selviytymismahdollisuuksista ja kuinka monipuolisia ominaisuuksia perhehoitajalta vaaditaan. Korostaessaan vaadittuja taitoja ja ominaisuuksia kirjoittajat haluavat tehdä itsensä näkyväksi rationaalisena ja aktiivisena toimijana ja tuoda esille, kuinka haastava tehtävä perhehoitajana on myös kasvattanut heitä ihmisenä ja opettanut elämän realiteetteja. Voisi myös olettaa, että kasvua, edistystä ja jaksamista korostava selviytymistarina on se kertomus, joka perhehoitajina toimivilta halutaan mieluiten kuulla ja jonka he mielellään itse haluavat myös kertoa. Marginaaliin jäävät julkisessa kerronnassa tarinat jaksamattomuudesta, keinottomuudesta ja epäonnistumisista, koska näiden tarinoiden kertominen olisi uhka perheen sijaisvanhemmuudelle ja perhehoitajan identiteetille ja jopa perheessä mahdollisesti olevalle sijoitukselle. Näiden kertomusten tarkasteleminen tutkimustarkoituksessa olisi kenties vielä hyödyllisempää kuin selviytymistä korostavien tarinoiden.

8.2 Voimaantuminen

Voimaantumisorientaatiota (empowerment) käytetään eri puolilla maailmaa monen eri tieteen-, hallinnon- ja elämänalueilla. Aila Wallin (2011, 160 – 161) määrittää voimaantumisen sosiaalisia taitoja ja itsesäätelytaitoa, kuten motivaatiota ja sitoutumista, vahvistavaksi sisäiseksi voimaksi. Hän näkee voimaantumisen olemisen muotona, ei opittavana taitona. Työssä tämä näkyy oman työn ”omistamisena”, vastuullisuutena ja siinä, että työntekijä nauttii työstään ja huomioi myös muut. Niin ikään innostus työhön ja halu luoda uutta lisääntyvät, jolloin työ voi muuttua intohimoksi, flow –kokemukseksi. Yhteisötasolla voimaantuminen näkyy ei-syyllistävänä, ennakoivana ja yhteistoimintaa painottavana lähestymistapana. Kaikki nämä ovat tärkeitä elementtejä myös perhehoitajana toimimisessa ja siinä tehtävässä jaksamisessa. Kaikkia näitä olikin löydettävissä myös tutkimusaineistostani. Flow –kokemuksia voi tulkita olevan erityisesti ne hetket, kun lapsen asiassa on otettu edistysaskeleita. Näistä myös kerrotaan aineistossa hyvin tunteellisesti.

Juha Siitonen (1999, 59 - 66) puolestaan määrittää voimaantumisen henkilökohtaiseksi ja sosiaalisiksi prosessiksi, omia voimavaroja ja vastuullista luovuutta vapauttavaksi tunteeksi, jolloin voimaantuneesta henkilöstä heijastuu myönteisyys ja positiivinen lataus. Nämä taas ovat yhteydessä hyväksyvään luottamukselliseen ilmapiiriin ja arvostukseen, jotka rohkaisevat kokeilemaan myös luovia ratkaisuja. Oleellisia asioita perhehoitajuudessa nämmäkin. Siitonen (emt., 93) näkee, että voimaantuminen voi jossakin tietyssä toimintaympäristössä olla todennäköisempää kuin toisessa. Tämänkin näkemyksen vuoksi sijaisperheen tukemiseen ja ohjaamiseen tulee kiinnittää huomiota, jotta myös sijoitetun lapsen voimaantuminen olisi mahdollista jokaisessa perheessä.

Siitonen (1999, 161 – 165) on muodostanut voimaantumisteorian, joka pohjautuu viiteen väitelauseeseen eli premissiin. Haen seuraavassa aineistoni kautta yhtymäkohtia perhehoitajuudesta näihin Siitosen premissihin. Ensimmäisen premissin mukaan voimaantuminen on henkilökohtainen ja yhteisöllinen prosessi, jolloin voimaa ei voida antaa toiselle. Aineistoni mukaan perhehoitajuudessa vertaistuki ja yhteinen ymmärrys ovat tärkeitä prosesseja, joiden kautta henkilö voi itse voimaantua saadessaan uusia näkökulmia ja oppiessaan muiden kokemuksista. Näin aineistoni todentaa voimaantumisen yksilöllisen sekä yhteisöllisen luonteen. Toisen premissin mukaan voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtevä

prosessi, jota jäsentävät päämäärät, kyky, uskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot sekä näiden sisäiset suhteet. Tarinoissa perhehoitajuudessa selviytyminen nähdään tärkeänä päämääränä, ja kirjoituksista välittyy myös selkeästi kuva kyvyistä, joita tässä tehtävässä tarvitaan. Näin ollen uskon jo pelkästään kirjoitusten ja siihen sisältyvän sisäisen prosessin toimivan niiden kirjoittajille voimaannuttavana kokemuksena.

Kolmannen premissin mukaan voimaantuminen vaikuttaa katalyytin tavoin sitoutumisprosessiin: vahva katalyytti (empowerment) johtaa vahvaan sitoutumiseen ja heikko katalyytti (disempowerment) johtaa heikkoon sitoutumiseen. Tämä oli selkeästi nähtävissä myös aineistostani: tarinoissa kuvattiin ja korostui sitoutuminen lapseen ja perhehoitajan tehtävään. Ne sijaisperheet, jotka tarinoiden mukaan vaikuttivat jaksavilta ja voimaantuneilta, toivat selvästi esiin vahvaa sitoutuneisuuttaan lapseen ja sen merkitystä perhehoitajuuteensa.

Neljäs premissi ”voimaantuminen on yhteydessä ihmisen hyvinvointiin” on melkein päitselfirstänselvyys. Jos henkilö kokee innostusta työhönsä ja Wallinin (2011, 160 – 161) mainitsemia flow-kokemuksia, on selvää, että hän myös voi ja jaksaa paremmin. Viides premissi muistuttaa tärkeästä seikasta eli siitä, että voimaantuminen ei ole pysyvä olotila. Perhehoitajuus on niin monen osa-alueen ”palapeliä”, jossa paloja on niin monta, että yhden osasen järkkäminen voi hyvinkin vaikuttaa muihin pelin osasiin. Siksi onkin mielestäni tärkeää, että auttavia tahoja ja tukea on saatavilla riittävässä määrin silloin, kun voimaantumisen prosessi pysähtyy ja jaksaminen on koetuksella.

Löysin aineistoni kertomuksista mielestäni muutaman hyvän voimauttavan teesin, joista löytyy yhtymäkohtia Siitosen (1999, 161 - 165) premisseihin. Näistä voisi rakentaa vaikka perhehoitajan voimaannuttavan huoneentaulun:

- * Hetkessä eläminen ja sen oivaltaminen, että mikään ei ole itsestään selvää; on otettava mitä tulee ja iloittava aina kun vain voi, muistettava myös nauraa (kt., 86).
- * Opi nauttimaan levähdyspaikoista; vaikka huomenna tai tunnin päästä olisi toisin, juuri nyt on asiat hyvin. (kt., 14.)
- * Lapset ovat ainulaatuisia. Viime kädessä on heistä itsestään kiinni miten he rakentavat elämäänsä (kt., 15.)

9 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ, POHDINTAA JA UUSIA ELÄMÄN- JÄSENNYKSIÄ

Tässä luvussa reflektoin ja tarkastelen tutkimustani ja koko tutkielmaani johtopäätösten ja pohdinnan kautta. Pohdin, mikä todellisuudessa onkaan nyt toisin ja vastaan aiemmin tutkimukselleni esittämiini kysymyksiin. Pohdin myös omaa kehittymistäni ja tutkimuksen antia sosiaalialan ammattilaisen näkökulmasta. Niin ikään tutkimuksen luotettavuuden ja eettisten näkökohtien arviointi kuuluu hyvään tutkimuskäytäntöön. Luotettavuudella tarkoitetaan tutkimustulosten riippumattomuutta satunnaisista ja epäoleellisista tekijöistä sekä sitä, että tutkimukseen on auki kirjoitettu ne perustelut, joilla tutkimusta voidaan pitää luotettavana. (Aaltio & Puusa 2011, 153).

9.1 Yhteenvetoa – millä eväin kohti tulevaa?

Narratiivisen tutkimuksen voima on sen todentunnussa. Tutkimuksen uskottavuus ei pohjaudu perusteluihin ja väitteisiin vaan sen kykyyn vakuuttaa lukija, saada hänen eläytymään tarinaan - kokemaan se totena. Syrjälän (2001, 214) mukaan tutkimuksen lukemisen jälkeen parhaimmillaan jotakin on tosin kuin aikaisemmin sekä lukijan että tutkijan maailmassa. Näin toivon käyvän myös tämän tutkielman kanssa.

9.1.1 Normivanhemmasta arjen sankariksi

Aineistossani kuvataan siirtymisestä ”tavallisesta” perheestä tai tyhjästä kodista sijaisperheeksi ja vastaavasti päinvastoin. Näin kirjoitetuissa tarinoissa on läsnä sekä mennyt että tuleva. Tutkimukseni tulokset osoittavat, että kirjoittamissaan kertomuksissa perhehoitajat toivovat ja haluavat tuoda esiin ensisijaisesti normaaliutta ja perheensä tavallisuutta. Tästä ei välttämättä suoraan tarinoissa kerrota, mutta ajatus siitä välittyy kirjoituksista ikään kuin sisään rakennettuna ja taustalla olevana ”kehystarinana” ilmeten joissakin sivulauseissa tai arjesta kerrotuissa esimerkeissä. Lähtökohtaisesti tavallisuutta korostava tarina sijaisperheen arjesta on yhteisesti jaettu sekä sijaisperheen että lapsen sijoituksesta vastaavien sosi-

aalityöntekijöiden kerronnassa; lapselle halutaan annettavaksi ensisijaisesti koti (vrt. Vähämaa 2009, 47 – 48).

Kuitenkin aineistoni tarinoiden sisällöissä kerrotaan ja painotetaan vahvasti arjen erityisyyttä ja haasteellisuutta suhteessa ”tavalliseen” perhe-elämään. Tätä kautta perhehoitajan työn erityisluonne ja arjen sankaruus tulee kerronnan keinoin voimakkaasti esille. Arvelen tällä olevan yhtymäkohtia perhehoitajien tarpeeseen tulla arvostetuksi. Vaikka tarinoissa kuvattiin myös epävarmuutta, ahdistusta, huolta ja muita negatiiviseksi tulkittuja tunteita, tulosteni mukaan tilanteen hallinnan tunne – tunne siitä, että pystyy ja kykenee toimimaan – on kuitenkin päällimmäisenä. Tämä tunne taas auttoi jaksamaan ja *selviytymään* – vaikka vain seuraavaan aamuun. Kerronnan kautta välittyi, että mitä paremmin sijaisperhe pystyi turvaamaan heille sijoitetun lapsen tarpeet ja mitä sujuvampaa yhteistyö verkoston kanssa oli, sitä vahvemmin tarinat kuvastivat tilanteen hallinnan tunnetta.

Kirjoitetuissa tarinoissa kerrottiin lämpimästi ja arvostavasti muista sijoitusprosessissa mukana olevista tahoista ja henkilöistä. Tuloksissani korostui hieman yllättäenkin se seikka, että verkoston jäsenet olivat kertomuksissa useasti läsnä, vaikka eivät perheen tavanomaista arkea jaakaan. Aineistossani kerrotut tarinat vahvistivat Valkosen (2008, 100) ja Vähämaan (2009) näkemykset sisäisten motivaatiotekijöiden ja lapsilähtöisten motiivien tärkeydestä onnistumista rakentavina elementteinä. Tulkintani mukaan tarinoideni onnistumiset rakentuvat siitä, kun kaikki perheessä voivat hyvin, lapsi asettuu perheeseen ja yhteistyökuviot kaikkien osapuolten kanssa toimivat. Lapsilähtöiset motiivit, kuten halu antaa koti ja rakkautta lapselle, näyttävät olevan kirjoitusten mukaan vahvin edellytys sijoitusten onnistumiselle. Hieman yllättäen näyttäisi myös siltä, että ne myös korreloivat perhehoitajan työssä jaksamisen kanssa; altruistiset motiivit näyttävät auttavan sijaisvanhempaa sitoutumaan lapseen vahvemmin, jolloin halu ja tahto onnistua on suurempi. Se taas vastaavasti auttaa jaksamaan.

Pohdin tässä yhteydessä myös perhehoitajan uskonnollisen vakaumuksen merkittävyyttä sijaisperheeksi ryhtymisen motivaatiotekijänä. Aineistoni ei tätä suoraan kerro, mutta käytännön työni ja muiden sosiaalityöntekijöiden kanssa käymieni keskustelujen perusteella on havaittavissa, että usealla sijaisperheeksi ryhtyvällä perheellä on taustallaan jonkinlainen tavanomaista vahvempi uskonnollinen vakaumus. Onko siis niin, että kristillisen ar-

vomaailman omaaville ihmisille altruistiset motiivit ja lähimmäisen – erityisesti lasten – auttaminen on lähellä sydäntä ja onnistuminen tai selviytyminen tästä yhteiskunnallisesti merkittävästä tehtävästä sitä kautta tavallistakin tärkeämpää? Perhehoitajiksi ryhtyvillä on yleensäkin vahva hoivaamisvietti sekä halu auttaa, joten voisi olettaa, että erityisen vahvana nämä näkyvät kristillisiä arvoja korostavan sijaisperheen kohdalla. Uskonnollisen vakaumuksen omaavalle perheelle voikin olla erityisen raskasta, jos perhe ei *selviydy* tehtävästään ja sijoitus jostakin syystä katkeaa. Tällä saattaa joissakin tapauksissa olla vaikutusta jopa heidän asemaansa omassa yhteisössään.

Vaikka tutkimusten mukaan monet sijaisvanhemmat pitävätkin tärkeänä työstään saamaansa palkkiota, se ei kuitenkaan ole merkityksellinen syy tai motiivi perhehoitajaksi ryhtymiselle (Ketola 2008, 43; Valkonen 2008, 101). Myöskään aineistonani toimineissa tarinoissa perhehoitajuuden tätä puolta, rahallista korvausta tai muita materiaalisia palkkioita, ei tuotu millään tavoin esille – yllättäen niistä ei kerrottu mitään. Rabb (2008, 152 - 154) näkee, että keskustelu rahasta on sosiaalityölle perhehoidon yhteydessä tabu. Onko siis niin, että myös käyttämieni teosten kertomusten kirjoittajat pitävät raha-asioiden esille ottamista jonkinlaisena tabuna eivätkä sen vuoksi halunneet ottaa tätä puolta esille? Näen aineistosani kuitenkin yhtymäkohtia tämän hetken yhteiskunnalliseen keskusteluun niukkenevasta taloustilanteesta ja vähentyvistä resursseista, sillä joissakin tarinoissa rahapolitiikkaan liittyviä asioita sivuttiin esimerkiksi pohdintoina lastensuojelun resursseista tai lapsen tarvitsemien maksusitoumusten saamisen hankaluutena. Kuitenkin viimekädessä perheen taloudellisen tilanteen vakaus vaikuttaa selviytymisen tunteeseen oleellisella tavalla. Tarinat kertovat siitä, kuinka perhehoitajaksi ryhdytään epäitsekäistä syistä ja halusta olla avuksi/hyödyksi sekä lapselle että yhteiskunnalle. Pohdinkin, kokivatko kirjoittajat kenties ilmaisevansa ristiriitaa tämän motiivin kanssa tai pelkäävätkö tulevansa leimatuksi pelkätään taloudellisten motiivien perusteella toimiviksi sijaisperheiksi (jota sitäkin silloin tällöin kuulee yleisessä keskustelussa), jos ottavat taloudelliset näkökohdat kirjoituksissaan esille. Voihan toisaalta olla myös niin, että kirjoittajakutsu ei suunnannut kirjoittajien mietteitä materiaalisten asioiden suuntaan.

Sijaisvanhemmuudelle asetetaan paljon vaatimuksia. Sinclair ym. (2005, 145 – 147) näkevät, että sijoitukset sujuvat paremmin, jos perhehoitajalla on kyky käsitellä lapsen kiintymyssuhdevaikeuksia, yhteydenpito vanhempien kanssa sujuu, mutta nämä eivät sabotoi

sijoituksen kulkua, ja lapsi tai nuori saa tarvitsemansa tuen koulunkäyntiin. Sijoitusta tukee myös perhehoitajan lapsikeskeinen orientaatio, koska lapsikeskeiset perhehoitajat kykenevät paremmin täyttämään edellä mainitut vaatimukset. Tuekseen he tarvitsevat riittävästi tukea ja taitavan sosiaalityöntekijän, joka tukee lapsen ja perheen kiintymyssuhdetta ja vähentää negatiivisen vuorovaikutuksen kehää lapsen ja perhehoitajan välillä. Lisäksi tarvitaan elämäntarinan työstämistä lapsen kanssa. Näiden ehtojen täytyttyä haastavampikin lapsi saa luvan asettua perheeseen. Näyttämön tälle luo arki ja sen rutiinit, jotka luovat arkeen ennustettavuutta, järjestystä ja turvallisuuden tunnetta sekä auttavat perheenjäseniä sopeutumaan ympäristön muutoksiin (Heinonen 2012, 60). Ketolan (2008, 55 – 59) mukaan sijaisvanhempien kyvykkyys kasvattajina ja vanhempina määrittyy heidän tietojensa, taitojensa ja arvojensa kautta. Hänen mukaansa hyvällä sijaisvanhemmalla on ”*terävä pää, osaavat kädet ja lämmin sydän*”. Tulosteni mukaan samalla kun perheeltä toivotaan tavallisuutta ja tavallista vanhemmuutta, toivotaan heiltä yhä enemmän myös ammatillisuutta: kykyä tunnistaa omat rajat ja hakea tarvittaessa apua perheen ulkopuolelta.

Reinikainen (2009, 47 - 51) luokittelee tutkimiansa tyttöjen kokemukset nuorisokodista kuudeksi eri yleiskokemukseksi: nuorisokoti nähtiin ihan oikeana kotina, uutena maailmana, turvasatamana, asuinpaikkana, rangaistuslaitoksena tai painajaisena. Tyttöjen kokemukset vaikuttaisivat olevan yhteydessä siihen, miten nuorisokodin koettiin vastaavan nuoren omiin yksilöllisiin turvallisuutta, yhteenkuuluvuutta ja arvostusta koskeviin tarpeisiin ja odotuksiin. Näin on laita myös perhehoitajuudessa. Tulosteni mukaan näyttäisi siltä, että mitä paremmin sijoitetun lapsen tarpeet ja haasteet vastaavat sitä, mitä sijaisvanhemmat odottivat sen olevan, sitä sujuvammin sijoitus näyttäisi etenevän.

9.1.2 Vanhat sävelet, uudet säkeet – suosituksia perhehoidon kehittämiseksi

Aineistoni kautta välittyi vahvasti kuva perhehoitajuuden tunneyön ja tunnesuhteen luonteesta (vrt. Valkonen 1995, 4 – 5). Kirjoitetut tarinat olivat emotionaalisesti latautuneita ja niissä kuvataan vahvoja tunteita, kuten rakkautta, kiintymystä, huolta – jopa pelkoa ja suuttumusta ympärillä olevien ihmisten ymmärtämättömyyttä kohtaan. Tarinoista välittyy lämpöä ja läheisyyttä sekä vahvoja sitoutumisen tunteita. Koska tunteet ja Valkosen (2008, 101) nimeämät sisäiset motivaatiotekijät ovat sijaisvanhemmuudessa näin keskeisiä, on se

mielestäni suuri haaste lastensuojelun työntekijöille. Miten pystytään maksimoimaan perhehoitajuuden sisäiset palkkiot ja huomioimaan työn emotionaalinen puoli? Tutkimukseni tulokset vahvistavat sen, että jos perhehoitajuudessa ei kohdata lasta tai perhettä tunneta-solla tai se ei vastaa perhehoitajaksi ryhtyvän omia sisäisiä odotuksia ja arvomaailmaa, ulkoiset palkkiot ja rahallinen korvaus eivät pitkään riitä motivaation ja jaksamisen ylläpi-tämiseen. Näin tulokseni vahvistavat näkemystäni siitä, että sosiaalialan ammattilaisilla pitäisi olla riittävästi aikaa ja tilaisuuksia aitoon kohtaamiseen ja kiireettömään läsnäoloon sekä sijoitetun lapsen että koko sijaisperheen kanssa. Vain silloin perheellä on mahdolli-suus saavuttaa kokemus kuulluksi tulemisesta, välittämisestä ja tuesta, jotka ovat tulosteni mukaan keskeisiä elementtejä emotionaalisessa tukemisessa. Läheinen yhteistyö ja tiivis yhteydenpito vaikuttavat myös siten, että perhe ja työntekijä tutustuvat toisiinsa paremmin, jolloin avun pyytäminen ja haasteellisemmistakin asioista kertominen ja niiden esille otta-minen on helpompaa. Työntekijälle tutustumisesta ja perheensä paremmasta tuntemuksesta on niin ikään hyötyä. Tuttuuden kautta työntekijä tunnistaa paremmin perheensä jäsenten erilaiset tarpeet ja kykenee näin ennakoimaan mahdollista tuen, työnohjauksen tai koulu-tuksen tarpeita etukäteen ja osaa räätälöidä juuri kyseisen perheen tarpeisiin soveltuvia tukipaketteja.

Tutkimukseni mukaan arki, sen rakenteet ja perheen sisäiset tunnesuhteet ovat perhehoita-juuden keskiössä. Tutkimukseni vahvistaa näkemyksen, jonka mukaan ulkoisia olosuhteita tai lapsen sisäisiä tekijöitä paljon tärkeämmiksi arjen rakentajiksi nousevat lapsen ja hoita-jan välinen kiintymyssuhde sekä perheen sosiaalisten suhteiden rakenteet sekä toimivuus. Olenkin työni puitteissa pohtinut mitä saataisiinkaan aikaan sillä, että hyvän, perheen yh-teisen arjen tukemiseen voitaisiin panostaa enemmän rahaa ja resursseja, vaikkapa perheen yhteisiä harrastuksia tai pieniä lomamatkoja ynnä muita enemmän tukemalla. Näkemykse-ni mukaan joidenkin lasten kohdalla tämä voisi toimia jopa paremmin kuin lapsen saamat omat eri tahojen järjestämät tukikäynnit tai lapsen yksilöterapia. Tutkimusteni tulosten pohjalta olen entistä vakuuttuneempi siitä, että parasta tukea sijoitukselle on se, että ympärillä olevat antavat kaiken tukensa ensisijaisesti perhehoitajalle, jotta tämä jaksaa hoitaa ja tukea hoidossaan olevaa lasta. Tukemalla kaikin mahdollisin tavoin lapsen ja sijaisperheen kiintymyssuhdetta on mahdollista antaa lapselle parhaat eväät kasvuun ja kehittymiseen.

Tulosteni valossa näen tärkeäksi jatkossa panostaa tunnetyöskentelyyn hyvin monella rintamalla. Sijoitetun lapsen kohdalla monesti tiedetään ja ymmärretään, että lapsella on haasteita tunteiden käsittelyyn ja ilmaisemiseen liittyen, ja tähän yritetään sijoituksen aikana vaikuttaa. Mielestäni yhtä tärkeää olisi antaa tilaa työstää ja käsitellä sijoituksen herättämiä tunteita yhdessä koko verkoston kanssa. Ammatillisellekin sijoitettujen lasten ja heidän syntymä- ja sijaisvanhempiansa lähellä työskentelyyn liittyy monenlaisia niin omia kuin muidenkin tunteita, joskus myös tunteiden ohittamista ja kieltämistä. Vaatii kuitenkin paljon aikaa ja aiemmin mainittua tuttuutta, jotta saavutetaan sellainen keskinäinen luottamus, että uskalletaan ottaa esille haastaviakin tunteita ilman pelkoa siitä, että sillä olisi kielteisiä seurauksia esimerkiksi sijoituksen jatkolle. Tätä aikaa soisin tutkimukseni perusteella jatkossa löytyvän.

Tunteiden työstämisessä reflektiolla on oma keskeinen roolinsa. Niin sijaisvanhemmalta kuin perhehoidon sosiaalityöntekijältäkin vaaditaan itsetuntemusta ja reflektointikykyä, kykyä pohtia omaa toimintaa ja eritellä tunteitaan, jotta ammatillinen kasvu olisi mahdollista. Reflektio lisää myös luovuutta, joka on itsensä likoon laittamista, läsnäoloa, heittäytymistä, intuitiivisuutta ja oivaltamista. Ammatillisessa kasvussa on kyse sosiaalisesta prosessista, jossa ammatti-identiteetti selkiytyy ja ammatillinen auktoriteetti vahvistuu. Reflektio on myös osa oppimista, sillä vasta jaettu tieto on oppimista ja käytäntöön siirrettyä osaamista. (Wallin 2011, 160 – 161.) Oma osansa osaamisen lisäämisessä ammattitaidon kasvattajana on täydennyskoulutuksella. Perheen tarpeita vastaavan täydennyskoulutuksen ja työnohjauksen tarjoaminen on tulevaisuudessa entistä tärkeämpää. Se voi olla yksi tärkeä tukimuoto ja motivaation ylläpitäjä. Niin ikään osaamisen lisäämisellä on merkitystä myös työhyvinvointiin ja jaksamiseen. Kaikkia näitä tarvitaan, jotta perhehoidossamme olevat lapset ja heidän hoitajansa voisivat ja jaksaisivat mahdollisimman hyvin. Myös työn arvostaminen ja sen arvostuksen konkretisoiminen esimerkiksi puhelinsoitolla kuulumisia kysellen tai joulu- / syntymäpäiväkortin lähettämällä luovat perhehoitajalle tunnetta, että heidän tekemänsä työ on merkityksellistä ja siitä ollaan kiinnostuneita.

Osaamisen lisääminen ja arvostuksen kokeminen voimaannuttavat sekä yksilö- että yhteisötasolla. Voimaantuminen nähdään ennakoivan ja kestäväen hyvinvoinnin, uudistavan työskentelyn, luovuuden ja sitoutumisen sekä menestymisen ytimenä (Siitonen 1999).

Voimaantuminen niin perhehoidossa kuin muillakin areenoilla kasvattaa voimavaroja, joiden varassa on mahdollista selviytyä vaikeastakin olosuhteista.

Tulokseni toivat tunnesuhteet vahvasti esille, mutta yhtä tärkeässä roolissa on arjen konkreettinen rakentuminen arjen toimintoihin. Sijaisperheen ikään kuin edellytetään hallitsevan lapsen perushoitoon kuuluvat rutiinit, mutta tutkimukseni toi esille, että aina näin ei välttämättä ole. Kaikilla perhehoitajaksi ryhtyvillä ei välttämättä ole näistä kokemusta. Pohdinkin, olisiko jatkossa sijaisperheiden ”koulutuskalenteriin” tai jopa jo ennakkovalmennuksen yhteyteen syytä tuoda (pakollisia) koulutuskokonaisuuksia lapsen hyvään kasvuun ja kehitykseen liittyvistä konkreettisista aihealueista, kuten esimerkiksi terveys, ruoka ja nukkuminen.

Kokemustieto ja sen hyödyntäminen koskettavat sekä lastensuojelun ammattilaisia että sijaisperheitä. Sosiaalityön tutkimuksen kannalta onkin mielestäni tärkeää selvittää asiakkaiden omia kokemuksia ja tehdä näkyväksi tätä hiljaista tietoa: se on ollut myös yksi tutkielmani tärkeistä kulmakivistä (Hämäläinen 2012, 26). Tutkimukseni anti perhehoidon sosiaalityöntekijän työhöni on sen huomaaminen, kuinka tärkeää on perhehoitajien oman kokemuksen selvittäminen ja heidän asiantuntemuksensa käyttäminen työn kehittämisen pohjana. Perhehoitajan oman kokemuksen kautta sosiaalityössä on mahdollisuus saavuttaa parempaa ja syvempää ymmärrystä perhehoitajuuden ytimeistä, arjesta, ja sen tukea luovista elementeistä. Kysymällä ja kuulemalla perhehoitajien omaa kokemusta meillä on lisäksi mahdollisuus osoittaa heidän työnsä kunnioittamista ja huomioida jokaisen perheen yksilöllisyyttä ja ainutlaatuisuutta.

9.1.3 Oivalluksia ja uusia elämänjäsenyyksiä

Merkille pantavaa on, että kaikista aineistoni tarinoista välittyi kuva selviytymisestä ja jakamisesta haastavissakin tilanteissa. Selittääkö sitä jo kirjoittajakutsussa ollut selviytymisen painotus? Pesäpuu ry. on kirjoituskutsua esittäessään hakenut selviytymistarinoita, sijaisvanhempien erilaisia, kipeitä ja voimaa antavia kokemuksia. Onko tämä vaikuttanut niin, että tutkimukseni tarinoissa selviytyminen korostuu? Selittyykö selviytyminen ja jakaminen kirjoittajiksi valikoituneiden hyvillä voimavaroilla vai onko kirjoituksissa kyse

sosiaalisen suotavuuden tavoittelusta? Näinkin voisi olla, koska perhehoitajuuteen jo sinälleen liittyy paineita suoriutua tehtävästä hyvin, erityisesti sosiaalityöntekijöiden silmissä, koska muuten uhkana voi olla jopa sijoituksen purkautuminen. Siksi perhehoitajalle voi olla tärkeää luoda kuva itsestään selviytyjänä ja jaksavana perhehoitajana. Perhehoitajan näkeminen jaksavana ja sitoutuvana laajemminkin yhteiskunnassa voi vahvistaa myös perhehoitajuuden asemaa, sillä mikäli näin ei olisi, sijoitukset perheisiin voitaisiin nähdä liian riskialttiina ja lapset sijoitettaisiin mieluummin laitoksiin.

Tutkimukseni pohjalta näyttää siltä, että perhehoitajat hyödynsivät tarinoissaan runsaasti jälkiarviointia, arkikielen jälkiviisautta sijoituksen onnistuneisuutta ja jaksamistaan pohtiessaan. Tarinoiden kerronnassa refleктоitiin usein arjen tilanteita ja niiden hoitumista. Tulokintani mukaan tämä kertoo jaksamisen ja voimaantumisen hakemisesta mennyttä pohtimalla ja sitä kirjoituksen kautta refleктоimalla. Robert L. Millerin (2000, 14) sanojen mukaisesti elämällä elämää eteenpäin, mutta ymmärtämällä sitä taaksepäin. Tämä ei sinänsä ole yllätys, sillä jälkiviisauden hyödyntäminen näkyy useissa muissakin tutkimuksissa. Muun muassa Vähämaa (2009, 44) huomasi sosiaalityöntekijöiden hyödyntävän jälkiviisautta pohtiessaan sijoitusten onnistumista ja Anja Laurila (1993, 32 – 33) on teoksessaan koonnut listaa oppimistaan jälkiviisauksista ohjenuoraksi uusille sijaisvanhemmille. Myös Eronen (2012, 99 - 110) näkee, että arvostelemme menneisyyden ratkaisuja nykyhetkestä ja tämän ajan hyveistä käsin.

Aloitellessani ja lopetellessani tutkimustani minulla oli parhaillaan meneillään uusien perhehoitajien PRIDE- ennakkovalmennusryhmä. Ryhmä on toiminnallinen, prosessinomainen yhdeksän kokoontumiskerran kokonaisuus, jonka aikana sijaisvanhemmuutta pohtivalle perheellä on mahdollisuus ”kokeilla sijaisvanhemman takkia” ja yhteisen arvioinnin kautta pohtia sitä, onko heillä riittävästi valmiuksia ja halua ryhtyä perhehoitajiksi (Pesäpuu 2014). Tutkimukseni yksi tavoite oli oman ammattitaidon kehittäminen ja pohdinkin, mikä on muuttunut tässä välissä. Mitä tutkimuksellani on annettavaa itselleni ja sitä kautta näille nyt ohjauksessani oleville uusille ja innokkaille perhehoitajuutta harkitseville perheille?

Tutkimukseni vahvisti omaa oppimista ja haastoi kohti avoimempaa asiantuntijuutta. Sillä tarkoitan Wallinin (2011, 158 – 159) tavoin sisäisen motivaationi lisääntymistä, uutta suh-

detta työn tietoperustaan ja kykyä luoda uutta sekä toiminnallisesti että tiedollisesti. Tutkielma auttoi refleктоimaan omaa ymmärrystä perhehoitajuudesta, jolloin reflektiivinen ja tietoisempi ote jo sinällään vahvistavat itsenäistä ja innovatiivista ajattelua ja kehittävät ammattitaitoa. Ammatillisen kasvun kannalta säännöllinen ja tietoinen pysähtyminen omien ennako-oletusten, emootioiden ja lähestymistapojen sekä suoritusten uudelleen arviointi on tärkeää – jopa välttämätöntä. Tämä tutkimus pakotti tähän. Näin tutkimuksen kautta saavutettu kriittinen reflektio mahdollisti uudistavan oppimisen, kun tieto, taito ja tunne kohtaavat. (emt.)

PRIDE -ryhmälleni tuon tutkimukseni antina vahvemmin esille ainakin perhehoitajuuden moninaisuutta: sen haasteita, mutta myös rikkautta. Rehellisyys ja totuuden, todellisten ja elämänmakuisten esimerkkien kertominen on tärkeää, jottei kukaan ryhmässäni nyt oleva voi kolmen vuoden sijoituksen jälkeen sanoa, että ei tiennyt mihin ryhtyi, koska valmennuksessa antamamme kuva oli liian ruusuinen. Yllätyksiä tulee silti.

Tutkimukseni antina haluan myös korostaa syntymävanhempien keskeistä roolia sijaisperheen arjessa, ei vain haasteena, vaan myös mahdollistajana ja tuen antajana. Tutkimukseni ei tue Hämäläisen (2012) näkemystä, jonka mukaan verisiteet ovat sijoitetulle lapselle tärkeät ja sijaisperhesuhteet jäisivät niiden varjoon. Tähän voi tietysti vaikuttaa se, että tarinoiden kirjoittajat toimivat itse sijaisvanhempina, jolloin he todennäköisesti haluavat tulla nähdyksi ja nähdä itsensä lapsen kannalta tärkeänä ja merkittävänä. Toisaalta tulosteni mukaan sijaisvanhempien tärkeys ei poista syntymävanhempien merkitystä, vaan molemmilla vanhemmilla on oma merkittävä roolinsa lapsen tai nuoren elämässä.

Yllättävää kyllä, lapsen eriarvoistumista ja sijaisperhesuhteiden tosisijaisuutta voi luoda myös nykyiseen lakiin ja lastensuojelun käytäntöihin kirjatut seikat; sijaisperhe joutuu olemaan esimerkiksi hyvin tarkka lapsen perheen ulkopuolisen valokuvaamisen kanssa, jolloin lapsi voi jäädä sivuun vaikkapa sukukuvista. Eronen (2012, 106 - 107) kuvaakin sitä, kuinka esimerkiksi valokuvien kautta on nähtävissä yhteisöllisyyden murenemista ja yksilöllistymisen esiin nousua yhteiskunnassa. Sijoitetut lapset eivät ole enää osa jotakin yhteisöä. Lapsi voi asua vuosia tiettyjen ihmisten kanssa, mutta hänellä ei välttämättä ole lupaa ottaa heistä kuvia tai tunnustaa asuvansa heidän kanssaan. Yhdestä näkökulmasta katsottuna lapsi ei voi tulla kerrotuksi osana näiden ihmisten elämää. Vaikea sanoa, onko

tämä hyvä vai huono asia. Aineistoni tarinoissa biologiset verkostot kuvattiin lapselle tärkeiksi, mutta se ei vähennä sijaisperheen sisäisten sosiaalisten suhteiden emotionaalista lämpöä tai läheisyyttä tai kyseenalaista niiden tärkeyttä. Tutkimukseni mukaan lapsen läheissuhteet voidaan nähdä sekä voimavaroja kuluttavana että jaksamista tukevana – paljon riippuu sijaisperheen asenteesta.

Samalla haluan tuoda tutkimukseni innoittamana ryhmälleni vielä vahvemmin esille perhehoitajuuden tiimityön luonnetta. Tutkimukseni jälkeen olen entistä vakuuttuneempi siitä, että sijoitetun lapsen ympärille tarvitaan kokonainen verkosto, joka yhdistää voimansa pitäen yhteisenä päämääränään nimenomaan perhehoitajan tukemista ja jaksamista. Vain sitä kautta lapsikin saa kasvuunsa vahvan perustan ja voi hyvin. Työyhteisössäni käytössä oleva Team Parenting™ (Tiimivanhemmuus™) –malli on jo suhteellisen lyhyen kokeilunsa aikana osoittanut hyödyllisyytensä. Tiimivanhemmuus – mallin taustalla vaikuttavat kiintymyssuhde- ja systeeminen teoria. Se huomioi sijaishuollossa olevien lasten elämänkokemuksiin liittyvät terapeuttiset erityistarpeet, joihin perhehoitajien ja muiden lasten elämässä mukana olevien toimijoiden on kyettävä vastaamaan. Tiimivanhemmuusmallissa keskeistä on luoda lapselle turvallinen ympäristö, vastata lapsen emotionaalisiin tarpeisiin ja auttaa perhehoitajia sekä muuta lapsen verkostoa lisäämään ymmärrystään lapsen tarpeista ja lisätä keinoja vastata näihin tarpeisiin. Näiden osa-alueiden kautta lasta/nuorta voidaan auttaa ympäröivien aikuisten tuella kohti hyvää ja tasapainoista aikuisuutta. Malli pitää sisällään perhehoitajien koulutusta, työnohjauksellisia ryhmiä, Tiimivanhemmuus - terapeutin konsultaatiot sekä terapeuttivetoiset Tiimivanhemmuus –palaverit, joissa verkosto kokoontuu yhteen tukeakseen perhehoitajaa ja sijoitusta. (Caw & Sebba 2014, 54 – 72.)

Tutkimukseni myötä olen oppinut arvostamaan työssäni perhehoidon sosiaalityöntekijänä entistä enemmän sijaisvanhempiemme työtä ja heidän arjen asiantuntijuuttaan lapsen asioissa. Niin ikään tutkimukseni tulokset toivat esille toimivan tuen lähteitä. Paras tuki ei välttämättä aina olekaan se sosiaalityöntekijän käynti, vaan myös usko ja luottamus omaan arjen toimijuuteen voi kantaa pitkälle ja auttaa sitoutumaan lapseen. Osaltaan myös elämä kantaa. Käytännön työssä olen kokenut, että sijaisvanhemman kiintyminen ja sitoutuminen lapseen voi kantaa monien sijoituksen aikana eteen tulevien haasteiden läpi ja päinvastoin. Kun kiintymystä vanhemman ja lapsen välille ei ole syntynyt, voivat näennäisesti pieneltäkin näyttävät ongelmat johtaa jopa lapsesta luopumiseen.

Toimivan yhteistyöverkoston merkitystä ei voi vähätellä, mutta erityisen merkittäväksi tutkimukseni tuloksissa nousi vertaistuki. Tarinoissa siitä ja sen hyödyistä kerrottiin paljon. Tämä on ymmärrettävää siinä kontekstissa, että vertaiset jakavat saman arjen ja todellisuuden, joten he ymmärtävät toisiaan jopa ilman sanoja. Kokemus ymmärretyksi tulemisesta edistää jaksamista ja ehkäisee uupumista. Arjen työssäni vastaan jatkossa tähän haasteeseen näitä vertaistuen paikkoja, tiloja ja mahdollisuuksia järjestämällä niin perhehoitajille kuin kauttamme sijoitetuille lapsille ja heidän sijaissisaruksilleenkin yhdessä ja erikseen. Joskus jaksamisen tueksi pitää tarjota myös irtiottoja arjesta, niitä aineistossani peräänkuulutettuja levähdyspaikkoja, jolloin voi edes pieneksi hetkeksi unohtaa arjen haasteet ja vain olla.

9.2 Luotettavuuden arviointia

Mielestäni fenomenologisen lähestymistavan ja narratiivisen analyysin valinta tutkimukseni metodologisiksi valinnoiksi oli hyvä ratkaisu ja sopi tutkielmaani erityisien hyvin, vaikka alkuun sitä vähän jännitinkin. Näitä valintoja tukee myös näkemys, jonka mukaan kohdetta ymmärtääksemme meidän tulee nähdä maailma kohteen silmin, mikä on ollut koko tutkimukseni ”punaisena lankana”. Jotta ymmärrys perhehoitajuudesta lisääntyisi, tulee sitä tarkastella sisältäpäin. Kuka siitä olisikaan parempi kertomaan kuin sijaisvanhemmat itse?

Kvalitatiivista tutkimusta tekevän tutkijan oman ymmärryksen ja tulkintaprosessin kautta syntyneet tulokset ja tutkimus on aina tutkijakeskeistä (Koivumäki 2009, 49). Laadullisessa tutkimuksessa pyritään yleistettävien selitysmallien sijasta erilaisten näkökulmien esille tuomiseen, jolloin tutkijan tulee pystyä perustelevaan, mistä viitekehystä käsin ja millä perusteella hän on tulkintansa tehnyt. Haasteelliseksi tämän tekee se, jos tutkija on liian läheinen aiheensa kanssa. Huomasin tämän ristiriidan olevan läsnä tässäkin tutkimuksessani. Työkokemukseni kautta minulle on tullut suuri arvostus sijaisperheiden tekemää työtä kohtaan. Tästä johtuen tulin tarkastelleeksi aineistoani helposti ihailevien ”linssien” läpi, jolloin tilaa ei välillä tuntunut jäävän kriittiselle tarkastelulle ja aineiston haastamiselle. Jostakin kumpusi tunne ja pelko siitä, kokeeko perhehoitajat kenties tullessaan petetyksi - ja minun sosiaalityöntekijänä pettäneen heidät - jos jollakin tavalla kovin kriittisesti tarkaste-

len tai tulkitseen heidän tarinoitaan? Tämän vaiheen työstäminen ja ylittäminen oli mielestäni tärkeä rajapyykki tutkimukseni luotettavuuden kannalta.

Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa käytetään perinteisesti käsitettä validiteetti (= millä tavalla tutkimustulos vastaa tosiasioiden tilaa todellisuudessa) ja reliabiliteetti (= missä määrin satunnaiset tekijät ovat mahdollisesti vaikuttaneet tulokseen). Nämä kuitenkin sopivat sellaisenaan huonosti laadullisen tutkimuksen luotettavuuden mittaamiseen. Aaltion ja Puusan (2011, 154 – 157) mukaan validiteetilla laadullisessa tutkimuksessa tarkoitetaan esimerkiksi sitä, kuinka eheä tutkimuksen kohteeksi määritelty ilmiö on. Esimerkiksi sijaisvanhemmuus ilmiönä on määriteltävissä tietyllä tavalla, jolloin luotettavan tutkimuksen tulokset ja käsittelytapa pitäytyvät sijaisvanhemmuus –ilmiön luonteessa. Reliabiliteetti on kenties vielä haasteellisempi mittari laadullisessa tutkimuksessa: koska laadullinen aineisto on sosiaalisesti ja tilanteittain rakentunutta sekä kontekstisidonnaista, kahta täysin samanaista tutkimustilannetta ei ole, tai vaikka aineisto olisikin sama, voi toinen tutkija päätyä näkökulman valinnasta riippuen täysin erilaiseen lopputulokseen. Näin ollen myöskään tulokset eivät voi olla yhteneväiset. Laadullisen tutkimuksen luotettavuus onkin ymmärrettävä laajemmin kuin vain edellä mainittujen käsitteiden kautta. Luotettavuuden mittarina voidaan pitää vaikka sitä, miten hyvin tutkimus kykenee tuomaan tutkittaviensa äänen esille tai miten hyvin on onnistuttu analysoimaan rakenteita, jotka pitävät kertomuksia koossa. Toivon, että olen tässä tutkielmassani onnistunut kuitenkin kuulemaan ja tuomaan esille oikealla tavalla perhehoitajien ”omaa ääntä”.

Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden arviointi on sikälikin haasteellista, koska tutkimuksen tulokset eivät ole (välttämättä) yleistettävissä. Aaltion ja Puusan (2011, 153 - 154) mukaan uskottavuuden ja arvioitavuuden käsitteet ovat oleellisia kvalitatiivisessa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa. Heidän näkemyksessään tutkijan tulee tutkimusraportissaan vakuuttaa lukija kuvattujen tulkintojen osuvuudesta (uskottavuus). Arvioitavuudella he viittaavat lukijan mahdollisuuteen seurata tutkijan päättelyä ja mahdollisuuteen asettaa sitä kautta työ kritiikin kohteeksi. Olen pyrkinyt rakentamaan tutkielmani niin, että se palvelee mahdollisimman hyvin näitä molempia tavoitteita.

Laadullinen tutkimus eroaa määrällisestä tutkimuksesta siinäkin mielessä, että tutkija on yleensä subjektiivinen toimija suhteessa tutkittaviinsa tai aineistoonsa. Tutkijan subjekti-

suuden selkeä esille tuominen on tärkeä fenomenologisen ja narratiivisen tutkimuksen luotettavuuden kriteeri. Näin ollen minämuotoisen esitystavan käyttö tutkimusraportissa on melkein välttämätöntä (Miettinen ym. 2010). Vaikka kvalitatiivinen tutkimus ei välttämättä pyri yleistettävään tietoon, se voi silti olla osuvaa ja hyödyllistä lisäten ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Tutkijan reflektiivisyys oman tutkimusprosessinsa suhteen onkin keskeinen tekijä tutkimuksen luotettavuuden kehittymisessä tutkimuksen aikana: hyvään tutkimukseen kuuluu omien valintojen kriittinen tarkastelu, tiukka lähdekritiikki, käytettyjen metodien tarkka kuvaus ja tutkimusta ohjaavien sääntöjen tuntemus. Niin ikään oman työn arviointi ja alttius julkiseen palautteeseen lisäävät tutkimuksen uskottavuutta. (Aaltio & Puusa 2011, 157 – 158.)

Koska narratiivinen tutkimus ja analyysi oli minulle täysin uutta, vierasta ja pelottavaakin, tutustuin tutkijan matkani varrella lukuisiin samalla menetelmällä tehtyihin tutkimuksiin. Hämmennykseni – ja jossakin määrin pettymyksenikin – oli suurta, kun yhteistä ”kaavaa” tai ”punaista lankaa”, jota olisi voinut omassa työssä hyödyntää, ei näistä tutkimuksista tuntunut löytyvän. Niinpä jouduin myöntämään sen Syrjälän (2001, 214) mainitsemaan tosiasiaan, että jokainen tutkija joutuu itse luomaan oman narratiivisen metodinsa toisten tutkijoiden viitoittaman tien pohjalta ja kehittämään oman tapansa elämäkirjon tavoittamiseen. Kuitenkin loppujen lopuksi koin valmiin tarinallisen aineiston ja narratiivisen otteeni hyvänä tapana lähestyä aihettani. Juonellisen ja ajallisesti paikantuneen – alun, keski-kohdan ja lopun sisältävän - tarinan muodostaman kokonaisuuden parissa työskentely helpotti kokonaiskuvan ja laajempien yhteyksien hahmottamisessa verrattuna vaikkapa rön-syilevään haastatteluaineistoon. Analyysin avittamana tutkijan on tarkoitus tuottaa tekstiä, joka houkuttelee lukijaa ja saa aikaan sijaiskokemuksia - tunteita, että on itse ollut mukana kyseisen ihmisen elämässä. Lukijan arvioitavaksi jää, kuinka olen näillä narratiivisen tutkijan ”alkupoluillani” onnistunut.

Olen pyrkinyt tutkimusprosessissani luotettavuuden tarkasteluun koko tutkielman tekemisen ajan. Kirjoitusten oikeellisuutta, tarinoiden kirjoittajien ikää tai kokemusvuosia perhehoitajana en kirjoitusten perusteella pysty luotettavasti arvioimaan. Voi tietenkin olla, että perhehoitajuuden alkutaipaleella korostuu erilaiset selviytymistä tukevat voimavarat kuin kokeneella sijaisvanhemmalla. Samoin kokemusvuodet voivat vaikuttaa jaksamisen kokemuksiin, sillä voisi olettaa ensimmäisten vuosien olevan jaksamisen kannalta haasteelli-

semmat, kun kaikki on vielä uutta ja opettelua. Tutkimukseni tuloksiin tai sen luotettavuuteen en kuitenkaan usko näiden taustatietojen puuttumisen vaikuttavan merkittävässä määrin.

Olen huomioinut tutkielmassani Aaltion ja Puusan (2011, 159) ajatuksen, jonka mukaan tutkijan on tärkeä tuoda tutkimuksen alussa esiin oma esiymmärryksensä tutkittavasta ilmiöstä, yhteytensä tutkimuskontekstiin sekä teoreettinen perehtyneisyytensä kohdeilmiöön. Myös tutkijan oman ihmiskäsityksen esille tuominen ihmistieteellisessä tutkimuksessa on heidän mukaansa tärkeää. Aaltion ja Puusan (emt. 160) mukaan aineistonhankinnassa luotettavuutta voidaan lisätä keräämällä samasta tutkimuskohteesta useita aineistoja, jolloin löydöksiä voidaan verrata keskenään. Tutkimuksessani tämä toteutui pienimuotoisesti, koska käytin kokoomateoksen rinnalla yhden sijaisäidin päiväkirjaa. Aineistoni analyysissa pyrin niin Aaltion ja Puusan (emt.) kuin Koivumäenkin (2009, 49) peräänkuuluttamaan yksityiskohtaisuuteen ja perusteluihin. Niin ikään käytin tekstiä elävöittämässä kaaviokuva analyysitavastani sekä suoria lainauksia aineistosta, jotta lukija voi tällä tavalla seurata logiikkaani ja päättelyketjuni etenemistä sekä tarkistaa tulkintojani. Tulosteni tulkinnassa ja esittämisessä pyrin olemaan uskollinen analyysilleni ja keskustelutin vielä saamiani tuloksia aikaisempien tutkimusten tulosten kanssa. Läpi koko tutkimuksen olen pyrkinyt pitämään tutkijan eettiset perusvaatimukset kirkkaana mielessäni (Hallamaa & Lötjönen 2002, 372 -383).

Jaan kuitenkin Aaltion ja Puusan (2011, 162) näkemyksen narratiivisen tutkimuksen haasteista esittää saavutetut tulokset yhtäältä ymmärrettävällä, toisaalta viehättävällä tavalla (myös Heikkinen 2001, 126 – 128). Vaikeaa oli esimerkiksi muotoilla tutkielmaa niin, että siitä olisi löydettävissä narratiiviselle tutkimukselle olennainen juonellinen ”punainen lanka”. Haasteellista oli myös löytää ja säilyttää tasapaino oman tutkijan äänen sekä toisten – aineistoni kirjoittajien ja aikaisempien tutkimusten - äänten välillä. Vähätellä ei voi myöskään tulkinnan ja tulkinnallisuuden mukanaan tuomia haasteita: tarinoiden tulkinnat voisivat olla toisenlaisia, jos minulla olisi ollut mahdollisuus reflektoida niitä kirjoittajien itsensä tai sitten toisten sijaisvanhempien kanssa. Tähän en kuitenkaan lähtenyt sen ajankäytöllisten näkökulmien vuoksi.

9.3 Eettistä tarkastelua

Etiikka tarkastelee asioita moraalisesta näkökulmasta: sitä, mikä on oikein tai väärin, mikä sallittua tai kiellettyä. Yksi eettisen hyväksyttävyyden ja samalla tutkimuksen luotettavuuden edellytys on, että tutkimus on suoritettu hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla. Tämä pitää sisällään rehellisyyden, tarkkuuden ja huolellisuuden vaatimuksen tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa sekä avoimuuden ja eettisesti kestävien tiedonhankinta-, tutkimus ja arviointimenetelmien käyttämisen. Niin ikään edellytetään, että tutkija huomioi muiden tutkijoiden työn ja saavutukset sekä antaa niille kuuluvan arvon omassa tutkimuksessaan. Lisäksi vaaditaan, että tutkimus on suunniteltu, toteutettu ja raportoitu yksityiskohtaisesti ja tieteellisen tiedon vaatimusten mukaisesti. Myös yhteistyön tekemisestä, vastuista ja velvollisuuksista tulee olla sovittuna selkeästi ja sidonnaisuuksista ilmoitettuna. Hyvä hallintokäytäntö kuuluu tutkimukseen luonnollisena osana, sen perusedellytyksenä. (Hallamaa & Lötjönen 2002, 375 – 381.) Näitä periaatteita olen yrittänyt mahdollisimman hyvin noudattaa omassa tutkielmassani soveltuvin osin.

Erosen (2012, 75 – 76) mukaan erilaisten tarinoiden kertominen vaatii paljon tukea ja ymmärrystä, jotta tarinat tulisivat kerrotuiksi ja kuunnelluiksi. Tämä sai minut Erosen tavoin pohtimaan minkälaisella tuella ja minkälaisessa tilanteessa käyttämäni aineisto on aikanaan syntynyt. Minkälaisia eettistä pohdintaa tai keskustelua tarinoiden taakse kätkeytyy vai kätkeytyykö minkäänlaista? Vaikkakin teos on julkisesti julkaistu tuotos, kirjoittajien voi olla vaikea ymmärtää, millaiseen käyttöön he ovat tarinansa antaneet ja mihin asti heillä on oikeus omiin tarinoihinsa. Jaana Hallamaa ja Salla Lötjönen (2002, 374) ovat sitä mieltä, että Suomessa ihmiset luottavat tieteeseen ja arvostavat tutkijoita, mikä näkyy runsaana osallistumishalukkuutena erilaisiin tutkimuksiin. Silti kirjoittajat eivät ole välttämättä tarinoita kirjoittaessaan oivaltaneet, että jonakin päivänä niitä voidaan käyttää myös tutkimuksellisessa tarkoituksessa. Näin ollen he eivät tiedä olevansa osallisena tutkimuksessa – osana nimetöntä tutkimusjoukkoa. Jäin miettimään miltä tarinoidensa jakajista tuntuu, että tarinat ovat kaikkien, myös minun, tulkittavana, jolloin jokainen tulkitsee ja arvioi niitä omista lähtökohdistaan käsin.

Fenomenologian peruseriaatteiden mukaisesti olen tutkimuksessani pyrkinyt ymmärtämään ja tulkitsemaan tutkittavaa aiheetta sen kokijoiden, sijaisvanhempien, kokemusmaa-

ilmasta käsin. Niin ikään olen pyrkinyt pitämään mielessä sekä tarinallisen kokonaisuuden että yksityiskohdat. Mutta olenko onnistunut? Koska teen itse töitä sijaisperheiden ja perheisiin sijoitettujen lasten kanssa, on eettiseltä kannalta katsottuna erittäin tärkeää kiinnittää koko tutkimuksen ajan huomiota siihen, että omat mielikuvat, käsitykset tai tieto työstä ja työnkuvasta eivät vaikuta tai väritä tutkimustuloksia eivätkä ”oma ääni” ja kokemukset tule työstä liiaksi läpi. Tutkijan tulee tarkkaan tiedostaa omat käsityksensä ja ennakkoletuksena tutkittavasta kohdeilmiöstä ja osata erottaa ne, sillä muutoin vaarana on, että oma esiymmärrys pyrkii tulkitsemaan toisen kertomusta omien lähtökohtiemme mukaisesti.

Laineen (2001, 32 – 33) vastaus tähän haasteeseen on kriittisyys ja reflektiivisyys. Erityisesti tarvitaan hänen mukaansa itsekritiikkiä, jonka avulla on mahdollista kyseenalaistaa omat tulkinnat. Reflektiivisyys vastaavasti varmistaa tietoisuuden tutkimukseen liittyvistä omista lähtökohdista (ihmiskäsitys, ennakkoluulot). Näin ollen kriittinen ja reflektiivinen asenne auttavat tutkimukselliselle tasolle pääsemisessä, jotta etsimme tutkimuksessa aidosti toisen omaa, erityislaatuista suhdetta johonkin asiaan emmekä tulkitse toista itsemme kautta. Tässäkin joudun jättäytymään lukijoiden ”armoille”, jolloin heidän arvioitavakseen jää, kuinka hyvin olen siinä loppujen lopulta onnistunut.

Aineistoni oli rikas ja runsas, tunteella kerrottu, tuntemuksia ja kokemuksia elävästi esille tuova ja niitä herättävä. On kuitenkin huomioitava, että se tuo esille vain suhteellisen pienen sijaisvanhempien joukon kokemusmaailmaa ja nämäkin kokemukset saattavat olla jossakin määrin valikoituneita. Kerrottuja ja kirjoitettuja tarinoita tuotetaan sekä itseä että muita varten. Kukin tarinan kirjoittaja on tuonut omia yksilöllisiä kokemuksiaan esille omalla tavallaan todennäköisesti muistaen ja painottaen arjesta asioita, jotka ovat olleet hänelle itselleen jollakin tavalla merkityksellisiä. Husson (2003, 32) mielestä kerrotuissa tarinoissa olennaisinta onkin juuri tapahtumien merkitys kertojalle itselleen. Kerrottuihin kokemuksiin punoutuu kuitenkin välttämättä mukaan myös kertojan moraalisia, normatiivisia ja ideologisia käsityksiä sekä tulkintoja niin itsestä, muista kuin yhteisöistä ja yhteiskunnastakin. Kokemuksista kertominen on kontrolloitua ja rajoitettua silloinkin, kun se on mahdollista ja jopa toivottua. Kirjoittaessaan aineistoni tarinoita perhehoitajat ovat tuottaneet arjestaan vain sellaista tietoa, jonka haluavat jakaa toisten kanssa. Perhehoitajuuden diskursseissa jotkut kertomisen tavat ovat suotavampia ja yhteiskunnallisestikin tarkastel-

tuna tuetumpia kuin jotkut toiset. Esimerkiksi *selviytymisen* korostuminen saattaa kertoa siitä, että tässä yhteiskunnallisessa tilanteessa perhehoitajalta odotetaan jaksamista ja selviytymistä. Tästä kertoo myös Pesäpuun kirjoittajakutsussa mainittu selviytymisen korostaminen. Se on saattanut vaikuttaa siihen, miten kokemukset arjesta on muistettu ja millaisia tarinoita siitä on kirjoitettu. Selviytymisen ja jaksamisen korostaminen tarinoiden juonena voi kuvastaa myös sitä, että kirjoittajat haluavat hakea sitä kautta arvostusta työlleen ja saada yhteiskunnan huomaamaan heidän tekemänsä merkittävä työ.

Vaikka narratiivisella analyysilläni oli omasta mielestäni hyvin selkeä logiikka ja itselläni kirkas ajatusrakennelma sen takana, en voi olla varma, olenko tulkinnut näitä kerrottuja tarinoita ja kuvattuja käsityksiä oikealla tavalla: joku toinen tutkija voisi nostaa aineistostani aivan muita asioita esille ja päätyä erilaisiin johtopäätöksiin. Tuloksia tulkitessa ja jatkoa niiden pohjalta suunniteltaessa tulee kuitenkin muistaa myös se tosiasia, että pelkkä analyttinen päättely ei aina riitä takaamaan hyvää lopputulosta, vaan kaiken inhimillisen elämän ja käyttäytymisen ymmärtäminen edellyttää viime kädessä myös intuitiota ja empatiaa. Siksi olen sallinut aineistoni puhutella ja ”päästänyt sen iholle asti”. Näin olen pyrkinyt säilyttämään rinnakkain sekä analyttisen että eläytyvän lukijan.

9.4 Lopuksi

Tutkimukseni muodostama kuva perhehoitajuuden arjesta sisältää sekä normaaliutta ja tavallisuutta että tiettyä erityisyyttä: Vähämaan (2009) sanoin ”*tavallisuutta epätavallisissa olosuhteissa*”. Perhehoitajilla on jatkossakin sanottavaa tämän arjen rakentumisesta ja heidän näkökulmaansa tarvitaan niin jatkotutkimuksen kun käytännön perhehoidon edistämiseen.

Tutkimukseni toi esiin, kuinka monenlaisia eri diskursseja sijaisperheen sisältä onkaan löydettävissä ja kuinka yhteiskunnallisestikin merkittävästä tehtävästä perhehoitajuudessa on kyse. Sillä, jos lapsella tai nuorella ei ole olemassa ketään omaa ihmistä, joka oikeasti välittää, kaikesta ammattihoidosta ei ole paljonkaan apua. Rakkaus lapsiin on lahja. Se heijastuu suoraan lapsen tai nuoren mieleen vanhemman ja hoitajan kasvojen ilmeissä, eleissä, puheen sävyssä, kosketuksessa ja lapsen puolesta taistelemisen määrässä. Perhe-

hoitajilla tätä rakkautta ja kokemuspohjaista, vaistonvaraista vanhemmuutta on usein jaettava asti, mutta ilman muiden tukea pelkkä rakkauskään ei riitä. Perhehoitajuus on niin vaativa elämäntavaksi valittu ”ammatti”, että siinä ei vielä vuosienkaan jälkeen jaksais yksin – eikä tarvitsekaan. Tukea tarvitaan koko sijoituksen ajan, koska myös lapsen haasteet ja tarpeet kasvavat ja muuttuvat kasvun ja kehityksen myötä, jolloin myös perhehoitajan tunteet, tarpeet ja toimintatavat vaativat jatkuvaa tarkastelua ja työstämistä, kuten alla oleva aineisto-ote osuvasti kuvaa.

”Vanhempana joutuu käymään yhä uudelleen läpi vaikeitten tunteitten kokaalkan; pelon, ahdistuksen, voimattomuuden ja vihan sitä vääryyttä kohtaan, mitä lapsi on aikanaan joutunut kokemaan. –” (kt., 15.)

Sijaishuollon piirissä olevat lapset ja nuoret tarvitsevat rinnalleen useita aikuisia, joissa yhdistyy tunneäly, tietotaito, empatia ja jämäkkyys, joiden kautta lapsella tai nuorella on mahdollisuus saada korjaavia kokemuksia elämäänsä. Jos nämä aikuiset vielä valjastavat hyvät ominaisuutensa perhehoitajan jaksamisen sekä lapsen ja sijaisvanhemman kiintymyssuhteen tukemisen tueksi, meillä on todellisia mahdollisuuksia saada aikaan kestäviä ja positiivisia muutoksia lastemme ja nuoremme elämässä.

Näen tärkeänä myös itsensä kehittämisen niin perhehoitajana kuin sosiaalityöntekijänäkin perhehoidon työkentällä. Parhaiten tätä kehitystä voi tapahtua uuden tiedon ja uusien taitojen omaksumisen kautta, jolloin perhehoidon tutkimuksella on merkittävä paikkansa tiedon tuottamisen lähteenä. Laadullista tutkimusta tehtäessä kehoitetaan osoittamaan kiinnostavia, tutkimuksen aikana esille nousseita jatkotutkimusaiheita (Aaltio & Puusa 2011, 158). Perhehoitajuuden tutkiminen oli minulle sosiaalityöntekijänä ja tutkijana kiinnostava ja kiehtova matka syvemmälle perhehoitajuuden ”yttimeen”. Oman tutkimukseni aikana kaipasin tutkimusta – sitä kuitenkin löytämättä -, jossa arjesta kertoisivat rinnan sijaisvanhemmat ja lapsen syntymävanhemmat. Niin ikään olen Valkosen (2008, 107) tavoin samaa mieltä, että sijaisperheen kokonaisuus, sen rakentuminen, toiminta ja keskinäiset suhteet kaipaisivat lisää tutkimusta osakseen. Samoin arjen rakentuminen lapsen näkökulmasta ja perhehoitajan jaksamisen – tai jaksamattomuuden - vaikutukset lapsen hyvinvointiin. Myös Tiimivanhemmuus™ -mallimme tarkempi tutkimuksellinen hyödyntäminen kiinnostaisi minua jatkossa. Mitä uutta se tuo perhehoitajuuteen? Pystytäänkö sillä vaikuttamaan sijoitusten pysyvyyteen ja antamaan todellista tukea haasteellisissa sijoituksissa?

Koko tutkimukseni pääsanoman – sekä perhehoitajan, että sosiaalityöntekijän näkökulmasta – tiiviin yhteistyön tekemisen voisi mielestäni kiteyttää Ulla-Leena Alppin (2010, 182) päiväkirjan viisaisiin sanoihin:

”Minä olen aina ajatellut, että meidän vanhempien täytyy vain kestää näiden lasten kipuilu, että meidän täytyy osoittaa ettemme hylkää heitä kriiseissä. Meidän täytyy olla kestäviä. Nyt ymmärrän, että vanhempana kestäminen voi tarkoittaa myös luopumista. Lapsen antamista hetkeksi toisten huomaan, jonnekin missä häntä voidaan auttaa muullakin tavalla kuin vanhempien rakkaudella. Olen aina sanonut ettei kukaan lapsi eheydy ilman rakkautta. Niin uskon yhä. Mutta aina rakkauskaan ei riitä. Tarvitaan myös apua, jota kutsutaan ammatilliseksi.”

LÄHTEET

- Aaltio, Iiris & Puusa, Anu 2011. Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa: Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Johtamistaidon opisto. 153 – 166.
- Alppi, Ulla-Leena 2010. Mä oon päättäny lentää! Sijaisäidin päiväkirja. Tampere: omakustanne. Ei saatavana yleisesti.
- Antikainen, Ari 1991. Koulutuksen merkitystä etsimässä. Teoksessa Raivola, R. & Ropo, E. (toim.) Jatkuva koulutus ja elinikäinen oppiminen: XII kasvatustieteen päivät Tampereella 22.-24.11.1990. Tampere: Tampereen yliopisto, 297 - 320.
- Backman, Jussi 2010. Heidegger ja fenomenologian asia. Teoksessa: Miettinen, T., Pulkkinen, S. & Taipale, J. Fenomenologian ydinkysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 60 – 78.
- Bardy, Marjatta 2009. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 17 – 46.
- Bardy, Marjatta 2009 b. Tiedon punninta ja maailman asuttaminen. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 265 – 272.
- Caw, Jeanette & Sebba, Judy 2014. Team Parenting for children in foster care. A model for integrated therapeutic care. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Drury Hudson, Julie 1997. A model of professional knowledge for social work practise. Australian Social Work, September 1997, Vol. 50, No. 3. 35 – 44. Saatavana sähköisenä:
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03124079708414096#preview>
- Eronen, Tuija 2003. ”Suhteissa oloa”. Lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkerrat häpeän kuvastajina. Lisensiaatintutkimus. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Tampereen yliopisto.
- Eronen, Tuija 2007. Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. Saatavana sähköisessä muodossa. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beee3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf>
- Eronen, Tuija 2012. Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Akateeminen väitöskirja. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 4. painos.
- Gordon, Tuula 2005. Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Meurman-Solin, A. & Pyysiäinen, I. (toim.) Ihmistieteet tänään. Helsinki: Gaudeamus. 114 – 130.

- Hakala, Juha T. 1999. Graduopas. Helsinki: Gaudeamus.
- Hakkarainen, Raili 2013. Pääkirjoitus Perhehoitaja –lehdessä 6/2013.
- Hallamaa, Jaana & Lötjönen, Salla 2002. Suomalainen tiedeyhteisö ja tutkimusetiikka. Teoksessa: Karjalainen, S., Launis, V., Pelkonen, R. & Pietarinen, J. (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus. 372 – 383.
- Heikkinen, Alpo 2007. Olenko mä sitä riskiryhmää? Murrosikäiset pojat kouluvaikeuksien metsäpolulla. Teoksessa Heikkinen, A., Levamo, P., Parviainen, M. & Savolainen, A. Näe minut – kuule minua. Kokemuksia ryhmistä. SOCCAn ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja nro 11. 15 – 68.
- Heikkinen Hannu L. T. 2001. Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II, näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus. 116 – 131.
- Heinonen, Hanna 2011. Sadoissa verkoissa sukkulointia – kumppanuudet sijaishuollossa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Heinonen, Visa 2012. Katsaus. Arkielämän tutkimusperinteet, kulutus ja rutiinit. Kulutus-tutkimus 1/2012. 60 -74. Saatavana sähköisesti:
http://www.kulutustutkimus.net/nyt/wp-content/uploads/2012/05/Heinonen_KTS_1_2012.pdf.
- Helavirta, Susanna 2006. Lasten hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa. Teoksessa: Forsberg, Hannele, Ritala – Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus. 195 – 219.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 15. uudistettu painos
- Honkasalo, Marja-Liisa 2004. "Elämä on *ahasta* täällä". Otteita maailmasta joka ei pidä kiinni. Teoksessa: Honkasalo, M-L, Utriainen, T. & Leppo, A. (toim). Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino. 51 – 81.
- Horrocks, Christine & Goddard, Jim (2006) Adults who grew up in care: constructing the self and accessing care files. Child and Family Social Work 11, 264–272.
- Husso, Marita 2003. Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino. Akateeminen väitöskirja.
- Husu, Eija 2011.: ”Ne väkivaltakokemukset on ollu siellä ja ne näkyy nyt tässä elämässä”. Sijoitettujen lasten väkivaltakokemusten kohtaaminen sijaisperheessä. Kasvatustieteen ja sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteen ja yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.

- Hämäläinen, Kati 2012. Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Akateeminen väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Hänninen, Vilma 2000. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto: Tampere. 5. painos.
- Janhunen, Tarja 2007. Sijoitusten purkautuminen pitkäaikaisessa perhehoidossa. Jyväskylä: Perhehoitoliitto.
- Jyväskylä, Jyrki 2008. Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehyyksi. *Gerontologia* 4/2008. 190 – 203. Saatavana sähköisenä:
http://www.satshp.fi/pls/wportal/docs/PAGE/TIETOPANKKI/KEHITTAMISTOIMINTA/TOIMKYKIKAAANTYMINEN/HANKEHALLINTO124270/MUUT124539/20101103%20LIITE2%20JYRKAMA_GERONTOLOGIA_2008.PDF.
- Kaikko, Kirsi & Friis, Leila 2009. Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 76 – 88.
- Kaskela, Marja (toim.) 2009. Kohdakkain – sijaisvanhempien tunteja ja tarinoita. Helsinki: Pesäpuu ry.
- Karvinen–Niinikoski, Synnöve 2009. Promises and pressures of critical reflection for social work coping in change. *European Journal of Social Work*. Vol 12, No. 3, September 2009, 333 – 348.
- Ketola, Jari 2008. Lasten ja nuorten perhehoito. Teoksessa: Ketola, J. (toim.) Perhehoito. tekemisen ja tukemisen arvoista työtä. Jyväskylä: PS-kustannus. 27 – 60.
- Kohonen, Eeva 2011. Narratiivisuus – vähän hyödynnetty lähestymistapa kauppatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa: Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) Menetelmäviidakon rai-vaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Johtamistaidonopisto. 196 – 205.
- Kunnskapsdepartementet 2012. Utdanning for velferd. Samspill i praksis. Saatavana sähköisessä muodossa: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/regpubl/stmeld/2011-2012/meld-st-13-20112012/2/2/2.html?id=672851>. Luettu 13.10.2013.
- Ketola, Jari (toim.) 2008. Perhehoito. Tekemisen ja tukemisen arvoista työtä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Koisti-Auer, Anna-Liisa 2008. Sukulaissijaisvanhemmuuden profiili. Lisensiaattitutkimus. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tutkimuksia 1/2008.
- Koivumäki, Risto 2009. Isyyttä alihankintana. Narratiivinen analyysi sijaisisänä toimivien miesten identiteetin rakentumisesta. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön tutkimuksen laitos. Lisensiaattitutkimus.

- Krok, Suvi 2009. Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. Akateeminen väitöskirja. Sosiaalityöntutkimuksen laitos. Tampereen yliopisto.
- Kulmala, Anna 2006. Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Akateeminen väitöskirja. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopisto.
- Kyngäs Helvi & Vanhanen Liisa 1999. Sisällön analyysi. *Hoitotiede* Vol. 11 no 1. 3–12.
- Laakso, Riitta 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityössä. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto.
- Laine, Timo 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II, näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus. 26 – 43.
- Larsson, Sam & Sjöblom, Yvonne 2010. Perspectives on narrative methods in social work research. *International journal of social welfare* 2010: 19: 272 – 280.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Saatavana sähköisessä muodossa:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Laurila, Anja 1993. Lainaksi annettu lapsi. Sijaiskoti – kokemuksia ja ajatuksia. Helsinki: Kirjapaja.
- Mantila, Ritva, Mikkonen, Marjo & Väinölä, LeenaMaaria (toim.) 2008. Onnistuneen sijoituksen siltaa rakentamassa. Lastensuojelun perhehoidon työkirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Oppaita ja työkirjoja 2008:6.
- Miettinen, Timo, Pulkkinen, Simo & Taipale, Joonas 2010. Johdanto. Teoksessa: Miettinen, T., Pulkkinen, S. & Taipale, J. Fenomenologian ydinkysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 9 – 22.
- Miller, Robert L. 2000. *Researching Life Stories and Family Histories*. London, Thousand oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Niemelä, Hilikka 2005. Lapsikeskeinen sijaishuolto. Mitä tekisin, jos tämä olisi oma lapseni? Teoksessa: Laaksonen, S. & Kemppainen, M. (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Laituri-projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Lastensuojelun keskusliitto. 57 – 78.
- Perhehoitajalaki 3.4.1992/312. Saatavana sähköisessä muodossa:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920312>
- Perkiö, Elina 2009. Elämään selvinneet. Narratiivinen tarkastelu lasten elämästä sijaisperheessä. Sosiaalipsykologian Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto.

- Perttula, Juha 2006. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Vantaa: Dialogia Oy. 116 -162.
- Pesäpuu 2014. PRIDE-valmennus sijais- ja adoptiovanhemmuutta harkitseville. Saatavana sähköisenä: <http://www.pesapuu.fi/pride-ohjelma/pride-valmennus/>
- Polkinghorn, Donald E. 1997. Reporting Oualitative Research as Practice. Teoksessa: Tierney, William G. & Lincoln, Yvonna S. (edit.) Representation and the Text. Re-Framing the Narrative Voice. Albany: State University of new York Press. 3 – 21. Saatavana sähköisenä:
http://www.google.fi/books?hl=fi&lr=&id=im7JtCygjEIC&oi=fnd&pg=PA3&dq=polkinghorne+narrative+configuration+in+qualitative+analysis&ots=p5Am_LeYgZ&sig=on-tMUDOK4818xhqQspuMPnsEBo&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Pursiainen, Merja – Vepsäläinen, Marjo 2007. Kokemuksia perhehoitoon sijoitettujen lasten osallisuudesta. Kertojina lapset ja sosiaalityöntekijät. Sosiaalityön Pro gradu – tutkielma. Kuopion yliopisto.
- Rabb, Harriet 2008. Mitkä ovat perhehoitajien ja sosiaalitoimen yhteistyön mahdollisuudet? Teoksessa: Ketola, J. (toim.). Perhehoito. Tekemisen ja tukemisen arvoista työtä. Jyväskylä: PS-kustannus. 145 – 166.
- Raitanen, Tuija 2008. Sijaisvanhempien vertaisryhmäkokemuksia. Teoksessa: Ketola, J. (toim.). Perhehoito. Tekemisen ja tukemisen arvoista työtä. Jyväskylä: PS-kustannus. 161 – 172.
- Reinikainen, Sarianna 2009. Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224. Akateeminen väitöskirja.
- Salmi, Minna 1991. Ajatteletko arkena? Arkielämä ja tietoisien toiminnan mahdollisuus. Sosiologia 28 (4). 237 – 249.
- Sennett, Richard 2004. Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino.
- Suorsa, Teemu 2011. Kokemuksen yksilöllisyys, yhteisyys ja yhteiskunnallisuus. Teoksessa: Latomaa, T. & Suorsa, T. (toim.) Kokemuksen tutkimus II. Ymmärtävän psykologian syntyhistoriaa ja kehityslinjoja. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 174 – 231.
- Siitonen, Juha 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Acta Universitatis Ouluensis, Series E Scientiae Rerum Socialium 37. Saatavana sähköisessä muodossa: <http://herkules oulu.fi/isbn951425340X/isbn951425340X.pdf>
- Sinclair, Ian, Baker, Claire, Wilson, Kate & Gibbs, Ian 2005. Foster Children. Where They Go and How They Get On. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Socialstyrelsen. Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013. Saatavana sähköisessä muodossa: <http://www.socialstyrelsen.se/SiteCollectionDocuments/kap-4-social-barn-och-ungdomsvard.pdf>. Luettu 13.10.2013.

Syrjälä, Leena 2001. Elämäntarinat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R.(toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus. 203 – 217.

Syrjälä, Leena, Ahonen, Sirkka, Syrjäläinen Eija & Saari, Seppo 1996. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 2012. Lastensuojelu 2011 – Barnskydd 2011 – Child welfare 2011. Tilastoraportti 2012, 27.11.2012 Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva 2011. THL. Saatavana sähköisessä muodossa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90891/Tr26_12.pdf?sequence=5. Luettu 12.10.2013.

Valkonen, Leena 1995. Kuka on minun vanhempani? Perhehoitovuoren vanhempisuhteet. Stakes sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 52.

Valkonen, Leena 2008. Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa: Ketola, J. (toim.) Perhehoito. tekemisen ja tukemisen arvoista työtä. Jyväskylä: PS-kustannus. 99 – 120.

Vinnerljung, Bo, Sallnäs, Marie & Kyhle Westermarck, Pia 2001. Sammanbrott vid tonårsplaceringar. Stockholm: Socialstyrelsen. Artikelnummer: 2001 – 112 -3. Saatavana sähköisenä: http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/11375/2001-112-3_20011124.pdf

Vähämaa, Pirjo 2009. Tavallisuutta epätavallisissa olosuhteissa. Lastensuojelun perhesijoituksen onnistuminen sosiaalityön kokemustietona. Lisensiaatintutkimus. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Tampereen yliopisto. Raportteja 2/2009. Oulu: Nuorten ystävät ry.

Wallin, Aila 2011. Sosiaalityö koulussa. Avaimia hyvinvointiin. Helsinki: Tietosanoma.

Suulliset lähteet

Hamnett, Paul 2012. (Senior therapist, FCA) Team Parenting and the Treatment of Complex trauma and Attachment Disorder – koulutus PKS:n henkilöstölle 10. – 11.10. Tampereella.